T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ ve DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA SEÇKİN KAÇAR

DANIŞMAN
CİHAT YILDIRIM

AKSARAY 2019

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ ve DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA SEÇKİN KAÇAR

DANIŞMAN

DOÇ.DR. CİHAT YILDIRIM

AKSARAY 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren .....(….) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı :Mustafa Seçkin

Soyadı :KAÇAR

Bölümü :Tarih

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı :Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı

İngilizce Adı :Transition to Multi Patry Political Life and Demokrat Party Power

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Mustafa Seçkin KAÇAR

İmza:

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ ONAY SAYFASI

Mustafa Seçkin KAÇAR tarafından hazırlanan "Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı" başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından ~~oy birliği~~ / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Cihat YILDIRIM
Aksaray Üniversitesi -Türkiye Cum. Tar. A. B. D. .....

Üye: Doç. Dr. Fatih TUĞLUOĞLU
Aksaray Üniversitesi -Türkiye Cum. Tar. A. B. D. .....

Üye: Dr. Öğr. Üy. Hüseyin KALEMLİ
Nevşehir H. B. V. Üni. Türkiye Cum. Tar. A. B. D .....(Red)

Tez Savunma Tarihi: 14/06/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 25/07/2019 tarih ve 2019/30-3 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrenci
Mustafa Seçkin KAÇAR
İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamda benden yardımını esirgemeyen, elini daima üzerimde hissettiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Cihat YILDIRIM'a teşekkürlerimi sunuyorum.

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Seçkin KAÇAR, Aksaray 2019

ÖZET

II. Dünya Savaşı bitmiş ve Müttefik Devletler, Mihver Devletlere karşı yıkıcı bir zafer elde etmiştir. Bu başarının ardından dünyada farklı güçler ortaya çıkmıştır. Bir tarafta ABD, diğer bir tarafta ise savaş sonunda sınırlarını oldukça genişleten SSCB II. Dünya Savaşı'ndan ziyadesiyle güçlenerek çıkmıştı. Farklı ideolojilere sahip bu iki büyük devlet savaştan sonra karşılıklı çekişmelere girmişlerdir. Fikirlerini yaymak için çabalamış ve neredeyse dünyayı ikiye bölmüşlerdir. İki kutba ayrılan dünyada, gelişmekte olan diğer devletler güçlü bir safta yer almak istemişlerdir. Bu bağlamda, Türkiye ise savaş sonrasında politikasını değiştiren SSCB ile karşı karşıya gelmiştir. SSCB Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmiştir. Boğazlar meselesini tekrar gündeme taşımıştır. SSCB'nin bu olumsuz politikaları Türkiye'yi batıya yakınlaştırmaya sevk etmiştir. Cumhuriyetin ilanından beri tek partili rejimle yönetilen Türkiye, savaşın kazananların ve savaş sürecinde ülke içindeki bazı dinamiklerin dayatması sonucu çok partili siyasal hayata geçmiştir. Bu süreç sancılı olsa da demokrasinin tohumları atılmıştır. Tek parti yönetiminden bıkkınlık duyan halk artık yeni alternatifler aramaya başlamıştır. Durumun farkında olan Milli Şef İsmet İnönü çok partili rejim için ufak adımlar atmaya başlamıştır. Çok partili hayata geçişin sinyalini veren İsmet İnönü konuşmalarında bunu açıkça belirtmiştir. Değişim talep edenlerin istediği gerçekleşmiş öncelikle II. Dünya Savaşı sonrasında Nuri Demirağ önderliğinde kurulan Milli Kalkınma Partisi ilk muhalif parti olmuştur. Bu önemli adımı atan Nuri Demirağ bir örnek teşkil etmiş ve kurulacak olan yeni muhalif partilerin yolunu açmıştır. 1946 yılında Türkiye'de yeni bir muhalif parti daha kurulmuştur. Bu muhalif parti CHP'nin içinden ve yine meclisten doğmuştur. Yeni parti İsmet İnönü'nün ezeli rakibi olan Celal Bayar'ın lideri olduğu Demokrat Parti'dir. Anadolu ağzıyla "Demirkırat" kurulmuştu. 7 Ocak 1946'dan itibaren Türkiye'de dengeler değişmiş ve tek parti dönemi kapanıp çok partili siyasal hayata geçiş sağlanmıştır. Bu yeni süreçte iç ve dış siyasette önemli değişiklikler yaşanmıştır. Demokrat Parti kurulduğu günden itibaren ülkenin iç siyasetinde giderek yükselmiştir. Siyasette güzel bir ivme kazanan Demokrat Parti ilk zamanlarda ekonomik planlarını gerçekleştirmiş ve Türk halkının gönlüne taht kurmayı başarmıştı. Daha sonraları yaşanan birkaç talihsiz olaylar neticesinde

ülke içinde bir takım siyasi gerginlikler yaşanmış ve bu gerginlikler yeni döneme yani çok partili siyasal hayata ağır gelmişti. Bu talihsiz olaylar ve yaşanan ekonomik krizlerden dolayı halkın gönlüne taht kurmuş olan Demokrat Parti kendisine karşı oluşturulan muhalif cephe karşısında yenik düşmüştür. 27 Mayıs beklenmedik bir anda gerçekleşmiş, 10 yılda ülkede meşruiyetini devam ettiren parti kısa bir zaman içerisinde tarihe gömülmüştür. Ama taşıdıkları demokrasi ve çok partili siyasal hayat misyonu günümüze kadar devam etmiştir.

Bilim Kodu

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Siyaset, Çok Partili Siyasi Hayat, Demokrat Parti,

Sayfa Adedi : 96

Danışman: Doç Dr. Cihat Yıldırım

T.C.

AKSARAY UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

MULTİ-PARTY POLİTİCAL LİFE TRANSİTİON DEMOKRAT PARTY

Master's Thesis

Mustafa Seçkin KAÇAR, Aksaray 2019

ABSTRACT

The world powers, which changed after the Second World War and divided two poles, wanted to find a strong place for themselves. 2 nd World War the western block that won the democracy front and on the Soviet Union to the west of Turkey to zoom throat was threatening. In this context, since the republic's only-party spindles, interbank, that an authoritarian regime with managed Turkey result in the imposition of some dynamic countries in the process of winning the war, and war is a multi-party history to life. This process is painfull, but the seeds of democracy have been thrown. The people who were tired of the only-party and only-man period started looking for new alternavites. The national chef who is aware of the situation started to throw small ones for multi-party life. He has made it clear in his İsmet İnönü speeches, which sihnal the passage of multi-party life. Was founded in 1946, he wants to become a new opposition party in Turkey. This opposition party is born from with in the CHP and from with in parliament, and the party of the Celal Bayar, who is the eternal opponent of his return, is the DP ''Demirkırat'' was established with the saying of the people of Anatolia. As from May 14, 1950 balances have changed in Turkey and is thrown off and step into the only-party era of democracy. Big steps will be taken in domestic and foreing country politics. There will be political tensions from now on, but these practices will be heavy for the newborn child. After a series of events and economic crises, the democratic party, which has been thrilled in the heart, will be defeated by the opposition faction against itself. May 27, will happen unexpectedly the decadent party in 10 years would have buried the with in a short period of time. But the flag of the democracy they carried was going to continue until the cold.

Sience Code:

Key Words : Democracy, Politics, Multi-Party Political Life

Page Number: 96

Supervisor: Doç Dr. Cihat YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

Özet ..... **V**

Abstract ..... **Vİİ**

Kısaltmalar ..... **Xİİİ**

GİRİŞ **1**

1. Demokrasinin Anlamı ve Tarihsel Süreci **1**

2. I. ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde Demokratikleşme Çabaları **3**

3. II. Meşrutiyet İlanı Sonrası Yaşanan Gelişmeler **7**

4. Milli Mücadele Yılları ve Cumhuriyet'in Kuruluş Aşamasında Demokratikleşme Çabaları **10**

5. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Denemeleri **13**

I. BÖLÜM **19**

Türkiye'de Tek Parti İktidarından Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş **19**

1. İsmet İnönü Dönemi Gelişmeler **19**

2. II. Dünya Savaşı ve Türkiye'yi Demokratikleşmeye Sevk Eden Faktörler **21**

2.1. Dış Faktörler **21**

2.2. İç Faktörler **24**

3. Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş **28**

3.1. İlk Muhalif Parti Kuruluyor; Milli Kalkınma Partisi'nin Kuruluşu **28**

3.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu **29**

4. 1946 Yılı Yerel ve Genel Seçimleri **33**

5. Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi ve Kongre Kararları 37

6. Millet Partisi Kuruluyor 41

7. Demokrat Partinin II. Büyük Kongresi ve Kongre Kararları 42

8. Yeni Seçim Kanunun Kabulü 44

II. BÖLÜM 46

Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi ve Takip Ettiği Politikalar 46

1. Demokrat Parti İktidarı 46

2. Demokrat Parti İktidarının İlk Dönem Dış ve İç Politikası ve Ana Hatları 50

2.1. Dış Politika 50

2.2. İç Politika 53

III. BÖLÜM 60

Demokrat Parti'nin 1954-1957 Yılları Arası Takip Ettiği Politikalar 60

1. 1954 Yılı Genel Seçimleri ve Sonuçları 60

2. Demokrat Parti'nin II. Dönem Dış ve İç Politikaları 63

2.1. Dış Politika 63

2.2. İç Politika 66

3. Kıbrıs Sorunu ve 6/7 Eylül 1955 Olayları 68

IV. BÖLÜM 74

Demokrat Parti İktidarının Son Üç Yılı 74

1. 1957 Seçimleri ve Seçim Sonrası Atılan İlk Adımlar 74

2. Ekonomik Sıkıntıları Aşmak İçin Alınan 4 Ağustos Kararları 76

3. Irak İhtilali'nin İç Siyasete Etkileri 77

4. Vatan Cephesi'nin Kurulması 78

5. Chp'nin XIV. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi..... 79

6. Siyasi Gerginliklere Ara Verdiren Uçak Kazası 80

7. İktidar ve Muhalefet Arasındaki Gerginliklerin Sokağa Yansıması..... 80

8. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması ve Yetkileri 81

9. Baskıcı Tutumlara Karşı Yaşanan Öğrenci Olayları..... 83

10. 27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesi..... 84

Sonuç 89

Kaynakça..... 91

Kısaltmalar

a.g.e: Adı Geçen Eser
a.g.t: Adı Geçen Tez
a.g.m: Adı Geçen Makale
AÜ: Ankara Üniversitesi
AÜSBF: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
C: Cilt
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
CMKP: Cumhuriyetçi Millet Köylü Partisi
DP: Demokrat Parti
HP: Hürriyet Partisi
İst: İstanbul
İTC: İttihat ve Terakki Cemiyeti
MKP: Milli Kalkınma Partisi
MP: Millet Partisi
MBK: Milli Birlik Komitesi
PAÜ: Pamukkale Üniversitesi
s: Sayfa
S: Sayı
SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SBF: Siyasal Bilimler Fakültesi
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKP: Türkiye Köylü Partisi
TPCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
Yay: Yayınevi

GİRİŞ

1. Demokrasinin Anlamı ve Tarihsel Süreci

Demokrasi; Yunanca bir kelime olup, demos=halk ve kratos=otorite kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Fransızcaya demokratie, İngilizceye democracy olarak geçmiştir. Türkçeye de bu dillerden demokrat, demokrasi olarak geçmiştir. Demokrasi en yalın haliyle "Halkın kendi kendisini idare etmesidir." Yani halk iradesidir. Devlet yönetimine halkın katılması, irade göstermesi ve kararlarının hakim olması anlamını taşımıştır.[1]

Demokrasinin tarihine kısaca bir göz atacak olursak: insanlık tarihi kadar eski olup ilk uygulamaları M.Ö eski Yunan Şehir Devletlerinde ortaya çıkmıştır. Şehir devletlerinde ve şehirlerde uygulanan bu sisteme doğrudan demokrasi denilmiştir. Yönetimde nüfus yoğunluğu az olduğu için kanunlar ve kararlar, bütün halkın katılımı sonucu oy çokluğu ile yapılmıştır. Zaman içeresinde artan nüfus ve değişen siyasi koşullar modern demokrasiyi ortaya çıkarmıştır. Modern demokrasi; yöneticilerin, devlet politikasının işleyişinde yaptıkları her işten halk tarafından sorumlu tutuldukları ve seçimlerle yönetime gelmiş olan temsilcilerin işbirliği ve karşılıklı rekabet içinde oldukları yönetim sistemi olmuştur.[2] Siyasi anlamda ise M.S. XV. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan temsili demokrasi sistemi olmuştur. Bu sistemde, yönetimde nüfus yoğunluğunun fazla ve geniş bir coğrafyaya dağılımı münasebetiyle, halk siyasi haklarını doğrudan değil, bizzat kendilerinin seçtikleri ve onlara karşı sorumlu temsilciler tarafından kullanmaları sonucu ortaya çıkan bir sistemdir. Reyle seçilen temsilcilerin meydana getirdiği parlamentodur. Parlamentonun yasama görevi vardır. Yürütme görevi ise hükümete aittir. Yargı, bağımsız mahkemelere verilmiştir. Bu sisteme güçler ayrılığı ilkesi de denir. Erkin tek elde değil, dağılımıyla demokrasi sağlam temellere oturtulmuştur. Tabii olarak, beşerin oluşturduğu her sistemin

---

[1] Süleyman Kocabaş, **Saklanan Gerçekler Demokrasiye Nasıl Geçtik**, Vatan Yay, İstanbul, 2008, s. 9

[2] Burhan Kuzu, Demokrasi-Resmi İdeolojisi-Sivil Toplum, **AÜSBF Dergisi,** C.47, S.01, 1992, s. 2

açık yanları mevcuttur. Temsili demokraside de bazı problemler görülünce, bu sorunları ortadan kaldırmak için referanduma başvurmak, vatandaşın kanun teklifi ve vatandaşın vetosu gibi yollar ve oylamalara gidilmesi sonucu yarı doğrudan demokrasi modelini ortaya çıkarmıştır. Çoğunluğun meydana getirdiği iktidarın, azınlığın da haklarını anayasa hükümleriyle güvence altına alan demokrasi sistemine ise liberal demokrasi sistemi adı verilmiştir. XIX. yüzyıl temsili demokrasinin geliştiği bir yüzyıl olmuştur. İnsanlık tarihinde en çok kullanılan yönetim modeli olarak karşımıza çıkmıştır. Demokrasinin merkezi olan Avrupa'da; derebeylik, krallık ve hükümdarlık esasına dayalı mutlakıyet ile yönetilen bütün Dünya Devletlerine demokrasi ihracına başlamıştır. Osmanlı Devleti de bundan nasibini almıştır.[3] Aslına bakacak olursak yazılı hukuk kuralları ABD'de 1787, İspanya'da 1812, İsviçre'de 1848 yılında oluşturmuştur. Osmanlı Devleti bu hukuk kurallarını hazırlamada ve demokratikleşme adımlarının atılmasında çok geç kalmış sayılmamaktadır. 1876 Kanun-i Esasi ile Osmanlı Devleti'nde anayasal sürecin temelleri atılmıştır. Her ne kadar anayasal süreç kısa sürmüşte olsa gelecek için büyük bir payda teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti'nde oy haklarının sınırlandırılmış olmasına rağmen, 1908-1913 yılları düşünce ve hizipleşme açısından oldukça özgürlükler içeren yılları kapsamıştır. Demokrasinin gereği olan kurumlar ve tüm bunları mümkün kılan değerler, Anadolu'ya cumhuriyetin ilanıyla birlikte girmemiştir.[4] Cumhuriyetin ilanından önce de demokratik adımlar atılmıştır. Demokrasinin işlevselliğini korumak yine vatandaşların en asli görevidir. Birbirlerinin özgürlüğünü kısıtlamadan her görüşe saygı göstererek nizamı sağlamak gerekir. Siyasi partiler halkın temsilini sağlarken birlik ve bütünlüğü bozmadan her vatandaşa eşit şekilde adil bir tavır içerisinde davranmalıdır. Demokrasinin önemi halkın her kesiminden insanların bu mecrada kendi fikirlerini hür bir şekilde dile getirmesidir. Bu şekilde vatandaşın ihtiyacına cevap verilmektedir. Anadolu coğrafyasına demokrasinin ilk geldiği zamanlara bakmak geçmişi daha iyi anlayıp demokrasinin nasıl ve ne şartlar altında bu coğrafyaya geldiğini görmemiz gerekir.

[3] Kocabaş, **a.g.e**, s. 9-10

[4] Tanel Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2016 s. 45

2. I. ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde Demokratikleşme Çabaları

Balkanlar'da geniş topraklara sahip olan, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ortaya çıkan gelişmelerden etkilenmesi sonucu demokratik talepler, Avrupa'dan taklitçilik ve Avrupa'nın büyük devletlerinin baskıları ve içte gayri Türk azınlıklarının istekleri sonucu Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren demokratikleşme çabaları görülmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti Avrupa'daki yenilikleri örnek alarak kendisini yenilemeye çalışmıştır. Yapılan bir takım yeniliklere rağmen, Avrupa'dan geri kalmıştır. Bu geri kalmışlık öncelikli olarak Avrupa'da modern orduların kurulması, Osmanlı Devleti'nin ise eski tarz ordu anlayışıyla devam etmesi olarak karşımıza çıkmıştır. Daha sonra ise yavaş yavaş tüm kurumlarında Avrupa'dan geri kaldığı görülmüştür. Lale Devri'nde Avrupa'nın üstünlüğü kabul edilmiş; askeri, siyasi, hukuki ve ekonomik yönlerden Avrupa örnek alınarak reform hareketleri başlamıştır. Yapılan yeni reformlarında yetersiz olduğu Osmanlı Devleti'ni çıkmaza soktuğu Sultan Abdülmecid döneminde daha net bir şekilde anlaşılmıştır. Bununla birlikte Sultan Abdülmecid döneminde önemli yenileşme çabaları olarak 1839 Gülhane-i Hatt-ı Hümayun (Tanzimat Fermanı) ilan edilmiştir.[5] Tanzimat kelimesinin anlamı "düzme, düzenleme" anlamına gelmektedir. Tanzimat Dönemi, fermanın ilanıyla başlamış ve Kanun-i Esayiye'nin ilanına kadar yaşanan döneme de ismini vermiştir.[6] Osmanlı Devleti geçmiş yüzyıllardan kalan kurumlarıyla, artık giderek güçlenen Avrupa karşısında varlığını daha fazla devam ettiremeyeceğini anlamıştır. Devletin yaşamasını sağlayan bütün kurumlarda yeni düzenlemeler yapılması zorunlu hale gelmiştir. Tanzimat Dönemi, Osmanlı halkının, modernleşme ve çağdaşlaşma yolunda attığı ilk adım sayılmıştır. Bu hamle aslında Osmanlı Devleti'ni klasik yapısından çıkarmış, hukuk devletine ve demokrasiye doğru götüren sürecin başlangıcı olma özelliği taşımıştır.[7] Döneme adını da veren Tanzimat Fermanı bir nevi Osmanlı halkının adalet, eşitlik ve insan haklarıyla tanıştığı dönem olmuştur. Tanzimat Dönemini, kendisinden önceki dönemlerden ayıran farklılıklar olmuştur. Bu farklılıklar; siyasal, sosyal, hukuk ve ekonomi alanındaki bir takım yeniliklerle kendisini göstermiştir. Tanzimat Fermanı'nın asıl amacı Osmanlı reayası arasındaki ilişkileri kuvvetlendirip onlara Osmanlı kimliği

---

[5] Kocabaş, **a.g.e**, s. 11

[6] Necdet Hayta, Uğur Ünal, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)**, Gazi Kitapevi, Ankara, 2012, s. 119

[7] Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Yakınçağ Türkiye Tarihi 1789-1980**, C.I, Yenigün Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 27

kazandırmak olmuştur. Geçmiş dönemlerde yenilikler ağırlıklı olarak askeri alanda gerçekleşmiştir. Bu yeni dönemde yapılan araştırmalar sonucu devlet işleyişindeki aksaklıkların tamamı göze çarpmıştır. Bu göze çarpan aksaklıklar sonucu tüm alanlarda hızlı bir şekilde ıslahat hareketleri başlamıştır.[8] Tanzimat Fermanı'nın farklı bir noktası da Fransız ve ABD İnsan Hakları Beyannamesi'nden ayrılması olmuştur. Bu beyannamelerle karıştırılmaması gereken ferman halk hareketi yahut talebi sonucu değil, tamamen devlet otoritesi altında yukarıdan inme bir özellik taşımıştır. İşte bu da Tanzimat Fermanı'nın desteksiz ve içi boş olmasının temelini oluşturmuştur. Yapılan ıslahatlar tepeden inme olduğu için halk arasında benimsenmemiştir.[9] Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin kötü bir dönemine de tesadüf eden bu ferman bir kurtuluş reçetesi olmamıştır.

Islahat Fermanı ise Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışına radikal bir takım düzenlemelerin geldiği bir ferman olma özelliği taşımıştır. XIX. yüzyılın ortalarına doğru Rus baskısından kaçıp Osmanlı Devleti'ne sığınan Macar ve Leh mültecilerin iadesi problemi[10] ve tarihe kutsal yerler sorunu olarak geçen bir Osmanlı-Rus krizi Kırım Savaşı'nın (1853-1856) başlamasına neden olmuştur. Bu savaş sonucunda Osmanlı Devleti iç işlerine karışılmasını engellemek adına 28 Şubat 1856 tarihinde Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir.[11]Islahat Fermanı'nın en önemli özelliği ise; bir iç meseleyken Kırım Savaşı sonrası imza edilen Paris Antlaşması'nda yer almasıyla birlikte uluslararası bir boyut kazanması olmuştur. Kongre devam ederken Islahat Fermanı ilan edilmiş ve kongreye katılan tüm devletlere tebliğ edilmiştir. İçerik olarak en dikkat çekici konu Müslüman ve Gayr-i Müslim tebaaya eşit haklar tanınması olmuştur. Yine Tanzimat Fermanı'nın ilanındaki durumla benzerlik gösteren Islahat Fermanı da tepeden inme bir hareket olmuştur. En çok Müslüman tebaanın tepkisiyle karşılaşmıştır. Gayr-i Müslimlerle aynı haklara sahip olmak Müslüman tebaayı bir anlamda kışkırtmıştır. Yapılan bu girişimde sonuçsuz kalmış ve Avrupalı Devletler Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmişlerdir.[12]

Tanzimat Dönemi'yle başlayan batılılaşma hareketleri farklı bir kuşağın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Batının ilim ve bilimini öğrenmeye giden öğrenciler Osmanlı ülkesinde

---

[8] Hayta-Ünal, **a.g.e**, s. 119

[9] Fahir Armaoğlu, **XIX.yüzyıl Siyasi Tarih, 1789-1914**, Timaş Yay, İstanbul, 2013, s. 233

[10] Hayta-Ünal, **a.g.e**, s. 128

[11] Akşin, **a.g.e**, s.39

[12] Armaoğlu, **a.g.e**, s. 266-268

aydın vatandaş rolünü üstlenmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ülkeye getirdiği yeni havayı bu aydın kuşak benimsemiş ve devam etmesi gayretini göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'ni Avrupalı Devletler düzeyine çıkarmayı hedeflemişlerdir. Bu çağdaş yapıya ulaştırmak için daha geniş kapsamlı yenilikler yapılması fikrini savunmuşlardır.[13] Tanzimat Dönemi'yle başlayan modernleşme hareketleri I. Meşrutiyetin ilan edilmesinin zeminini oluşturmuştur. Bu döneme kadar çok sık olarak kullanılmayan "Meşrutiyet" kavramı "şart" kökünden gelen "Meşrut" kelimesinden türetilmiştir.[14] Genç Osmanlılar yani Namık Kemal, Ziya Paşa ve Mithat Paşa gibi bir takım aydınlar artık siyasi yönetimde halkında bir sesi olması, padişahın bir takım yetkilerinin kısıtlanması ve anayasal düzene geçilmesi adına harekete geçmişlerdir. Anayasanın üstünlüğünün kabul edileceği bir hukuk devleti anlayışına geçmek istemişlerdir. Adına o yıllarda "Taçlı Demokrasi" (Yönetimde hala Osmanlı Hanedanın olması ve padişahın yetkilerinin tam olarak sınırlandırılamamış olması sebebiyle böyle bir isimle adlandırılmıştır.) denilen Avrupa'dan meşrutiyet idaresinin de alınmasını istemişlerdir. Bu istekleri Avrupa'da da büyük yankı uyanmıştır. İngiltere ve Fransa'dan büyük destek alarak saraya bir baskınla dönemin Sultanı Abdülaziz'i tahttan indirerek meşrutiyeti ilan etme sözü veren Murat Efendi'yi tahta oturtmuşlardır. Murat Efendi'nin akli melekelerinin yerinde olmaması sonucu tahtan indirilmiştir.[15] Sultan II. Abdülhamit tahta çıkması halinde anayasanın üstünlüğünü kabul edeceğini ve meşrutiyeti ilan edeceğini Genç Osmanlılara söz vermiştir.[16] Böylelikle istediklerini elde eden Mithat Paşa ve arkadaşları II. Abdülhamit'i tahta çıkarmıştır. Bunun sonucunda 1876 yılında Meşrutiyet ilan edilmiş ve Türkiye'nin ilk anayasası olma özelliğini taşıyan Kanun-i Esasi hazırlanıp yürürlüğe konmuştur. Böylelikle ilk kez Osmanlı Devleti'nde hukukun üstünlüğü kabul edilmiş demokrasinin temeli atılmıştır. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına damgasını vuran olaylardan biri haline gelmiştir. Türkiye'de anayasal sürecin başlangıcına öncülük etmesi bakımından I. Meşrutiyet Türkiye demokrasi tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. I. Meşrutiyet özellikle kendisinden sonra gelecek siyasi olaylara öncülük etmiş ve Osmanlı vatandaşlarının yasal olarak eşitliğini öngören yeni demokratik düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlamış ve bu durum anayasal rejim yönünden önem arz etmiştir. Ancak yapılan bu ilk demokratik hareket çok uzun sürmemiştir. Türk

---

[13] İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet**, C.I, TBMM Vakfı Yay, No.14, Ankara, 1987, s.24

[14] Hayta-Ünal, **a.g.e**, s.173

[15] Kocabaş, **a.g.e**, s.12

[16] Akşin, **a.g.e**, s. 48

tarih literatürüne 93 harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi almıştır. Bu büyük hezimete bahane olarak Meşruti yönetimi işaret eden Sultan II. Abdülhamit anayasayı askıya almış ve meclisi tatil etmiştir. Bu hareketten sonra Genç Osmanlılar sürgün edilmiş ve cezalandırılmıştır.[17] Böylelikle tekrar monarşi yönetim anlayışına geçilmiş ve Sultan II. Abdülhamit'in otuz yıl sürecek olan istibdat dönemi başlamıştır.

II. Abdülhamid'in mutlakıyetçe idare şekli Genç Osmanlılar hareketinin giderek güçlenmesine sebep olmuştur. Sultan Abdülaziz döneminde Genç Osmanlılar denilen bu oluşuma II. Abdülhamit döneminde "Jön Türkler" denilmiştir. Jön Türkler ülke içinde ve dışında birçok dernekler kurmuş ve gazetelerde yayınlara başlamışlardır. Otuz yıl boyunca baskıcı bir rejim anlayışı sonucunda Genç Osmanlılar örgütlenmiş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurmuşlardır. 1889'da gizli olarak İstanbul'da "İttihad-i Osmani Cemiyeti" ismiyle kurulmuştur. Kurucular arasında İbrahim Temo, İshak Sukuti ve Abdullah Cevdet gösterilmiştir. İtalyan Birliği'nin zafere ulaşmasında önem arz eden "Carborani Cemiyeti'nin" teşkilatlanmasını ve gizliliğini örnek almışlardır. Birbirini takip eden yıllarda İngiliz Kralı VIII. Edward ve Rus Çarı II. Nikola'nın 1908'de Reval Görüşmelerini gerçekleştirmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni tedirgin etmiştir. Osmanlı topraklarının paylaşılması kararı aldıkları düşüncesi korku oluşturmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu durum karşısında harekete geçmiş ve Sultan II. Abdülhamit'e Resneli Niyazi önderliğinde baskı uygulayarak tekrar anayasanın üstünlüğünü kabul ettirmişlerdir.[18] Balkanlardan başlayan ve büyük ses getiren isyan dalgasıyla Sultanı tesir altın alan İttihat ve Terakki Cemiyetinin ileri gelenleri Sultan II. Abdülhamit'e II. Meşrutiyeti 1908 yılında ilan ettirmişlerdir. Kanun-i Esasi tekrar yürürlüğe girmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde ilk kez çok partili hayata geçiş başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk siyasi partisi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuş ve ardından gelen hem kendisine muhalif hem de ülkenin ilk muhalif partisi olma özelliğini taşıyan Ahrar Fırkası çok partili siyasal hayatın temelini oluşturmuştur. Aynı dönemde Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası gibi partiler kurulmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti ilk kez seçimlerle, demokrasiyle ve darbelerle tanışmıştır. Demokrasi havası yine fazla uzun sürmemiş darbeyle kesintiye uğratılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti hükümete egemen olmuş ve tek parti yönetimi şeklini almıştır. II. Meşrutiyet Dönemi partilerin çokluğuna rağmen çok

[17] Hayta-Ünal, **a.g.e**, s.178

[18] **a.g.e**, s.193-195

partili siyasal hayat özelliği göstermemiştir. 1913 yılında Bab-ı Ali baskınından sonra iktidarı tamamen ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti birçok dış etkenlerle uğraşmıştır. Bu dönemde patlak veren Trablusgarp Harbi, Balkan Harbi ve onu kovalayan I. Dünya Savaşı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sonunu hazırlamıştır.

3. II. Meşrutiyet İlanı Sonrası Yaşanan Gelişmeler

II. Meşrutiyetin ilanı tüm ülkede büyük bir coşkuyla karşılanmış ve otuz sene sonra anayasal düzene tekrar geçilmiştir. İnsan haklarına saygılı bir hukuk devleti olma yolunda adımlar atılmıştır. Kadın haklarına değinilmiş, eğitim-öğretimde bir takım yenilikler yapılmış, ekonomi düzenlenmiş, milli iktisat ve milli sanayi gündeme gelmiştir. Meşrutiyetin oluşturduğu geçici coşkunluk ve aldatıcı kaynaşma hali, yerini kısa zamanda yeniden ortaya çıkan ağır iç ve dış meselelere bırakmıştır. Memlekette yaşanan partizanlık, muhalefet ve iktidar çatışmaları yüksek düzeyde devam etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devlet bünyesindeki çeşitli din ve ırktaki değişik unsurların Osmanlıcılık fikriyle birleştirmek ve merkezi otoriteye bağlı kılmak hedefinde takip ettiği politikalar gerek mecliste, gerekse mahalli idarelerde görülen uygulamalar, mevcut genel huzursuzluğu daha da arttırmıştır. Meşrutiyetin ilk seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimleri kazanarak Türk tarihinin ilk siyasi partisi olmuştur.[19] II. Meşrutiyet Dönemi, siyasi çekişmelerin ortaya çıktığı bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Meclisin tekrar açılmasıyla birlikte siyasi gruplar halinde, modern çağın ortaya çıkarmış olduğu siyasi gelişimleri hayata geçirmişlerdir. 1908 yılından sonra kurulan siyasi partiler arasında şiddetli çekişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde neredeyse her farklı fikir ve görüş parti kurmuştur. Bunların içerisinde en önemli olanı ve döneme damgasını vuran İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur.[20] Diğer yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarı ele geçirmek için ihtilal yapmış gibi görünmemek adına, başvekaletliği eline almamıştır. Parlamentoya ise üyelerinden sadece birkaçını yerleştirmiştir. Hükümeti dışarıdan kontrol ederek kendi etkisi ve kontrolü altında tutmuştur. Bütün işlerini perde arkasından yürütmüştür. Bu durum kendilerinin aleyhine olmuştur. Gerek partililerin, gerek kişilerin

[19] Hayta-Ünal, **a.g.e**, s. 197

[20] Ercan Haytaoğlu, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasal Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)", **PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 3, 1997, s. 47

birbirleri ile olan mücadelesi politik hayatı karman çorman etmiştir.[21] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu gibi davranışları sonucu kendisine muhalif birçok partinin doğmasına yol açmıştır.

Bunlar:

I. Osmanlı Ahrar Fırkası

II. Meşrutiyet döneminin ve ülkenin ilk siyasal partisi olan Osmanlı Ahrar Fırkası 14 Eylül 1908 yılında Nurettin Ferruh, Celalettin Arif ve Ahmet Fazlı tarafından kurulmuştur.[22] Fırka, Prens Sabahattin'in temsil etmiş olduğu siyasi düşünceleri, yani "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyetçilik" felsefesini benimseyerek Osmanlı siyasal hayatına giriş yapmıştır. Osmanlı Ahrar Fırkası, ilk günden İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Anadolu'da siyasi teşkilatlanma oluşumuna gidilmesi önlenmiştir.[23]

II. Fedekaran-ı Millet Cemiyeti

1908 yılında Cemiyet, meşrutiyete saygılı olmak koşuyla saltanatı koruyacağını ve tüm ülkede hürriyetin tesisinde yardımcı olacağını söyleyerek kurulmuştur.[24] İstibdat döneminden kaçanlar için yardım kampanyaları başlatmışlardır. İddialı bir şekilde ortaya çıkmış, İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı sert eleştirilerde bulunmuş ancak ortaya ciddi bir çalışma koyamamıştır.[25]

III. İttihat-ı Muhammediye Fırkası

31 Mart Vakası'ndan çok kısa süre önce kurulmuştur. Yayın organı Volkan Gazetesidir. Volkan Gazetesiyle çok bütünleştiğinden "Volkancılar Cemiyeti" olarak da adlandırılmıştır.[26] Parlamento ile doğrudan ilgisi bulunmayıp, muhalefetin en çok ses getiren kesimini temsil etmişlerdir. Çok kısa varlık göstermiş olan fırka, Türk siyasi hayatında önemli gelişmelere yol açmıştır. Parlamentoda üyeleri bulunmamasına rağmen,

---

[21] Armaoğlu, **a.g.e**, s.589

[22] Güneş, **a.g.e**, s.370

[23] Armaoğlu, **a.g.*e***, s. 590

[24] Güneş, **a.g.e,** s. 369

[25] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi**, C.I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 132

[26] Tunaya, **a.g.e**, s. 191

mecliste etkili olmayı başarmışlardır. İttihat-ı Muhammediye Fırkası'nın amacı "Şeriat-ı Garra-yı Ahmediye'yi" korumak ve geliştirmek olmuştur.[27]

IV. Osmanlı Demokrat Fırkası

6 Şubat 1909 tarihinde Abdullah Cevdet ve İbrahim Temo tarafından kurulmuştur. Çoğulculuğu savunmuştur. Fırka 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldığını duyurmuştur.[28]

V. Mu'tedil Hürriyetperveran Fırkası

II. Meşrutiyetin ilanından sonra açılan meclis içinden kurulmuş ilk fırka olma özelliği taşımıştır. Ahrar Fırkası'nın fes olunması üzerine muhalifleri bir araya getirecek olan yeni bir fırkanın kurulması için oluşturulmuş bir yapıdır.[29] Fırka, Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılma kararı almış ve siyasal yaşamına son vermiştir.[30]

VI. Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası

Jön Türklerin sıkı bir destekçisi olan Stockholm Sefiri Şerif Paşa tarafından kurulmuştur.[31] Daha önceleri İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Şerif Paşa Meşrutiyet'in ilanından sonra cemiyetle ters düşmüş ve bu fırkanın kuruculuğunu üstlenmiştir. Fırka Şerif Paşa'nın kişiliğine bağlı kalmıştır.[32]

VII. Hürriyet ve İtilaf Fırkası

21 Kasım 1911 tarihinde fırka kurucuları tarafından Damat Ferit, Rıza Tevfik, Rıza Nur ve Lütfi Fikri Bey tarafından kurulmuştur.[33] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılan kişiler tarafından kurulan bu fırka, İttihat Terakkiye karşı şiddetli muhalefette bulunmuş ve çok ses getirmiştir. Fırka, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yıpratmayı amaçlamıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkasına sonradan, Osmanlı Demokrat, Mutedil Hürriyetperveran, Ahali ve Ahrar Fırkaları katılmışlardır. Bu fırkaların dışında Osmanlı Sosyalist Fırkası, Ahali Fırkası, ve

---

[27] Hayta-Ünal, **a.g.e**, s.198

[28] **a.g.e,** s. 198

[29] Tunaya, **a.g.e,** s.208

[30] Güneş, **a.g.e,** s. 390

[31] Hayta-Ünal, **a.g.e** s. 198

[32] Tunaya**, a.g.e,** s. 220

[33] Güneş, **a.g.e,** s. 392

Milli Meşrutiyet Fırkası gibi fırkalar da II. Meşrutiyet döneminde varlık gösteren bir diğer fırkalar olmuşlardır.[34]

Muhalifler, İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1913 Bab-ı Ali hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirmesinden sonra da gizliden gizliye muhalefete devam etmişlerdir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin tam bir diktatörlük olarak nitelendirilen dönemi başlamıştır. Muhalefete karşı baskıcı bir davranış sergilemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetiminin fevri hareketleri ve yönetimdeki tecrübesizliklerinden dolayı çok iyi bir yönetim anlayışı ortaya çıkmamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin olayların akışına müdahale edememesi kendisine karşı kullanılmıştır. Bürokrasi işlerinde zayıflık göstermişlerdir. Demokrasi hareketlerine istibdat döneminden dolayı ayak uyduramamaları Osmanlı Devleti'nde bürokrasi sınıfının oluşumunu engellemiştir. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nde demokrasiye ilk geçişte birtakım sancılar yaşanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu sancılarla uğraşırken dünyanın genelini etkileyen bir olayın (I. Dünya Harbi) içinde kendilerini bulmuşlardır.

4. Milli Mücadele Yılları ve Cumhuriyet'in Kuruluş Aşamasında Demokratikleşme Çabaları

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıktıktan sonra 30 Ekim 1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile I. Dünya Savaşı'na son verilmiştir. İmza edilen ateşkes antlaşması, bir sulh antlaşması gibi görünse de Osmanlı Devleti'ni bir nevi tarihten silecek maddeler içermiştir. Ordu dağıtılmış, bütün silah ve mühimmatlar İtilaf Devletleri'ne teslim edilmiştir. İtilaf Devletleri bu mütarekedeki maddelere dayanarak ülkenin herhangi bir yerinde bir karışıklık çıkarsa orayı işgal edeceklerini ileri sürmüşlerdir. Çeşitli bahanelerle bu işgalleri gerçekleştirmeye başlamışlardır. Vatanın bütünlüğü büyük tehlikeye girmiştir. İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını parçalamak için kendi aralarında bir takım gizli antlaşmalar imza etmişlerdir. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere harekete geçen paşalar ülkeyi kurtarmak için Anadolu'da bir direniş başlatmışlardır.[35] Bu milli direnişe "Milli Mücadele" adı verilmiştir. Milli mücadele milletin kendi içinden doğmuş bir millet mücadelesi olmuştur. Kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'ne hüviyet kazandıran köklü bir siyasi teşekkül olmuştur.

[34] Hayta-Ünal, **a.g.e**, s. 198

[35] Kocabaş, **a.g.e**, s. 14

Osmanlı Devleti'nin devamı sayılacak olan bu köklü millet yeni rejimin gövdesini oluşturmuştur. Milli mücadele, bir bakıma toplumun, nasıl tek bir millet olduğunu gösteren mücadele niteliği taşımıştır.[36] Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Erzurum ve Sivas Kongreleri başta olmak üzere yurdun birçok yerinde bölgesel kongreler toplanmıştır. Bu kongreler sonucunda "Ya Ölüm Ya İstiklal" parolasıyla milli mücadeleye karar verilmiştir. Ana hatları Erzurum ve Sivas kongrelerinde oluşturulan Temsil Heyeti'nin çabalarıyla İstanbul'da Mebusan Meclisi tekrar açılmış ülkede seçimler yapılmıştır. Bu son toplantısı olacak olan Mebusan Meclisi'nde 22 Ocak 1920 tarihinde Mebusan Meclisi'nin gizli oturumunda açıklanan ve 28 Ocak 1920 tarihinde Mebusan Meclisinin açık toplantısında kabul edilen Anadolu hareketinin çerçevesini oluşturan Misak-ı Milli yayımlanmıştır.[37] Alınan bu kararla açıkça İtilaf Devletlerine meydan okunmuştur. Durumdan rahatsız olan İtilaf Devletleri baskısını arttırmış ve 16 Mart 1920 tarihinde Mebusan Meclisine bir baskın düzenleyerek bazı mebusları tutuklamış ve İstanbul'un işgali resmiyet kazanmıştır. Yaşanan bu durum karşısında mebusların can güvenliğinin tehlike içinde olması ve meclisin özgür çalışma ortamının engellenmesi üzerine 11 Nisan 1920'de Mebusan Meclisi kapatılmıştır.[38] İstanbul'un işgalinin ardından canını kurtaran mebuslar Ankara'ya gelmişlerdir.[39] Halkın iradesine kelepçe vurulması üzerine Ankara'da bir meclis açılması kararı alınmıştır. Alınan bu karar ardından yurdun dört bir yanından seçimle gelen mebuslar ve halkın iştirakiyle 23 Nisan 1920 yılında Büyük Millet Meclisi açılmıştır.[40] Bu meclis, Hikmet Bila'ya göre: "Kapitalizme ve emperyalizme karşı ilk direniş örgütü"[41] olarak adlandırılmıştır. Buraya gönderilen mebus ve delegeler vatandaşın hür iradesi ile seçilip yollanmış kişilerden oluşmuştur. Çiftçi, tüccar, asker, gazeteci, avukat, memur, doktor, mühendis, işçi ve aşiret lideri gibi toplum içinde çeşitli statülere sahip olan mebuslar BMM'nde bir arada bulunmuşlardır.[42] Mecliste, tüm tartışmalar tam hürriyet ve demokrasi havasında cereyan etmiştir.[43] Yurdun genelinde Kurtuluş Savaşı başlamıştır.

---

[36] Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yay, İstanbul, 2010, s. 49

[37] Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi III Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi (1920)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2010, s. 89

[38] İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2009, s. 53

[39] Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 123

[40] **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 167

[41] Hikmet Bila, **CHP'nin Tarihi (1919-1979)**, DMS Yay, Ankara, 1979, s. 39

[42] Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, s. 78

[43] Kocabaş, **a.g.e**, s. 14

Kurtuluş Savaşı; var olma veya yok olma savaşı olmuştur. Tüm dünyaya örnek olacak destansı bir millet mücadelesi verilmiştir. İşgalci İtilaf Devletleri bir takım savaşların sonucunda ülkeyi birer birer terk etmişlerdir. Yapılan mücadelenin silahlı safhası zaferle noktalandıktan sonra sıra bürokrasi safhasına gelmiştir. Yapılacak olan barış görüşmelerine İtilaf Devletleri tarafından İstanbul Hükümeti de davet edilmiştir. Bu davet üzerine ülke içinde iki başlılık olmasını engellemek adına 1 Kasım 1922 yılında TBMM Saltanatı kaldırmıştır. Saltanatın kaldırılması kurulacak olan cumhuriyet rejiminin önündeki engeli de kaldırmıştır. Böylece Lozan'da Türk Milleti'ni TBMM temsil etmiştir. Barış Konferansı 11 Kasım 1922 günü İsviçre'nin Lozan kentinde başlamıştır. Konferansta Türkiye'yi TBMM tarafından seçilen Dışişleri Bakanı İsmet İnönü temsil etmiştir. Konferansın açış konuşmasında İsmet İnönü Türkiye'nin çok acı çektiğini ve bundan sonra bağımsız bir ülke düşlediklerini dile getirmiştir. Aylarca devam eden Lozan Konferansı'nda bir türlü sonuç alınamamıştır. Konferans, kesintilere uğrayarak devam etmiştir.[44] Meclisin disiplinli ve hızlı çalışması için meclis içinde gruplar oluşmuştur. Bu gruplar; Müdafa-i Hukuk Grubu, İstiklal Grubu, Halk Zümresi, Tenasüt ve Islahat Grubu gibi isimlerle adlandırılmıştır. Vatanın müdafaası ortak paydasında buluşan bu gruplar kendi aralarında Lozan Barış Konferansı sürerken meclis içinde birçok fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Grup çıkarları daha ön planda tutulmuş ve meclisin işleyişinde sıkıntılar meydana getirmiştir. Kendi aralarında yaşanan bu ihtilaf Lozan Görüşmeleri esnasında olumsuz durumları ortaya çıkarmıştır.[45] Gruplar arası mücadeleleri gören Mustafa Kemal Paşa hizipleşmenin önüne geçmediği için ileride kurulacak olan Cumhuriyet Halk Fırkasının temelini teşkil eden Müdafaa-i Hukuk grubunu kurmuştur.[46] Tekrar Lozan'a dönecek olursak, uluslararası diplomatik temaslar sonucu uzlaşmaya varılmış ve 24 Temmuz 1924 tarihinde imza edilmiştir. Uluslararası alanda Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yerine yeni bir bağımsız Türkiye'nin kurulduğu kabul edilmiştir.[47] Bağımsızlığa kavuştuktan sonra milletin istekleri yönünde bir rejim kurulması, beyanatlarda yer almıştır. Batı'da bu rejime Cumhuriyet İdaresi ismi verilmiştir. Arapçada "Cumhur" kelimesi "Halk" anlamı taşımaktadır. Cumhuriyet ise demokrasi anlamında yani halk idaresi olarak tanımlanmıştır. Batı Dillerinde "Repuclic" "Kamu Malı" yani "Halk Mülkü" anlamına gelmektedir.

---

[44] Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s. 204

[45] Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, s. 177-178

[46] Bila, **a.g.e**, s.45-46

[47] Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 204

Türkiye'de ise Cumhuriyet, "Halk İdaresi" kurma anlamını taşımaktadır.[48] Görüldüğü üzere I. BMM'nde tartışılan her konu, baskı altında kalmadan serbestçe tartışılmış ve ortak demokratik kararlar alınmıştır. Bu yüzdendir ki I. TBMM'ye Türkiye'nin en demokratik meclisi denilmiştir.

Saltanatın ilgası ve İstiklal Savaşı'nın kazanılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa devrimler yolundaki en büyük adımı atmaya karar vermiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanununda birtakım değişiklikler yapılmış ve 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Rejim olarak Cumhuriyet rejimi benimsenmiştir. Cumhuriyet Mustafa Kemal'in en büyük başarısı olmuştur. Sıra Cumhuriyet rejimiyle bağdaşmayan Halifelik Makamına gelmiştir. Saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanından sonra yeni rejim karşıtı bütün gruplar Hilafet makamı etrafında toplanmışlardır. Halkın bu gibi oluşumlara eğilim göstermemesi için 3 Mart 1924 tarihinde TBMM tarafından Hilafet kaldırılmıştır. Bu engelinde ortadan kalkmasıyla birlikte ülkenin demokratikleşme ve gelişme yolunda önemli adım daha atılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın devrimlerinin yolu açılmıştır.[49] Yeni kurulan bu devletin teşkilatlanması hususuna gelince; yapılan yenilikler için düğmeye basılmıştır. Birtakım inkılaplar gerçekleştirilerek yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmak için gerekli adımlar atılmıştır.

5. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Denemeleri

Mustafa Kemal Paşa barış ve huzur ortamın sağlamasından sonra halkçılığa dayanan ve Halk Fırkası adını taşıyan bir siyasi teşekkül oluşturacağını dile getirmiştir.[50] Nisan 1923 yılında I. TBMM kendini feshetmiş ve yeni seçim kararı almıştır. Gazi Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin seçimlerde izleyeceği programı "9 Umde" adı verilen bildiriyle yayımlamıştır.[51] Bu umde ileride Halk Fırkasının tüzüğünün temeli olmuştur. Açıklanan bu umde şu şekilde özetlenebilir:

---

[48] Karpat**, a.g.e**, s. 50

[49] Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 213

[50] Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yay, Ankara, s. 47

[51] Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, s. 129

1. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Milletin gerçek temsilcisi TBMM'dir
2. TBMM'nin üstünde hiçbir güç tanınmayacaktır.
3. Memleket, iç ve dış tehditlerden korunacak ve güvenlik sağlanacaktır.
4. Yasalar ulusal ihtiyaca göre yeniden düzenlenecektir.
5. Aşar vergisi kaldırılacaktır. Yerli üretici desteklenecek ham maddesi ülkede bulunan her şeyin üretimine geçilecek ve öğretim birliği tesis olunacaktır.
6. Mevcut bulunan askerlik süresi kısalacaktır.
7. Vatan uğruna şehit ve gazi olan vatandaşın ve arkasında bıraktığı ailesinin ekonomik giderleri devlet tarafından karşılanacaktır.
8. Devlet işleyişi denetim altında tutulacaktır.
9. Ülkenin top yekün kalkınması için gerekli tüm adımlar atılacaktır. İdari ve iktisadi bağımsızlığın kazanılması için uğraşılacaktır.[52]

8 Nisan 1923 tarihinde yayımlanan bu beyannameyle Müdafaa-i Hukuk grubu seçim haritasını belirlemiştir. 9 Eylül 1923 günü ise adı geçen grubun Halk Fırkasına dönüştüğü belirtilmiş ve bu belgeyle birlikte Halk Fırkası resmen kurulmuştur.[53]

Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra yeni Türk Devleti'ni modern kurumlara kavuşturmak için çalışmalar başlamıştır. Hilafet makamı ve Şer'iyle Vekaleti'nin kaldırılması gibi reform hareketlerine girişilmiş ve eski kurumlar tasfiyesine gidilmiştir. Gerçekleştirilen bu reformlar meclis içinde birtakım muhalif seslerin yükselmesine sebep olmuştur. Meclis içinde giderek artan bir muhalefet oluşmuştur. Safların tam olarak belirlenmesinden sonra 17 Kasım 1924 yılında Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'nin ilk muhalif partisi kurulmuştur.[54] Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa eden muhalifler; Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet Bey (Bele), Rauf (Orbay), Adnan (Adıvar), Kara Vasıf, Cafer Tayyar ve Hüseyin Avni başta olmak üzere Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurucuları olmuştur.[55] TPCF, CHF'nin kendi içinden

---

[52] Tunçay, **a.g.e**, s. 52-53

[53] Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Matbaacılık, İstanbul, 1998, s. 74-75

[54] Abdülhamit Avşar, **Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Kitabevi Yay, İstanbul, 1998, s. 36

[55] Bila, **a.g.e**, s. 77

doğan doğal bir muhalefet hareketi olma özelliği taşımıştır.[56] Ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Fırkasının karşısına muhalif bir fırka olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çıkmıştır.

Parti programında TPCF, ekonomide liberalizmi savunmuş ve yabancı sermayenin önemine dikkat çekmişlerdir. İdarede ise merkeziyetçi yönetime karşı çıkarak Adem-i Merkeziyetçiliği benimsemiştir. Fırka tüm fikirlere ve dini itikatlara saygılı olduğunu programında açıkça belirtmiştir.[57]

Yeni kurulan bu fırka teşekkülü programında "itikat-ı diniyyeye hürmetkardır."[58] maddesinin yer alması, yapılacak olan inkılapları tehlikeye düşürecek endişesi ile Gazi Mustafa Kemal'i tedirgin etmiştir. Fırka, bu madde sayesinde geniş kitlelere ulaşmıştır. Yeni kurulmasına rağmen rağbet gören bir fırka olmuştur. TPCF, CHF'nin o günkü muhaliflerinin sığınacağı bir liman olmuştur. Cumhuriyet rejimine karşı olanların sözcüsü haline gelmiştir. Bu dönemde Doğu Anadolu Bölgesinde patlak veren Şeyh Sait İsyanı, muhalif partiden ötürü sancılı olan devleti karamsarlığa sürüklemiştir.[59] Şeyh Sait İsyanının tetiklenmesine diğer bir sebep olarak bu fırka yöneticileri gösterilmiştir. Cumhuriyet karşıtı kişilerin bu fırka etrafında toplanması ve Şeyh Sait İsyanında önemli bir rol üstlendikleri dile getirilmiştir.[60] TPCF'nin kısa zamanda geniş destek bulması Halk Fırkası yöneticilerini endişelendirmiştir. 13 Şubat 1925'te meydana gelen Şeyh Sait İsyanını gerekçe göstererek, Doğu Anadolu'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bununla birlikte Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılarak, İzmir ve Ankara'da iki İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. İsyan kısa sürede bastırılmıştır. Şeyh Sait İsyanı ile bağlantısı olduğu ve siyasi amaçlar uğruna dini istismar ettikleri kanısıyla, Ankara'da bulunan İstiklal Mahkemesi, TPCF'nin merkez ve taşra örgütlerinin kapatılmasına karar vermiştir. Fırka 3 Haziran 1925'de Takrir-i Sükun Kanununa dayanılarak hükümet tarafından kapatılmıştır.[61] Cumhuriyet döneminin ilk örgütlü siyasal muhalefet fırkası kurulduktan yedi ay sonra kapatılmıştır.[62] Böylelikle cumhuriyet döneminde yeni teşkilatlanmakta olan Türkiye, demokrasinin ilk adımını

---

[56] Uyar, **a.g.e**, s. 118

[57] Bila, **a.g.e**, s. 78

[58] Erık Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yay, İstanbul, 1993, s. 131

[59] Bila, **a.g.e**, s. 78

[60] Haytaoğlu, **a.g.m**, s. 48

[61] Uyar, **a.g.e**, s. 117

[62] Avşar, **a.g.e**, s. 38

atarken tökezlemiştir. Bir süreliğine çok partili hayata geçiş ertelenmiştir. Yeni cumhuriyetin kuruluş sancıları içinde yapılan bu deneme ve sonuçları, muhalif bir fırkanın yaşama güçlüğünü göstermiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının ardından Türkiye'nin siyasal yaşamında tekrar çok partili siyaset denemesi yapılmıştır. Yeniden çok partili siyasal hayat denemesi hem iç siyasette hem de dış siyasette önemli gelişmelere yol açacağı düşünülmüştür. Türkiye'yi modernleştirmeye yönelik çabalarının bir sonucu olarak ülke yönetiminin de Batı tarzında olması ve birden fazla fırkaların siyasal yaşamda bulunmasını gerektirmiştir.[63] Dünya Ekonomik Krizinin ülkede oluşturduğu olumsuz havanın etkisiyle iktidara yöneltilen eleştirilerin önüne geçmek ve tek parti otoritesinin ülkeye hakim olamadığını göstermek amacıyla ve iktidarın kendini Batı dünyasına beğendirmek istemesi dış sebepler olarak sayılmıştır. Ayrıca fırka liderinin büyükelçilik makamında bulunan biri olarak belirlenmesi bir kanıt teşkil etmiştir. İç sebepler ise; ekonomik dar boğaz, geçim sıkıntısı ve yeni kurulan devletten beklenen düzeyde gelişme hamlesinin gerçekleşmemesinin ülkede genel bir hoşnutsuzluğa neden olması şeklinde açıklanmıştır.[64] TPCF'nin kapatılmasından beri CHF'nin meclis içinde denetlenmemesi hem ülke içinde hem de fırka içinde birtakım rahatsızlıklar doğurmuştur. Meclis, denetim görevini yerine getirecek bir fırkanın olmayışı dışarıdan keyfiyetçi bir yönetim izlenimi sergilemiştir.[65] Tek partinin bulunduğu bir mecliste mebuslar ortaya atılan kanun tekliflerini ve uygulamalarını onaylamasalar bile birtakım nedenlerden dolayı hükümete ses çıkartamamışladır. Yaşanan bu durum hükümeti denetleyecek ikinci bir fırkanın kurulmasını ve ayrıca cumhuriyet rejiminden söz edebilmek için de çok partili siyasal yaşamın tesis edilmesini zorunlu kılmıştır.[66] Ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında Gazi Mustafa Kemal hem bunalımın aşılması hem de meclis içerisinde denetimi güçlendirmek maksadıyla Fethi Bey'e (Okyar) muhalif parti kurmasını teklif etmiştir. Fethi Bey tarafından kabul olunduktan sonra İstanbul Valiliğine göndermiş olduğu telgrafla 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası resmen kurulmuştur.[67]

---

[63] Uyar, **a.g.e**, s. 118

[64] Tunçay, **a.g.e**, s. 245

[65] Uyar, **a.g.e**, s. 119

[66] Avşar, **a.g.e**, s. 66-67

[67] Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Karacan Yay, İstanbul, 1982, s. 39

Parti programı 11 maddeden oluşmuş ve genel itibariyle ekonomi ağırlıklı bir program hazırlanmıştır. Ekonomide Liberalizmi benimseyen fırka programında; özel teşebbüse hükümet müdahalesi engellenecek, vergiler uygun bir hale getirilecek, Teşvik-i Sanayi kanunu tam olarak uygulanacak ve yabancı sermayenin ülkeye girişi kolaylaştırılacak ifadeleri yer almıştır. Laiklik ilkesini savunmuş ve laiklik karşıtı olaylarda hükümete destek vereceğini bildirmiştir. Ayrıca iki dereceli seçim sisteminin yerine tek dereceli seçim sistemini savunmuştur.[68]

SCF kurulduktan bir süre sonra ısmarlama bir şekilde kurulmasına rağmen hızlı bir şekilde gelişmiş ve büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Bu ilgi CHF'de tedirginlik oluşturmuştur. SCF'nin kendini iktidar koltuğuna adaya göstermesi CHF kanadında daha da büyük bir infiale yol açmıştır. Çünkü CHF'li yöneticiler zararsız küçük bir muhalif fırka olarak betimlemişlerdir. Fakat SCF kendine belirlenen çerçevenin dışına çıkmaya hazırlanmıştır.[69] halkın bu kurulan Fırkaya karşı tutumu ise; SCF kurulana değin kapalı bir rejimde yaşamak zorunda bırakılan toplum yolun başında çekimser davranmışsa da SCF'nin kuruluşundan itibaren arkasında Mustafa Kemal Paşa'nın da desteğinin olması halkı SCF'ye karşı olumlu bir tutum sergilemeye sevk etmiştir. SCF'ye halkın talebi oldukça yoğun olmuştur.[70] Fethi Bey'in İzmir seyahatinde orada yaşayan halk tarafından coşkulu bir şekilde karşılanması ve fırkaya gösterilen ilgi sebebiyle iktidar dikkatini çekmiştir.[71] İzmir'de yaşanan gövde gösterisinden sonra gerçekleşen yerel seçimlerde oldukça başarılı olan SCF'yi iktidara gelme konusunda iyiden iyiye kamçılamıştır. İktidara geçme hırsıyla dolan SCF'nin sonunu bu aceleci iktidar hırsı getirmiştir.[72] Birbirleriyle kıyasıya rekabete giren iki fırka arasında ipler iyice gerilmiştir. Belediye seçimlerine yolsuzluk karıştığı önergesini meclise sunan Fethi Bey'in bu önergesi reddedilince ve artan baskıların bir sonucu olarak Fethi Bey 17 Kasım 1930 tarihinde SCF'yi feshettiğini açıklamıştır.[73] Gerçekleştirilen bu ikinci deneme de sonuçsuz kalmıştır. Halbuki büyük umutlarla kurulmuş olan Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşkili, şüphesiz, parlamento hayatına artık kendini kontrol etme unsurunun girmesinde zaruret belirtmiş olduğu fikrini doğurmuştur.

---

[68] Avşar, **a.g.e**, s. 73

[69] Uyar, **a.g.e**, s. 120

[70] Avşar, **a.g.e**, s. 97

[71] Yetkin, **a.g.e,** s. 178

[72] Tunçay, **a.g.e**, s. 269-270

[73] Avşar, **a.g.e**, s. 185

Gazi Mustafa Kemal, modern bir hayat için millete birer birer kabul ettirdiği inkılap hamleleri arasında, TBMM'nin böyle bir kontrol organı ile donanmasını gerek görmüştür. Bu adım, ihtiyatlı ve tereddütlü bir adım olmuştur. Gerektiğinde kontrolü sağlayabilmek ve geriye adım atabilmek için imkanları elde tutmuştur. Yeni kurulan bu fırka, önceki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında olduğu gibi büyük ses getirmiş ve ihtişamlı bir rağbet görmüştür. Fırka, yaptığı mitinglerde geniş yankılar uyandırmıştır. Gözlenen bu olaylar, Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticilerini tahrik etmeye başlamıştır. Fırkanın bir anda büyümesi gözlerden kaçmamış ve SCF'nin sonunu getirmiştir. Bu olaydan sonra 16 yıl boyunca ülkede bir daha çok partili hayata geçiş denemesi yaşanan olumsuz gelişmeler ve II. Dünya Harbi'nin çıkma tehlikesinin ortaya çıkması nedeniyle Gazi Mustafa Kemal döneminde bir daha çok partili siyasal hayata geçiş denemesi yapılmamıştır.

I. BÖLÜM

Türkiye'de Tek Parti İktidarından Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş

1. İsmet İnönü Dönemi Gelişmeler

10 Kasım 1938 tarihinde Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı üzerine yeni Reis-i Cumhurun kim olacağı tartışma konusu olmuştur. Mebuslar arasında ağızdan ağıza İsmet İnönü ismi dolaşmıştı. TBMM Başkanı ve Reis-i Cumhur Vekili olan Abdülhalik Renda TBMM'yi 11 Kasım günü toplantıya davet etmiştir. Bu meclis toplantısından önce adayını belirlemek için parti grubu kendi arasında 323 mebusla seçim yapmıştır. Hiçbir baskı altında olmadan tüm mebuslar serbest bir şekilde gizli oy yoluyla seçim gerçekleşmiş ve bu seçimde kullanılan 323 oyun 322'si İsmet İnönü'ye 1 oy Celal Bayar'a çıkmıştır.[74] Parti meclisinde yapılan bu seçim sonucunda TBMM'de İsmet İnönü aday olmuş ve 348 oy ile Büyük Millet Meclisi'nin tam ittifakıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Reis-i Cumhur'u İsmet İnönü seçilmiştir.[75]

İsmet İnönü Reis-i Cumhur seçilmesinin ardından demokratik ve hoşgörülü demeçlerde bulunmuştur. İstanbul'da yaptığı bir konuşmada CHP'nin tüm halkı kucaklayacağı ve halkçı bir yönetim anlayışıyla hareket edileceğini dile getirmiştir.[76] Erken demokrasiye geçiş, TBMM içinden oluşturulan "Müstakil Grup" gösterilmiştir.[77] 29 Mayıs 1939 tarihinde CHP'nin V. Kurultayında İsmet İnönü açış konuşmasında tüzük değişikliğine vurgu yaparak meclis içinde parti başkanlığından farklı ve bağımsız olarak çalışacak bir grup kurulması için direktif vermiştir. Bunun üzerine tüzük değişikliğine gidilmiş ve 21 kişiden oluşan bir Müstakil Grup teşkil edilmiştir.[78] Müstakil Grubun üye sayısı 1943

---

[74] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1938-1950)**, C: II, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 23-24

[75] **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1938

[76] Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, s.261

[77] Kocabaş, **a.g.e**, s. 20

[78] Mahmut Gologlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2012, s. 17

yılında düzenlenen VI. Kurultay'da 30'a yükseltilmiştir.[79] Müstakil Grubun üyeleri arasında: Ali Rana Tarhan, Hüsamettin Kural, Ali Rıza Türel, Emin Arslan Tokat, Fuat Sürmen, Hüsnü Kitapçı, Abdurrahman Naci, Fazlı Güleç ve Atıf Akgüç gibi isimler yer almıştır.[80]

Müstakil Grubun görevi ise; hükümeti, parti grubuna bağlı olmadan denetlemek, hükümet hakkında güvenoyu istemek ve Bakanlar Kuruluna gensoru vermek ayrıca hükümete yardımcı olurken ihtirasa yol açmayacak şekilde çalışmaları sürdürmek gibi görevleri üstlenmiştir.[81] Ancak pek de düşünüldüğü gibi olmamıştır. Müstakil Grup CHP'li mebustan oluşmuştur. Müstakil Grup azasının, orada aza bulunduğu takdirde kabineye girmesinin yolu kapanmıştır. CHP grup toplantılarında, Müstakil Grup içinde yer alan mebuslar toplantılara katılabilir ancak orada söz hakkı almaları yasaklanmıştır. Grup doğrudan İsmet İnönü'ye bağlanmıştır. Aslında Müstakil Grup'un kuruluş amacı; meclis içinde bir muhalefet partisinin ileride oynayacağı rol için atılmış bir adım olmuştur. Oluşturulan bu grupla yapılmak istenen meclis içinde çeşitli partiler rejime alıştırılmak istenmiştir. Ancak Müstakil Grup kendisinden bekleneni verememiştir.[82] Müstakil Grup, CHP'nin II. Olağanüstü Kurultay'ında alınan kararla lağvedilmiştir.[83] Müstakil grup daha çok göstermelik olmuş, grubun direkt olarak İsmet İnönü'ye bağlı olması alacağı bağımsız kararlara da gölge düşürmüştür. Sağlıklı bir muhalefet yapamamıştır. Meclis içerisinde demokratik bir hava oluşturulmak istense de pek de başarı sağlanamamıştır. Anlaşılacağı üzere taşıma suyu ile değirmen dönmemiştir.

---

[79] Bila, **a.g.e**, s. 161

[80] **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1939

[81] Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yay, Ankara, 2004, s. 18

[82] Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1958, s. 289

[83] Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 90

2. II. Dünya Savaşı ve Türkiye'yi Demokratikleşmeye Sevk Eden Faktörler

2.1. Dış Faktörler

Türkiye II. Dünya Savaşı esnasında denge politikası gütmüş ve oluşan her iki tarafında arasında yer almamıştır. Bu savaşta yer almamasının nedeni; yeni kurulan bir devlet olarak savunma sanayisi, askeri araç-gerecinin yetersiz olması ve ekonomisinin bu ağır yükü kaldıramaz durumda olması birinci neden olmuştur. İkinci neden olarak ise; I. Dünya Savaşı'ndan çıkartılan dersler olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak Türkiye'nin bulunduğu özel konum itibariyle sürekli olarak savaşın içinde yer alan Mihver (Almanya, İtalya ve Japonya) ve Müttefik (ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB) grupların dikkatini çekmiştir. Türkiye'nin boğazlardaki ve Asya ile Avrupa arasındaki köprü vazifesi görmesi açısından iki tarafta Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesini istemiştir.[84]

23 Ağustos 1939 tarihinde Moskova'da SSCB ve Almanya arasında saldırmazlık antlaşmasının imzalaması Türk kamuoyunda tedirginlik yaratmıştır.[85] Vatanın savunulması ve milletin savaşa sokulmaması için sürekli olarak tarafsız olduğunu belirten Türkiye birtakım savunma politikalarına yönelmiştir. Bunlar; İngiltere ve Fransa işle üçlü yardım antlaşması ve Türk-Rus Dostluk antlaşması görüşmeleri olmuştur. Dostluk Antlaşması görüşmeleri için Türk Heyeti Moskova'ya gitmiştir.[86] Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Batılı Devletlerle yapılacak olan ittifak antlaşmasının bir benzerini Moskova'da SSCB'yle yapmak amacını taşımıştır. Şükrü Saraçoğlu, görüşmeler esnasında, Balkanlar ve Akdeniz Bölgesini içine alan bir ittifak antlaşması önerisinde bulunmuş ancak SSCB Başkanı Stalin ve Dışişleri Bakanı Molotov, böyle bir ittifak antlaşmasını bazı koşullara bağlayarak kabul edeceklerini bildirmişlerdir. SSCB'nin Dostluk antlaşması yerine Montreux Boğazlar Sözleşmesinde bazı değişikliklerin talebi yer almıştır. Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesine izin verilmemesi karşılığında bu dostluk antlaşması fikrine sıcak bakacaklarını iletmişlerdir.[87] Bu fikre pek de sıcak bakmayan Türkiye 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Üçlü İttifak antlaşması imzalamıştır. Türkiye, Avrupalı bir devletin saldırısına uğrarsa Fransa ve

---

[84] Albayrak, **a.g.e**, s. 35

[85] Aydemir, **İkinci Adam**, C:II s.

[86] Gologlu, **Milli Şef Dönemi**, s. 43

[87] Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C:I, İletişim Yay, İstanbul, 1996, s. 268

İngiltere Türkiye'ye her türlü yardımı yapacaklarını taahhüt etmişlerdir. İngiltere ve Fransa, Akdeniz'de savaşa yol açacak şekilde Avrupalı bir devletin saldırısına uğrarsa, Türkiye, Fransa ve İngiltere'ye yardım edecek, eğer Türkiye Avrupalı bir devletin saldırması sonucu Akdeniz'de savaşa girmek durumunda kalırsa, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye yardım edecektir ifadesi yer almıştır. Ayrıca Fransa ve İngiltere, Romanya ve Yunanistan'a vermiş oldukları güvencelerden ötürü savaşa girerlerse, Türkiye yardımda bulunacaktır. Bu protokol çerçevesinde gelişmeyen savaşa neden olan olaylar neticesinde İngiltere ve Fransa'ya yönelik bir saldırıda Türkiye tarafsız kalacaktır ibaresi belirtilmiştir. Gerçekleştirilen bu antlaşmayla birlikte artık Türkiye II. Dünya Savaşı'nda tarafsız olmaktan çıkmış ve batı askeri bloğu içinde yer almıştır.[88]

İngiltere Başkanı Churchill 28 Kasım 1943 tarihinde toplanan Tahran Konferansında Türkiye'nin fiili olarak Müttefik Devletler yanında savaşa girmesi için baskı uygulamıştır. Hatta ileri gidip Türkiye'yi Boğazlardaki statükonun değişebileceği konusunda tehdit etmiştir. Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, SSCB Dışişleri Bakanı Molotov ile bir araya gelerek yeni bir dostluk antlaşması yapmak istemiştir. Türk- Sovyet sınırında değişiklik ve boğazlarda ortak savunma üsleri kurulmasını istemiştir. Bu isteklerin reddedilmesi Türk-Sovyet ilişkilerini iyice germiştir. 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansı'nda SSCB Boğazlar meselesini tekrar gündeme getirmiş ve ABD Başkanı H. Truman ile İngiltere Başkanı Churchill'den bu konuda destek görmüştür. Fakat Stalin, boğazlar meselesine üçüncü bir devletin karışmasının engellemek ve bu meseleyi Türkiye'yi yalnızlaştırarak kendi lehine çözüme kavuşturacağını düşündüğü için meseleyi ertelemiştir.[89] Türkiye 1944'te Mihver Devletlerle ilişkilerini askıya almış ve Birleşmiş Milletlere üye olabilmek adına 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya'ya karşı savaş açmıştır. 24 Şubat 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler üye olmuştur. Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere girişi ve Batı'ya yaklaşması, ülkedeki tek parti rejiminin temellerini sarsmıştır. Dış dünyada, özelikle ABD, Türkiye'nin rejimini daha demokratik bir hale getirmedikçe, Batı dünyasında kazanmak istediği ve ihtiyacını duyduğu manevi itibarı gerektiği ölçüde elde edemeyeceğini açıklamıştır. Birleşmiş Milletler Anayasası'nı kabul etmekle birlikte Türkiye, demokratik ilkelerine uygun, daha özgür bir rejime geçmeyi taahhüt etmiştir.[90]

---

[88] Akandere, **a.g.e**, s. 273

[89] Albayrak, **a.g.e**, s. 38-39

[90] Karpat, **a.g.e**, s. 228-229

Savaş sonunda dünyada güç dengeleri değişmiş Avrupa'da üstünlük İngiltere'den ABD'ye geçmiştir. Türkiye, SSCB'nin boğazlarda ve Doğu Anadolu'da toprak istemesine şiddetle karşı çıkmış ve ABD'yle sıcak ilişkiler kurmasına sebep olmuştur.[91]

Savaş yılları, yani 1939-1945 yılları ekonomik, siyasi ve sosyal alanda Türkiye için çok sıkıntılı bir zaman dilimi olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın ardından yeni ve milli bir devlet kurma yoluna giren Türkiye, savaşın üzerinden çok zaman geçmemiş olmasına rağmen, yeni bir savaş tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu savaş, ülke içinde ve dışında birçok tedbirin alınmasına sebep olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve İtalya gibi faşist rejimler yenilmiştir. Savaştan ABD, İngiltere ve Fransa gibi liberal demokrasi ile yönetilen devletler galip çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Avrupa, ''Kapitalist Batı-Sosyalist Doğu'' şeklinde ikiye bölünmüştür. Kapitalist Batı Avrupa devletleri ABD ile işbirliği yapmıştır ve Kapitalist Batı Bloğunu oluşturmuşlardır. Buna karşılık SSCB ile Sosyalist Doğu Avrupa Devletleri, Sosyalist Doğu Bloğunu kurmuşlardır. İngiltere, SSCB'yi ve onun Doğu Avrupa'daki müttefiklerini "Demir Perde Ülkeleri" olarak isimlendirmiştir. ABD'de kendisini ve Batı Avrupalı müttefiklerini "Özgür Dünya" olarak lanse etmiştir. Faşizmi yenen ve "Demir Perde"ye karşı savaş başlatan Özgür Dünya'da artık tek partili otoriter rejimlere dünya üzerinde yer verilmeyeceği kararını almışlardır. Çünkü Özgür Dünya ekonomik olarak kapitalizmi, siyasi olarak ise çok partili liberal demokrasi modelini benimsemiştir. Bundan dolayı ABD, zaten ekonomik alanda kapitalist olan Türkiye'nin siyasal alanda da çok partili siyasal hayata geçmesini belirtmiştir.[92]

Türkiye'nin Batı Bloğuna yakın olması hasebiyle, savaşa fiilen katılmasa da savaşın sonuna doğru kazananların kendini belli etmesi ile birlikte Müttefik Devletlerin safında yer almıştır. Bu durumun bir sonucu olarak da Müttefiklerin kendi aralarında almış oldukları kararları bizatihi Türkiye'de yapılan antlaşmalarla birlikte alınan kararlara saygı göstermiş ve kabul etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası dünya değişime uğramış dış etkenlerin dayatmasıyla Türkiye'de bundan nasibini almıştır. Tek partili dönemi geride bırakacak bir takım adımlar atmışlardır.

---

[91] Uyar, **a.g.e**, s. 46

[92] Gökhan Kömür, **Türk Siyasi Hayatında Çok Partili Siyaset Uygulamalarına Geçişi Hazırlayan Sebep ve Faktörler**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015, s. 96

2.2. İç Faktörler

Türkiye'nin çok partili siyasal hayatta geçişte dış sebeplerin etkili olduğu kadar iç sebepler de etkili olmuştur. Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen girmemiş ancak ekonomik anlamda bu savaştan olumsuz etkilenmiştir. Özellikle yoksul ve dar gelirli kesimler mağduriyet yaşamıştır. Hayat pahalılığı, temel gıda ve tüketim maddelerinin piyasada bulunmaması karaborsacılığa yol açmış ve birçok toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir. Devlet fiyat belirleme ve denetleme, karaborsayla mücadele, karne uygulamaları gibi çalışmalarla ekonomiye müdahale etmiştir. Ancak hayat pahalılığına yapılan bu müdahaleler pek de yeterli olmamıştır. Olumsuz hava giderek daha da artmıştır.[93] Savaşla birlikte uluslararası ticaret kötü etkilenmiş fiyatlar üst seviyelere yükselmiştir. Üretilen ürünlerin yüksek fiyatlardan satılması dış ticarette ithalat ve ihracat dengelerini bozmuştur. 1941 ve 1942 yıllarında buğday üretiminin az oluşu, Türk Milletinin temel gıda maddesi olan ekmekte kısmalar yapılmasına ve karneyle satış yapılmasına yol açmıştır. Hayat pahalılığı artmış ve birçok temel gıda maddesi karaborsaya düşmüştür.[94] Ayrıca savaş sürecinde yapılan askeri harcamalar ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Türkiye'de savaşa doğrudan katılmamış ancak katılan ülkelerde bile görülmeyen derecede hayat pahalılığı ve enflasyon CHP iktidarına karşı giderek artış gösteren bir memnuniyetsizliği meydana getirmiştir.[95]

Refik Saydam Hükümeti, ekonomik sıkıntıların üstesinden gelmek maksadıyla katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatlarla el koyma yöntemleriyle çözüm yolları bulmayı denemiştir. 18 Ocak 1940 tarihli ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu[96] ile ekonomiyi düzenlemeyi ve denetlemeyi içeren bu Milli Korunma Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur. Bu kanunla, hükümete; ücretli iş sorumluluğu, çalışma sürelerinin uzatılması ve ücret daralması gibi konuları denetlemesinin dışında özel teşebbüslerin piyasada istediği gibi hareket etmesini engellemek adına bu kuruluşlara geçici olarak el koyma yetkisinin yolunu açmıştır. Ayrıca iç ticarette ve ithalatta azami, ihracatta ise asgari fiyatlar konulması ve temel maddelerin karneyle verilmesinin yetkisi tanınmıştır.[97] İşçi sınıfı içinse çalışma saatini arttırma, işten ayrılma yasağı koyma ve hafta tatilini kaldırma gibi yetkiler

---

[93] Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2016, s. 48

[94] Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, s. 173

[95] Haytaoğlu, **a.g.m**, s. 51

[96] **Resmi Gazete**, "Milli Korunma Kanunu" S. 4417, 26 Ocak 1940

[97] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s. 86

tanımıştır. Kanunun içeriği yoksul sınıfın daha da ezilmesi anlamı taşımıştır. İşçi sınıfının üzerindeki denetim ödün verilmeden uygulanmış sermaye sahipleri içinde bu kanunla kolaylıklar sağlanmıştır.[98] Yoksulluk, enflasyon ve savaşın getirdiği ağır şartlar; hükümeti, fiyatların artması ve gerekli maddelerin dağıtımı gibi konularda sıkı tedbirler almaya sevk etmiştir. Vurgunculuk yapanlara; hapis ve para cezası verilmiştir. Milli Koruma Kanunu'yla bilhassa ticarette millileştirmeye yönelik adımlar atılarak, kanunun yürürlüğe girdiği sene ithalatçı ve ihracatçıları denetlemeye ve dış ticaretin bir kısmının kamu kuruluşları tarafından yapılmasına yönelik kararların alınmaya başlandığı ifade edilmiştir. Ayrıca devletin iç ve dış ticaret üzerindeki kontrolünü fazlalaştırmak için İaşe Müsteşarlığı ve Ticaret Ofisi açılmıştır. Yapılan bu çalışmalar, bütün kapalı ekonomilerde olduğu gibi, istifçilik, karaborsa ve rüşveti tetiklemiştir. Bu durumdan faydalananlar, vatandaşın zaruri halinden yararlanarak aşırı kazançlar elde etmişlerdir.[99] II. Dünya Savaşı ve savaş süresince Türkiye'de uygulanan iktisat politikası toplumsal dengeyi sarsmıştır. Ekonomiyi desteklemek amacı ile çıkarılan Milli Korunma Kanunu yalnız ticaretle uğraşan burjuvaları zengin etmiştir. Fırsatçı geniş toprak sahipleri mahsulünü çok yüksek fiyattan satmış ve büyük bir kazanç elde etmişlerdir. Ancak savaş zamanında burjuvazi ve toprak ağaları hızla zenginleşirken köylüler, memurlar, esnaflar ve işçiler aynı orantıda yoksullaşmışlardır. Bunların yanı sıra vergi yükü büyük ölçüde işçiler, köylüler, memurlar ve esnafın omzuna binmiştir. Bu durum, adı geçen toplumsal sınıfların/grupların hızla yoksullaşmasına sebep olmuştur. Yoksullaşma dönemine ses çıkaran ve bunun sebebini hükümette arayan çevreler CHP hükümetinin sert tepkileriyle karşılaşmışlarıdır.[100]

1942 yılının Temmuz ayında Şükrü Saraçoğlu hükümeti Milli Korunma Kanunu tanıdığı geniş yetkilerin toplumun üstünde bıraktığı olumsuz havayı görmüş ve tedbir olarak bu kanunun uygulanmasını yumuşatmıştır. Sıkı denetim mekanizmaları kaldırmış yahut gevşetmiştir. Öncelikli olarak hububat alımında fiyatları yükseltmiştir. Ürünlerin %25'inden fazlasının piyasada satışını serbest bırakmıştır. İaşe Müsteşarlığını lağvetmiş ve temel gıda maddelerindeki sıkı fiyat denetimlerini azaltmıştır. Atılan bu adımlar tüccar ve çiftçi kesiminin kazançlarını arttırmıştır.[101]

---

[98] Bila, **a.g.e**, s. 169

[99] Betül Büyükkalay, **Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçişin Nedenleri**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2011, s. 43-44

[100] Kömür, **a.g.t,** s. 101

[101] Boratav, **a.g.e,** s. 87

Milli Korunma Kanunundan sonra 12 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Varlık Vergisi Kanunu'yla vurgunculuk yoluyla zenginleşenlerin bir defaya mahsus vergi ödemelerine sebep olacak kanun olmuştur.[102] Bu verginin; tüccar, emlak sahibi ve büyük toprak sahiplerinden alınmaya çalışılması CHP içindeki toprak sahipleri ile CHP'nin yollarını ayırmasında önemli bir rol oynamıştır.[103] Savaş şartları ve mevcut ekonomik durum, Osmanlının son döneminden beri devam eden ticari eşitsizlikleri sıfıra indirmek için de uygun bir ortam oluşturmuştu. Binaenaleyh, Varlık Vergisi azınlıkların ekonomi içindeki payını indirgemek üzere bir araç olarak kullanmıştır. Bütün önemli işler azınlıkların ellerinde ve ithal malların da karaborsada oluşu hayat pahalılığını kafi derecede arttırmıştır. Azınlık işletmeler, Türklere ait işyerlerinin düzgün iş yapmaya sahip olmadığını ilan etmiştir. Hükümetin elverişsiz ve fark gözeten tutumundan sızlanarak ecnebi firmalarla ticaret yapmayı tekellerinde tutmak için çalışmışlardır. Azınlıkların piyasa ekonomisindeki yeri önem taşımıştır.[104] Savaştan sonra türeyen, savaş zenginleri sınıfı iktidarı rahatsız etmiştir. Varlık Vergisi ile planlanan; haksız kazanç elde edenlerin elinden bu kazançları alıp kötü durumda olan hazineye aktarmak istemiştir. Varlık Vergisi esasen demokratik ülkelerde yasalaşmaması gereken bir kanun olup Türk siyasi hayatını derinden etkilemiştir. Kanunun uygulamasındaki eşitsizlikler ve iktisaden güçlü belli bir toplumsal sınıfın hedef alındığı algısı CHP iktidarını sarsmıştır.[105] Kanundaki sıkıntılar sermaye sahiplerinin kazançlarına bir ölçüt koymamış olması ve toplanacak verginin kişinin kendi inisiyatifine terk edilmesi olmuştur. Kanunun uygulanması sırasında birtakım sıkıntılar yaşanmış, vergiyi ödemeyenler sürgün edilmiş ya da çalışma kamplarına götürülmüştür.[106] İstenilen sonucun alınmaması müsebbibiyle Varlık Vergisi uygulamasına 15 Mart 1944 tarih ve 4305 sayılı kanunla son verilmiştir.[107]

Tarım kesimiyle alakalı olarak ise 4 Haziran 1943 tarih ve 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanuna[108], 26 Nisan 1944 tarihli ve 4553 sayılı[109] değişiklik getirilmiştir. Aşar Vergisinden sonra ilk kez dolaysız vergi özelliği taşımıştır. Üretim yapmayan yoksul köylü

---

[102] Bila, **a.g.e**, s. 171

[103] Haytaoğlu, **a.g.m**, s. 51

[104] Büyükkalay, **a.g.t,** s. 44-45

[105] Kömür, **a.g.t**, s. 101

[106] Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, s. 187

[107] **Resmi Gazete**, S. 5657, 17 Mart 1944

[108] **Resmi Gazete**, "Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu", S. 5423, 7 Haziran 1943

[109] **Resmi Gazete**, S. 5693, 28 Nisan 1944

kesimden tepki toplamıştır.[110] Bu vergi, Varlık Vergisi dışında tutulmuş ve savaş yıllarında artan tarımsal kazançları kapsamıştır. Küçük ve yoksul köylünün omuzlarına ağır bir yük olmuştur. Bunun yanı sıra büyük toprak sahiplerini de tedirgin etmiştir.[111]

Bir başka kanun ise 14 Mayıs 1945'te ele alınan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kanun tasarısı mecliste görüşülmeye başlamıştır.[112] 11 Haziran 1945 tarihli ve 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu mecliste kabul edilmiştir.[113] Bu kanun asıl olarak, toprağı olmayan veya geçimine yetmeyen çiftçi ailelerine, geçimlerine yetecek kadar toprak verilmesini öngörmüştür. Çiftçiye pay edilecek topraklar öncelikli olarak devletin sahip olduğu fakat kamu hizmeti için kullanılmayan topraklar; özel idarelere, vakıflara ve belediyeye ait topraklardı. Buna ek olarak özel kişilere ait toprakların, tarıma elverişli toprakların geniş olduğu bölgelerde kamulaştırma kararı almıştır. Bu yasa CHP içerisinde bir çalkantıya yol açmıştır. CHP içerisindeki geniş toprak sahibi milletvekilleri bu kanuna şiddetle karşı çıkmışlardır. En şiddetli itirazlar geniş toprak sahipleri olan; Mersin Mebusu Refik Koraltan ve Aydın Mebusu Adnan Menderes'ten gelmiştir. Bu isimlerin dışında Emin Sazak, Hikmet Bayur, Fuat Köprülü ve Recep Peker'de itiraz etmişlerdir.[114] Kanun geniş toprak sahiplerinin isteği doğrultusunda kabul edilmiştir. TBMM'deki bütçe görüşmeleri esnasındaki asıl konu CHP içindeki muhalif isimlerin artık kendini belli etmesi olmuştur.[115]

Hülasa; savaşın getirmiş olduğu ağır şartlar orta kesimin ve köylünün cebine çok kötü bir şekilde yansımıştır. Savaşa doğrudan girmediği halde Türkiye bu savaştan iktisadi anlamda çokça yıpranmıştır. Savaş esnasında ekonomisi çökmüş olan Türkiye kendisini kurtarmak adına birkaç politik kararlar alıp iktisadi kanunlar çıkarmıştır. Savaş esnasında ve sonrasında haksız kazanç elde edenlerin üzerinden hazineyi kurtarmak istemiştir. Atmış olduğu bu adımlarla tabiri caizse hükümet kendi ayağına sıkmıştır. Çünkü çıkarılan vergiler hükümet dışında hiçbir vatandaşı memnun etmemiştir. Halkın, CHP iktidarından hızla soğumasına sebep olmuştur.

---

[110] Boratav, **a.g.e**, s. 88

[111] Büyükkalay, **a.g.t**, s. 45

[112] Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, s. 337

[113] **Resmi Gazete**, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu", S. 6032, 15 Haziran 1945

[114] Kömür, **a.g.t,** s. 102

[115] Bila, **a.g.e**, s. 192-193

3. Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş

Osman Akandere'ye göre: "Çok partili hayata geçişte en büyük etken iç ve dış faktörlerdir"[116] değerlendirmesinde bulunmuştur. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır yükümlülükler iktidarı sıkıntıya sokmuştur. İç ve dış etkenlerin de işin içine girmesiyle demokrasiye geçiş kaçınılmaz bir hal almıştır. Tek parti iktidarının oluşan mevcut konjonktüre uyum sağlamak adına yeniden çok partili siyasal hayata geçiş döneminin tohumları atılmıştır. Türkiye'de politik havanın ılımlaştığı bir dönemde İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihinde yapmış olduğu nutkunda; demokrasi vurgusu dikkat çekmiştir. Cumhuriyet rejimini demokrasiyle pekiştirerek otoriter bir idareden kurtarıp çok partili siyasal hayatın ilk tohumunu serpmiştir.[117] İsmet İnönü bu nutkuyla çok partili siyasal hayata ilk sinyalleri yakmıştır. İsmet İnönü siyasi konjonktürü iyi analiz edebilen ve bu yeni siyasi değişime ayak uydurabilen bir siyasetçi özelliği taşımıştır. İsmet İnönü'ye göre: ''Tek parti, kendine yer tutan ve sırtını iktidara yaslayan her vatandaşı zayıfı güçlüye ezdiren, kendinden daha güçlüye karşıda değersiz biri haline getiren bir sistem olmuştur." demiştir.[118] Bu nutuktan da anlaşılacağı üzere, demokrasi yolunda atılacak adımları daha da büyüterek ülkede kargaşa ortamı oluşturmadan parlak bir Türkiye'ye ulaşmak hedeflenmiştir.

3.1. İlk Muhalif Parti Kuruluyor; Milli Kalkınma Partisi'nin Kuruluşu

İsmet İnönü döneminde CHP'ye karşı kurulmuş olan ilk muhalif partiyi Milli Kalkınma Partisi teşkil etmiştir.[119] Türkiye'de İsmet İnönü döneminde çok partili hayata geçişte ilk basamak Milli Kalkınma Partisi olmuştur. Parti iş adamı Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Rıfat Atilhan tarafından, 18 Temmuz 1945 yılında İstanbul'da kurulmuştur.[120] Bu partinin kurulması yeniden ortaya çıkan çok partili hayatın temelini oluşturmuştur. Parti, programında; devletçiliği reddetmiştir. Özel teşebbüsten yana olmuştur. Tek dereceli seçimler yapılmasını istemiştir. Reis-i Cumhur'un halk tarafından seçilmesini ve bir ayan

[116] Akandere, **a.g.e**, s. 450

[117] Kocabaş, **a.g.e** s. 26

[118] Demirel, **a.g.e,** s. 46

[119] Akandere, **a.g.e**, s. 408

[120] Uyar, **a.g.e**, s. 196

meclisi kurulmasını belirtmişlerdir. Sanayi ve ticarette ise liberalizmi savunmuştur.[121] Dış politikadaki görüşleri ise; bir İslam Birliğinin ve Şark Federasyonunun kurulması olmuştur.[122]

Toplum bu partiyi fazla yetenekli bulmamış ve fazla ciddiye almamıştır. Halk arasında Genel Başkanının vermiş olduğu birçok toplantıları mangal partisi şeklinde ve piknik havasında yaptığından dolayı partinin adını Kuzu Partisi koymuştur. Milli Kalkınma Partisi 1946 yılında yapılan seçimlere katılmış ancak bir başarı gösterememiştir. 1954 seçiminde Nuri Demirağ, Demokrat Parti'nin bağımsız adayı olarak TBMM'ye girmeyi başarmıştır. 22 Mayıs 1958 tarihinde Nuri Demirağ'ın ölümünden sonra Milli Kalkınma Parti'si kapanmıştır.[123]

3.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

II. Dünya Savaşı'nda ülke içinde yaşanan ekonomik bozukluğun önüne geçmek adına çıkarılmak istenen yasalardan biride Çiftçiyi Topraklandırma yasası olmuştur. Bu yasa meclis içerisinde ağır tartışmalara ve eleştirilere yol açmıştır. Meclis içindeki büyük toprak sahipleri 7 Haziran 1945 tarihinde tarih sayfalarına geçmiş olan Dörtlü Takriri meclise sunmuşlardır.[124] Takrir dört kişinin imzasıyla sunulmasından dolayı bu ismi almıştır. CHP Meclis Grubuna sunulan takririn içerik olarak: kanunlarda bulunan antidemokratik maddelerin tasfiyesi, meclisin hükümetin denetlenmesine yol açması ve seçimlerin serbestçe ve yargı denetiminde yapılması gibi maddelerden oluşmuştur.[125] CHP meclis grubunda bu önerge reddedilmiştir.[126]

Parti içinde hükümete karşı muhalefet bu şekilde kendini belli etmiştir. Deyim yerindeyse, İsmet İnönü'nün kurduğu hayaller iyi olacak hastanın ayağına doktor kendisi gelirmiş şeklinde gerçekleşmeye hazır hale gelmiştir. İsmet İnönü ayağına gelen bu fırsatı iyi bir şekilde değerlendirmiştir. İsmet İnönü; "Parti içi muhalefet yapılacağına karşımıza

---

[121] Kömür, **a.g.t,** s. 114

[122] Uyar, **a.g.e**, s. 196

[123] M. Serhan Yücel, **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2006)**, Alfa Yay, İstanbul, 2006, s. 28

[124] Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yay, İstanbul, 2014, s. 34

[125] M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 49

[126] Albayrak, **a.g.e**, s. 45

geçsinler teşkilatlı bir parti kurup mücadeleye başlasınlar."[127] demiştir. Bu sözleriyle İsmet İnönü muhalif bir parti kurulmasıyla hükümeti denetleyecek bir mekanizmanın oluşmasını istemiştir. Bu doğrultuda Dörtlü Takrir'i veren isimlerden Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'yü partiden ihraç etmişlerdir. Hemen ardından da Celal Bayar kendi isteğiyle partiden istifa edip arkadaşlarının yanına katılmıştır. Böylelikle yeni kurulacak partinin temelleri atılmıştır.[128]

Demokrasi adım adım Türkiye'de ilerlemeye başlamıştır. Türk toplumu özellikle kırsal kesim vatandaşı, demokrasi kelimesine çok yabancı kalmıştır. Hiç alışık olmadıkları bir kavram duymaya başlamışlardır. II. Dünya Savaşı'nın bırakmış olduğu bir takım olumsuzluklar yüzünden çok partili siyasal hayata geçişte zaman kaybı yaşanmıştır. Bu yüzden ülke içerisinde demokrasi tam manasıyla yaşanamamıştır. Tek adam, tek parti dönemi kesin bir şekilde ülke siyasetine hakim olmuştur. Fakat artık demokrasinin tohumları atılmış ve ülkede yavaş yavaş yeşerip meyvesini vermeye başlamıştır. Cumhuriyetin İlanından sonra ilk olarak Gazi Mustafa Kemal Atatürk döneminde iki kere çok partili siyasal rejim denemeleri yapılmıştır. Yapılan sistemli denemeler üzerine de çok partili siyasal hayattan randıman alınamamıştır. Yeni rejimin ülke havasına daha tam olarak yerleşmemesinin anlaşılmasından ötürü bu denemelere son verilmiştir. Ülkede II. Dünya Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkileri halkı içten içe yakıp kavurmuştur. Bazı çıkar çevreleri savaş döneminden yaralanmak için gıda maddelerini istiflemiş ve kara borsaya düşürmüştür. Halkın alım gücü azalmıştır. İşte tüm bu ekonomik bunalımları azaltmak adına hükümeti denetleyecek muhalif sesin oluşması için İsmet İnönü Demokrat Parti'nin kurulmasına izin vermiştir. Uzun zamandır çok partili siyasal yaşamın özlemini çeken İsmet İnönü sonunda saadete ermiştir. İsmet İnönü'nün şu sözleri demokrasiye yürekten inandığını gösteren bir ifade teşkil etmiştir. "Millet iradesi, mecliste iktidar ve muhalefeti yan yana görmeyi yürekten istemektedir." demiştir. Ayrıca İsmet İnönü, Atatürk'ten miras kalan bu çok partili siyasal rejimi gerçekleştireceğini dile getirmiştir.[129] Artık tam teşkilatlı muhalif bir parti ülkede varlığını göstermeye başlamıştır. Türkiye için bu durum demokrasinin başlamasını sağlamıştır. Halk bu yeni partiye kucak açmış ve sahiplenmiştir. Bu kısımda sürekli tekrarladığımız demokrasi kelimesi havada kalmayacak ülkeye hakim

---

[127] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973) Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yay, İstanbul, 1990, s. 67

[128] Mükerrem Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, Cilt I, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2014, s. 164

[129] Aydemir, **İkinci Adam**, C:II s. 436

olacaktı. Bu dönemin en büyük başarısı da görüldüğü gibi demokrat hareketler olacaktı. Demokrat Parti'nin kuruluşuna yol açan düzen içi muhalefet, yeni demokrasi akımına uygun olarak, 1945 yılının ortalarına doğru iyice su yüzüne çıkmıştır. 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmeleri mecliste çok sert bir muhalefetin varlığını ortaya koymuştur. Adnan Menderes, Emin Sazak, Hikmet Bayur, Feridun Fikri Düşünsel gibi konuşmacılar, hükümete sert bir dille çıkışmışlardır. Tek parti döneminin alışık olmadığı bir sertlikle iktidarı tenkit etmişlerdir. Tenkitler öncelikli olarak şu noktalarda toplanmıştır; bütçe açığı sebebiyle artan devlet borçları, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin ve özellikle memurların sıkıntılı durumu, karaborsa, vurgunculuk, vergi sistemindeki adaletsizlikler başı çekmiştir. Muhalif sesler üstüne bastıra bastıra artık yeni bir siyasi fikrin idareye egemen olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.[130] DP'nin kuruluşunun tek nedene bağlanması yanlış olacaktır. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz nedenlerin tamamı DP'nin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Sina Akşin'de Demokrat Parti'nin kuruluşunun tamamen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na bağlanmasına karşı çıkmıştır.[131] Mecliste toprak reformu müzakere edilirken, yani Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı görüşülürken yukarıda da bahsettiğimiz dört isim bu kanuna karşı çıkmış ve bunun bir sonucu olarak yine yukarıda açıklamasıyla bahsetmiş olduğumuz Dörtlü Takrir'i meclise sunmuşlardır. Takrir meclisten geçmemiştir. Takrirleri reddedilen Dörtler den ikisi, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes bir zaman sonra Vatan Gazetesi'nde aleni bir şekilde muhalefete geçmişlerdir. Üzerinde çalıştıkları konular; denetiminin sağlıklı yapılması, insan hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınması, antidemokratik hükümleri ortadan kaldırılması ve istibdadın kaldırılması vs. gibi demokratik ve liberal konular içermiştir. Bu neşir üzerine parti divanı 21 Eylül'de toplanarak, ortak karar almış ve bu iki milletvekilinin ihracına karar vermişlerdir. Refik Koraltan'da, 2 Ekim'de Vatan Gazetesi'ne bir demeç vererek mebus arkadaşlarının partiden ihracının tüzüğe mugayir olduğunu dile getirince, onlarla aynı sonu paylaşmıştır. Dörtlerin önderi olan Celal Bayar ise Eylül sonlarına doğru mebusluktan istifa etmiş fakat parti üyeliğinden halihazırda ayrılmamıştır. Aralık ayında da partiden istifa edince, önerge sahiplerinin, yeni bir parti kuracakları sinyalini verip, muhalefete devam edecekleri anlaşılmıştır. Celal Bayar'ın Aralık ayında basına verdiği beyanda, yeni bir parti kuracaklarını açıklamıştır.[132] Bu açıklamadan hemen sonra İsmet İnönü 4 Aralık

---

[130] Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2014, s. 11

[131] Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 274

[132] Eroğul, **a.g.e**, s. 15

1945 tarihinde Celal Bayar'ı köşke davet etmiştir. İsmet İnönü kurulacak olan partinin programı ve ilkeleri hakkında malumat almıştır.[133] İsmet İnönü:

- "Terakkiperver Fırkası'nda olduğu gibi itikat-ı diniyeye riayetkarız diye bir madde var mıdır?
- Asla, paşam, laikliğin dinsizlik olmadığı maddesi yer almaktadır.
- Zararı yok. Köy Enstitüleri'yle, ilkokul seferberliğine karşı mısınız?
- Kat'a.
- Dış politikada farklılık var mıdır?
- Hayır.
- O vakit tamam…".[134]

7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti resmen kurulmuştur.[135] Partinin ilk genel başkanlığına Celal Bayar seçilmiştir.[136] Halk ağzında "Demokrat" yerine "Demirkırat Partisi" denmeye başlanmıştır.[137] Kuruluş günlerinde, Celal Bayar'a yöneltilen: "Partiniz sağcı mıdır? Solcu mudur?" sorusuna karşılık Celal Bayar "parti programımızı inceleyiniz orada yerimizi belirlersiniz." demiştir. Aynı soruya Adnan Menderes ise "Belki de Halk Partisi'nden iki parmak soldayız, bazı hallerde iki parmak sağda… " yanıtını vermiştir.[138] "Parti bütçesi için gerekli parayı nereden tedarik edeceksiniz?" sorusuna ise, Celal Bayar "18 milyon insanın yaşadığı bir ülkede partiye yardım edebilecek 100-200 kişi bulabiliriz. Bu kişilerden beşer yüz lira alırsak 100 bin lira eder bununla bir ya da iki sene partimizi idare edebiliriz."[139] karşılık vermiştir. Kurmuş oldukları bu plan doğrultusunda partinin bütçe sorunu da ortadan kalkmıştır.

Demokrat Parti'nin programında 80'den fazla madde yer almıştır. Genel Hükümler ve Hükümet İşleri olarak 2'ye ayrılmıştır. Genel Hükümlerde; partinin ilkeleri belirtilmiştir. İlkelerin temelini demokrasi ve liberalizm teşkil etmiştir. İnsan hakları üzerinde durulmuş ve dernek kurma özgürlüğünden bahsedilmiştir. Ekonomik açıdan kalkınmayı, tarım sektöründe ve özel teşebbüse destek verilmesini ön görmüştür. Devlet İşleri kısmında ise; yeni yargı kademesinin oluşturulmasından ve üniversitelerin idari özerkliğinden

---

[133] Albayrak, **a.g.e**, s. 62

[134] Toker, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, s. 81

[135] **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1946

[136] Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Yakınçağ Türkiye Tarihi 1789-1980**, C: II, Yenigün Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 117

[137] Aydemir**, a.g.e**, s. 445

[138] Albayrak, **a.g.e**, s. 63

[139] Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 40

bahsedilmiştir.[140] Temellerinin atılmasından itibaren Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi yönetimine karşı dargın olan ve onlardan huzursuzluk duyan tüm kitleleri milli iradeyi hakim kılma sesleriyle kendi çatısı altında toplamaya çalışmıştır. Demokrat Parti halkın içinden olan, halktan olan kişilerin yönetime katılmasını ve daha fazla özgürlük istemiyle ile ortaya çıkmıştır.[141] Tüzüğü liberalizm ve demokrasi üzerine çok teferruatlı bir şekilde hazırlanmıştır. Demokrat Parti böylesine liberal vaatlerle dolu program açıklarken, Cumhuriyet Halk Partisi bu programın, misyonunu tamamlamaması için ivediyle önlemler almaya çalışmıştır.

4. 1946 Yılı Yerel ve Genel Seçimleri

29 Nisan 1946 tarihinde hükümet, meclise belediye seçimlerinin erkene alınmasını teklif etmiştir. DP tarafından yapılan itirazlar sonuç vermemiş ve teklif meclisten geçmiştir. DP seçimleri boykot etme kararı alarak bir bildiri yayımlamış ve seçimlere katılmayacaklarını açıklamıştır. MKP ise seçime katılacaklarını açıklamıştır.[142] DP'nin seçimi boykot etmedeki nedeni ise memleketin iç ve dış siyasette seçimi öne alacak bir durumun yaşanmaması ve CHP'nin, DP'nin teşekkülünü tamamlamadan siyasi arenada kendisi tek kalmayı hedeflemesi ve seçimin erkene alınmasının demokrasiyle bağdaşmadığını ileri sürmüştür.[143]

DP'nin erkene alınan seçimlere karşı tepkisi üzerine 25 Nisan 1946 tarihinde İsmet İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı'nı olağanüstü toplantıya davet etmiştir. 10-11 Mayıs günlerinde toplanmış olan kurultayda önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar; sınıf esası üzerine parti açılabilmesine, tek dereceli seçim (Tek dereceli seçim halkın kendini doğrudan temsil ettiği arada başka birilerinin olmadığı seçim anlayışıdır.[144]) ve "değişmez" parti başkanlığının seçime bağlı başkanlık haline getirilmesini onaylamıştır. Meclis içinde muhalif kanadı temsil eden Müstakil Grup uygulamasına da son verilmiştir. Ayrıca 13 Haziran 1946 tarihli ve 4935 sayılı Matbuat Kanunun 50. Maddesinin Değiştirilmesine

---

[140] Eroğul, **a.g.e**, s. 18

[141] Demirel, **a.g.e**, s. 52

[142] **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1946

[143] Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Çınar Matbaası, İstanbul, 1966, s. 257-258

[144] Karpat, **a.g.e**, s. 242

Dair Kanun[145] hükümete gazete kapatma yetkisi veren Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi düzenlenerek gazete kapatma salahiyeti mahkemelere verilmiştir.[146]

Karşılıklı olarak seçim çekişmeleri devam etmiştir. 26 Mayıs 1946 tarihinde Belediye Seçimleri gerçekleşmiştir. Seçimlere CHP ve MKP katılmıştır. MKP, CHP'yi seçimlere hile karıştırdığını iddia etmiş ve seçim günü geri çekilmiştir. [147]

Belediye seçimlerini takip eden günlerde 1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin de bir sene erkene alınması gündeme gelmiştir. Genel seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmasına karar verilmiştir.[148] Tabii olarak DP bu seçimlerinde erkene alınmasına tepki göstermiş ancak bu tepkinin faydası olmamıştır. Bunun üzerine DP seçimlere girme kararı almış fakat CHP'den bir takım taleplerde bulunmuştur. Bu talepler; çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sistemi, gizli oy, açık tasnif ve seçimlerin yargı kontrolü altında gerçekleşmesini talep etmiştir. Bu talepler CHP sıralarında karşılık bulmamıştır.[149] Seçimlerin erkene alınmasının nedeni; İsmet İnönü'nün geçmiş tecrübesiyle ilişkili olmuştur. Demokrat Parti'nin temelleri atılır atılmaz, Serbest Fırka denemesinde olduğu gibi vatandaşın dikkatini çekmesini, ilgiyle karşılanmasını görmesi yeni bir Serbest Cumhuriyet Fırkası olayının yaşanmasının önüne geçmek için seçimleri öne almıştır.[150] Yeni kurulmuş olan partinin teşkilatlanmadan ve yayılmadan halk önünde küçük düşürüp, ezici bir galibiyet almak düşünülmüştür. Muhalefete, gelişme zamanı tanınmadan CHP seçimlere gidilmesini hedeflemiştir.

Celal Bayar, tüm seçim kampanyaları boyunca son derece dikkatli bir tutum sergilemiştir. Gittiği şehirlerde karşılaştığı ilgiye rağmen kitlelerin reaksiyonlarını yatıştırmaya çalışmıştır. Adnan Menderes ise çocukluğunun geçtiği ve senelerdir CHP mebusu seçildiği Aydın'da bu kez kurucusu olduğu DP için oy istemeye gitmiştir.[151] DP seçim propagandası boyunca köylerde yapılan ilkokulların vatandaş üzerindeki zahmeti, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Orman Kanunu tatbiki, enflasyon, vurgunculuk ve Varlık Vergisi

---

[145] **Resmi Gazete**, "Matbuat Kanunun 50. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun", S. 6336, 18 Haziran 1946

[146] Eroğul, **a.g.e**, s. 19

[147] Karpat, **a.g.e**, s. 243

[148] Toker, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, s. 110

[149] Yeşim Karadeniz, "Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 8, C: 8, S: 16, Güz 2018, s. 641

[150] H. Emre Oktay, **Adnan Menderes Nasıl Öldürüldü**, Akis Kitap, İstanbul, 2013, s. 29

[151] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e,** s. 46

konusu sıkça dile getirip bu konular üzerinden iktidar partisine yüklenmiştir.[152] 5 Haziran 1946 tarihli ve 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu tek dereceli seçim ve açık oy gizli sayım yöntemiyle yapılacağı kanunlaşmıştır.[153]

21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleştirilen seçim ilklerin seçimi özelliği taşımıştır. Bu seçim hem çok partili bir seçim, hem de tek dereceli bir seçim olmuştur. Ancak yargı denetimi olmamış ve açık oy, gizli sayım sistemi kullanılmıştır.[154] Mecliste bulunan 465 sandalyenin, 390'ını CHP, 62'ini DP, 12'sini ise Bağımsız Adaylar kazanmıştır.[155] Seçim sonuçlarına DP kanadından itiraz sesleri yükselmiştir. Birçok seçim bölgesinde CHP'nin seçime hile karıştırdığını ifade etmişlerdir.[156] CHP'nin Genel Sekreteri Kasım Gülek seçimle ilgili beyanatında: "O seçimler dürüst olmadı. Kanım o… ve o vakit biz bir takım seçim sandıkları ırmakta da bulduk. Akılsızca değiştirilmiş ve atılmış. Eğer seçim 1950 seçimleri gibi dürüst bir seçim olsaydı halk partisi yine kazanırdı."[157] bulunmuştur. DP'nin seçime itirazları bir sonuç vermemiş ancak 1946 seçimleri "Şaibeli Seçim"[158] olarak tarih raflarındaki yerini almıştır. DP'nin tüm memleket dahilinde parti örgütünü tamamlayamadan katılmış olduğu 1946 seçimleri, iktidarın sıkı ve baskıcı bir denetimi altında geçmiş seçim yolsuzluklarına ve muhalif partilerin şikayetlerine yol açmış, halkın iktidar partisine karşı güven duygusunu zedelemiştir.[159] Seçim sonuçları çok şaşırtıcı olmamış ancak mecliste artık muhalif bir partinin varlığını ortaya koymuştur.

Tekrar Reis-i Cumhurluğa seçilen İsmet İnönü, yeni kabineyi kurma görevini Recep Peker'e vermiştir. Meclis Başkanlığına ise Kazım Karabekir seçilmiştir.[160] Peker Hükümeti ilk iş olarak memleketin iktisadi hayatı ile ilgili olarak bir takım önemli karar almışlardır. Bu kararların, DP tarafından en çok tenkite uğrayan ve en mühim konusu, 7 Eylül Kararları

---

[152] Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, C:I, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 193

[153] **Resmi Gazete**, "Milletvekili Seçim Kanunu", S. 6326, 6 Haziran 1946

[154] Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 276

[155] **Akşam**, 24 Temmuz 1946

[156] Yücel, **a.g.e**, s. 56

[157] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 49

[158] Karadeniz, **a.g.m**, s. 641

[159] Albayrak, **a.g.e**, s. 93

[160] Süleyman İnan, **Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2002, s. 157

olarak bilinen iktisadi kararlar olmuştur.[161] 8 Eylül günü kamuoyuna durulan iktisadi tedbirler: ithalatta geniş ölçüde döviz tahsis etmek, dövizle ithal edilecek olan ürünlerde kısıtlamaların kaldırılması, ithal edilecek olan ürünlerin halkın ihtiyacına göre belirlenmesi dolar kurunun iki katına yükselmesi olmuştur.[162] 1 ABD dolar kuru o gün için 1.40 Türk Lirasından, 2,80 Türk Lirasına yükseltilmiştir.[163] Aslında alınan bu karar, uygulamadaki duruma resmilik kazandırmaktan ibaret olmuştur. Çünkü savaş içinde toptan eşya fiyatları dört misli artmıştır. Yani paranın değeri dörtte bire inmiştir. Oysa resmi kur değişmemiştir. Bu ise tabiatıyla ihracat için bir engel, karaborsa içinse önemli bir teşvik niteliği halini almıştır. Paranın satın alma gücünün büyük ölçüde düşmüş olmasından ötürü memur maaşlarına zam yapılmıştır. Maaşlara yapılan zamlara kaynak bulmak adına PTT, Deniz Yolları ve Demir Yolları ücretleri yükseltilmiştir. Halkın cebine yansımış olan fiyat artışları şikayetleri ve hoşnutsuzlukları beraberinde getirmiştir.[164] DP'liler meclis içinde hükümeti çok sert bir şekilde eleştirmiştir. Hükümeti uygulamış oldukları yanlış ekonomik politikalardan dolayı suçlamışlardır. Aynı sertlik ve üslupla Başvekil Recep Peker'de, muhalefeti tenkit etmiştir.[165] DP, dünya piyasalarında ürünlere talep giderek artarken, paranın değerinin düşürülmesini yanlış bir ekonomik teşebbüs olarak değerlendirmiştir. Çünkü "İhracatın artması ile iç piyasada belirli bir daralma görülecek, dolayısıyla fiyatlar ivedi bir şekilde yükselecektir."[166] demişlerdir. (Yaşanan ekonomik problemler halkın alım gücünü düşürmüştür. Bu ekonomik sarsıntılar halkı iyiden iyiye bir kurtuluş reçetesi aramaya doğru sürüklemiştir. Mecliste CHP Hükümetine karşı sıkı muhalefet yapan DP'ye karşı halk daha da sempati duymaya başlamıştır. Ayrıca siyasetin dili sertleşmiştir.

---

[161] **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1946

[162] Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 95-96

[163] Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, s. 117

[164] Eroğul, **a.g.e**, s. 23-28

[165] Karpat, **a.g.e**, s. 262

[166] Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 2001, s. 96

5. Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi ve Kongre Kararları

Katıldığı ilk genel seçimlerin ardından DP, I. Büyük Kongre hazırlık çalışmalarına girişmiştir. Partinin, I. yıl dönümünde 7 Ocak 1947 tarihinde Ankara'da toplanmıştır.[167] DP'nin I. Büyük Kongresi, Türk siyasi tarihinde istisnai bir yer tutmuştur. Cumhuriyetin ilanından beri Türkiye'de ilk kez muhalefet partisi, özgürlükçü bir kongre toplamış ve iktidara karşı ses çıkarmıştır. DP'nin I. Büyük Kongresi Yeni Sinemada 7 Ocak 1947 tarihinde toplanmış ve 11 Ocak 1947 tarihinde son bulmuştur. Pek çok konuşmacı söz hakkı almış, herkes fikirlerini özgür bir şekilde dile getirmiştir. Kongreye katılan herkes eşit muamele görmüş ve toplantıya özgürlükçü bir hava hakim olmuştur. Bir yandan hürriyet naraları atılmış, öte yandan, o güne değin tahakkümün baş temsilcisi olarak görülen Cumhuriyet Halk Partisi'ne çok sert eleştiriler yapılmıştır.[168] Kongrede herkesin özgür bir şekilde dilediği gibi konuşma fırsatı bulduğuna dair ilginç bir anekdot: Konya Delegesi Himmet Ölçmen'in konuşmasını uzatınca oturum başkanı Kenan Öner tarafından hemen sonuca gelmesi istenmiş ancak diğer delegeler bu sözlere tepki göstermiş ve yerlerinden fırlayarak kürsüye yürümüş ve "Şimdiye kadar söyleyemedikleri milletin adına konuş sabaha kadar konuş."[169] diyerek destek olmuşlardır. Kongrede memleketi ilgilendiren birtakım önemli konuları derleyip gerekli kararları alması için Ana Davalar Komisyonu adında bir komisyon oluşturmuştur.[170] Bu komisyon önemli meseleleri araştırmış ve adına sonradan Hürriyet Misakı denilen bir bildiri yayınlanmıştır.[171] Bu bildirinin dikkat çeken konuları: Anayasa'ya aykırı ve antidemokratik hükümlerin tasfiyesi edilmesi, muhalefeti de güvence altına alan yeni bir seçim kanunun yapılması, iktidar partisinin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmemesi, tarafsız davranması ve Reis-i Cumhurluğun ve parti başkanlığının tek bir kişide olmaması gibi konular bildiride yer almıştır.[172] Yayınlanan bildiride yer alan maddelerin kabul görmemesi durumunda mecliste boykot kararı alınmış ve Sine-i Millete dönülmesi gerektiği savunulmuştur.[173] Hürriyet

---

[167] **Akşam**, 7 Ocak 1947

[168] Eroğul, **a.g.e**, s. 31-33

[169] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 60

[170] Albayrak, **a.g.e**, s. 108

[171] İnan, **a.g.t**, s. 191-192

[172] Gologlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 155

[173] Eroğul, **a.g.e**, s. 36

Misakının kabulünün ardından söz alan Adnan Menderes; "Polis kılıcını kuşanmış, devlet arabasına binmiş, gövdesi olmayan sadece başı bulunan bir partiyle karşı karşıyayız"[174] demiştir. CHP'yi sadece İsmet İnönü'nün güdümünde bir parti olarak lanse etmiş ve devletin bütün olanaklarını kullanarak antidemokratik hareketlerin içinde yer aldığını dile getirmiştir.

CHP, DP'nin ilk kongresini başlangıçta çok coşkulu karşılamıştır. Ancak Hürriyet Misakı'nın kabul edilmesinden sonra olumlu hava bir anda yerini olumsuz bir havaya bırakmıştır. Hükümet kanadı bu kararların demokrasiye aykırı olduğunu sadece DP'nin yararına işler olduğunu açıklamıştır.[175] CHP'liler, DP'nin, demokrasiyi kendi yararlarına göre tanımladıklarını, yasaları hazırlayan ve onaylayan kurumun meclis olduğunu, Reis-i Cumhur'un partiden ayrı ve tarafsız olduğunu dile getirmişlerdir.[176]

Kongrenin ardından iktidar ve muhalefet ilişkileri daha çok gerginleşmiştir. Birbirlerini karşılıklı olarak tenkit etmişlerdir. 1947 yılının Şubat ayında yapılan Muhtarlık seçimlerinde muhalefet, iktidarı seçimlerde baskı uygulamış ve seçimde yolsuzluk yapmış iddiasıyla millete şikayet etmiştir. Celal Bayar bu seçim hakkında "bir zor darbesi"[177] demiştir. Seçime; Adana'da %60, Ankara'da %38, Antalya'da %70 oralarında bir katılım sağlanmıştır.[178] Muhtarlık seçimine katılım çok düşük düzeyde olmuştur. İktidara göre seçime katılımın az olmasının sebebi; CHP'nin seçimden zaferle ayrılacağından emin olunması olarak yorumlanmış, diğer taraftan DP ise seçimden önce almış olduğu boykot kararından ötürü seçime katılımın az olduğunu vurgulamıştır.[179]

Muhtarlık seçimlerinden sonra iktidar kanadı Milletvekilliği ara seçimi için kolları sıvamıştır. Hükümet DP'nin de bu seçimlere katılmasını demokrasinin raylarına oturması için ve halka şirin gözükmek adına istemiştir. Celal Bayar'ın İzmir mitinginde halkın coşkun sevgisiyle karşılaşınca kalabalık polis tarafından dağıtılmıştır. Bunun üzerine Celal Bayar Hürriyet Misakı yerine getirilmeden seçimlere katılmayacakları açıklamasında bulunmuştur. Muhalefetin tehditkar konuşması iktidar cephesinde gerginliğe sebep olmuştur. Başvekil Recep Peker; DP'nin seçime katılmamasını ulusal görevi yerine

---

[174] Erer, **a.g.e**, s. 400

[175] Karpat, **a.g.e**, s. 270

[176] Yeşil, **a.g.e**, s. 105

[177] Eroğul, **a.g.e**, s. 37

[178] **Ulus**, 1 Haziran 1947

[179] Albayrak, **a.g.e**, s. 117

getirmeme olarak değerlendirmiştir.[180] Muhalefet ise; "seçim güvenliğinin kanunla sağlanması ve tarafsızlık sağlanmadıkça seçimlere girilmeyeceğini"[181] dile getirmiştir. DP olmadan seçimler 6 Haziran 1947 tarihinde gerçekleşmiş katılım oranları tabelalara çok düşük yansımıştır. Bu durumu fırsat bilen Celal Bayar Balıkesir'de miting yapmak istenmiş ancak mani olunmuştur. Ayrıca Adnan Menderes'in konu hakkındaki görüşlerini yayınlayan Tesvir ve Demokrasi Gazeteleri süresiz olarak kapatılmıştır.[182]

Bu siyasi gerginliklerin devamı sırasında çok partili siyasi hayatın tehlikeye düşmesini engellemek adına İsmet İnönü 7 Haziran 1947 yılında muhalefet lideri Celal Bayar'ı Çankaya'ya davet edip iktidar ile muhalefet arasındaki olumsuz havanın dağılması için adım atmıştır. Celal Bayar, eğer demokrasi tam anlamıyla yaşanacaksa Başvekil Recep Peker'in siyasi politikasını değiştirmesi gerektiğini İsmet İnönü'ye aktarmıştır. Gerçekleşen görüşmenin ardından İsmet İnönü 14 Haziran 1947 tarihinde iki parti lideri Çankaya'ya davet ederek uzlaşma sağlanması için görüştürmüş ancak olumlu bir netiçe alınamamıştır. Taraflar birbirlerini suçlamaktan öteye gidememiştir.[183] İsmet İnönü her iki tarafın da karşı iddiaları geri çevirdiğini belirtmiş ve olayların bir kördüğüm halini aldığını dile getirmiştir. Ardından bu düğümü kendinin çözeceğini aktarmıştır.[184]

İsmet İnönü karşılıklı gergin konuşmalar sonunda iktidar ile muhalefet arasında uzlaşma sağlamak ve çok partili siyasal hayatın selametini devam ettirmek için 12 Temmuz Beyannamesi yayınlamıştır. Gazeteler bildiriyi, 12 Temmuz 1947 günü yayınladıkları için bu isimle anılmıştır.[185] Bu beyannameye göre;

> Şimdiye kadar memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmamasını, bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübelere onların dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatime göre bir buçuk senedir geçirdiğimiz tecrübeler ağır, ümit kırıcı olmuştur.
>
> Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olduğu dahi şüphe götürdü.
>
> Vatandaşlarıma, hükümetle iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim.

---

[180] Gologlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 164-165

[181] Eroğul, **a.g.**e, s. 39

[182] Gologlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 165

[183] Albayrak, **a.g.e**, s. 119

[184] Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yay, İstanbul, 1991, s. 58

[185] Erer, **a.g.e**, s. 436

> Muhalefet emniyet içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır."[186]

Yayınlanan bu bildiri bazı DP'liler tarafından sevinçle karşılanmış ve bir tebliğ yayınlayarak 12 Temmuz Beyannamesinin olumlu sonuçları doğurması dileklerinde bulunmuşlardır. CHP'liler ise beyannameyi pek de olumlu karşılamamış muhalefetle iktidarı eşit sevide görmesini iyi karşılamamıştır.[187] Beyanname, sonucu herkese eşit şekilde nüfuz etmemiş farklı seslerinde yükselmesine sebep olmuştur. DP ikiye bölünmüştür. Beyannameyi olumlu bulanlar olmuş ancak beyannameye gelene kadarki süreçte iktidar tarafından muhalefete yapılanları unutulmayacağını açıklayanlarda olmuştur. Celal Bayar; beyannameyi "iyi niyet göstergesi" olarak, Fuat Köprülü ise "Cumhurbaşkanı'nın siyasi uzlaşmayı sağlamak adına tarafsızlığını ortaya koyduğu ve iki partiye ait milli bir insan olduğunu"[188] dile getirmiştir. Birbirleriyle zıt fikirlere sahip olan DP'liler ikiye bölünmüş ve 31 mebus partiden istifa etmiştir. İstifa edenler aşırıcılar olarak nitelendirilen Kenan Öner, Hikmet Bayur ve Osman Bölükbaşı başını çektiği grup ileride Fevzi Çakmak önderliğinde Millet Partisi'ni kuracaktır. CHP cephesinde de çatlaklara sebep olmuştur.[189] Başvekil Recep Peker beyanname üzerine CHP Grubundan güvenoyu istermiştir. Grup içerisinde 35 mebus hayır oyu kullanmıştır. Kısa süre sonra Recep Peker istifasını vermiştir. Gerçekleştirilen istifa üzerine Reis-i Cumhur İsmet İnönü yeni hükümeti kurması için Hasan Saka'yı Başvekilliğe getirmiştir.[190] Bildirinin doğurduğu sonuçlara bakıldığında her iki partide de demokrasiye tam olarak inanmayanlar partisinden tasfiye edilerek bölünmelere yol açmışlardır. Recep Peker ve kabinesi demokrasiyle bağdaşmadığı için istifa etmiştir. İsmet İnönü tarafsız bir çehreye bürünmüş ve kamuoyunun övgüsüne mazhar olmuştur. İsmet İnönü Batı dünyasına karşı demokrasi rejiminden yana olduğunu ispat etmiştir.[191] DP, bu beyannameyle bir başarıya imza atmıştır. Beyanname İsmet İnönü'yü partiler üstü bir konuma getirmiş ve hükümetin muhalefete baskı yaptığını üstü kapalı bir şekilde dile getirmiştir. DP'nin başarıları arasında Hürriyet Misakı'nda yayınladığı Reis-i Cumhurlukla, parti başkanlığının

---

[186] Aydemir, **İkinci Adam**, C: II, s. 462

[187] Erer, **a.g.e**, s. 439

[188] Karpat, **a.g.e**, s. 281-282

[189] Karadeniz, **a.g.m**, s. 641

[190] İnan, **a.g.t**, s. 224

[191] Albayrak, **a.g.e**, s. 121-122

birbirinden ayrılması yolunda ilk adımı geçekleştirmiş olmasının yanında bir de Recep Peker hükümetinin istifası olmuştur.[192]

Başvekil Recep Peker'in istifasından sonra daha ılımlı biri olan Hasan Saka'ya hükümet kurma görevi verilmiştir. Hasan Saka başvekalet görevine getirilmeden önce demokratik bir adım teşkil etmesi açısından muhalif parti lideri Celal Bayar'ın mütalaası alınmıştır.[193] Kabine 10 Ekim 1947 tarihinde meclisten 362 reyle güvenoyu alıp göreve başlamıştır.[194] Hasan Saka Hükümeti, ilk iş olarak muhalefetle ilişkileri sıcak tutmak ve siyaseti ılımlaştırmak için muhalefetin şikayetlerini incelemeye almıştır.[195]

6. Millet Partisi Kuruluyor

12 Temmuz Beyannamesinde sonra DP içinde büyük görüş ayrılıkları yaşanmaya başlamıştır. Partililer kendi içinde ılımlılar ve aşırıcılar olarak ikiye bölünmüştür. Aşırıcı grubun başında Kenan Öner, Hikmet Bayur ve Sadık Aldoğan gibi isimler yer almışken ılımlılar grubunun başında ise Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün başını çektiği ve parti lideri Celal Bayar'ında ılımlılar grubuna üstü kapalı bir şekilde yeşil ışık yakan gruplardan meydana gelmiştir. DP içindeki fikir ayrılıkları zaman geçtikçe arttı ve parti içinde sert söylemlere sebep olmuştur.[196] Kenan Öner DP'nin kuruluşunu İsmet İnönü ile Celal Bayar arasında danışıklı bir dövüşün sonucu olduğunu dile getirmiş ve bu iki lideri demokrasi oyunu oynamakla suçlamıştır. Kenan Öner ılımlı grubu Hürriyet Misakı'na uymamakla suçlamış ve tavşan kaç tazı tut siyaseti yapıldığını savunmuştur.[197] Tartışmaların önüne geçilmeyince partiden ihraçla başlamıştır. Tek kalemde 5 mebus partiden ihraç edilmiştir. Bunlar; Necati erdem, Kemal Silivrili, Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni ve Mithat Sakaroğlu ihraçlarının ardından 6 mebus arkadaşlarıyla aynı fikirde olduklarını belirtmek için Genel İdare Kurulu üyeliklerinden çekilmiştir. Yaşanan bu durum üzerine bu 6 isimde partiden ihraç edilmiştir.[198]

---

[192] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 68

[193] Uran, **a.g.e**, s. 384

[194] **Ulus**, 11 Ekim 1947

[195] Albayrak, **a.g.e**, s.123

[196] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 68

[197] Albayrak, **a.g.e**, s.127

[198] Eroğul, **a.g.e**, s. 52-53

Partiden ayrılan bir grup bir süre sonra Müstakil Demokratlar Grubunu kurmuşlardır.[199] Diğer kalan üyeler ise 6 Temmuz 1948 tarihinde Millet Partisi isimli bir parti kurmuşlardır. Parti kurucuları arasında Mareşal Fevzi Çakmak, Kenan Öner, Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni, Osman Bölükbaşı ve Hikmet Bayur olmuştur. Fahri Başkanlığa Mareşal Fevzi Çakmak, genel başkanlığa ise Hikmet Bayur seçilmiştir.[200] Millet Partisi Türkiye'nin İsmet İnönü Dönemi kurulan üçüncü partisi olmuştur.[201] Millet Partisi 17 Ekim 1948 tarihinde gerçekleşen milletvekili ara seçimine katılmış ancak hiçbir başarı gösterememiştir. Basının yeni kurulan bu partiye çok yer vermemesi ve seçime katılımın az olması hasebiyle bir başarı yakalayamamıştır.[202]

7. Demokrat Partinin II. Büyük Kongresi ve Kongre Kararları

DP'nin II. Büyük Kongresi, 20 Haziran 1949 tarihinde Ankara'da toplanmıştır.[203] Kongrenin ikinci oturumunda Celal Bayar okuduğu raporda 12 Temmuz Bildirisi'nden sonra iktidarın uygulamalarını umut verici bulmakla birlikte hala güvenli bir seçim sistemine geçilmediğini, antidemokratik maddeler içeren kanunların tasfiye edilmediği ve devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılmadığı hususu Hürriyet Misakı'nın halihazırda gerçekleştirilmemiş maddeler olduğunu açıklamıştır.[204] Kongrede görüşülen konulardan biri seçim sistemi olmuştur. Kongre Parti İdare Kurulunun raporuna uyarak seçimlerin mahkemelerin denetimi altında olması ve seçim güvenliğinin böylece garanti altına alınması üzerinde ısrar etmiştir. Delegeler bu konuda çok titiz davranmışlardır. Oy verme hürriyetine müdahaleyi ve seçim sonuçlarına hile karıştırmayı can ve mal güvenliğini bozmakla bir tutmuşlar ve böyle bir durumda kuvvet uygulanarak karşı koymak gerektiğini açıkça dile getirmişlerdir.[205] Parti tüzüğündeki, değişiklikler ise; yeni teşkil edilen Yüksek Haysiyet Divanının yanına Parti Merkez Komitesine milletvekili adaylarının %20'sini belirleme hakkı tanımış, Genel Başkanın uygun gördüğü hallerde

---

[199] **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1948

[200] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 69

[201] Karpat, **a.g.e**, s. 306

[202] Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 305

[203] **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1949

[204] Albayrak, **a.g.e**, s. 138

[205] Karpat, **a.g.e**, s. 319

partiyi olağanüstü kongreye davet etmesi ibaresi konulmuş ve kongreye katılacak delege sayısına bir sınırlama getirilmiştir.[206] Kongrede ağırlıklı olarak iki önemli konu yaşanmıştır. İlk önemli konu, DP'nin söylemiyle Milli Teminat Andı adını alan Ana Davalar Komisyonunun raporu olmuştur.[207] Bu raporda; Demokrasiyle bağdaşmayan kanunlar değişmez ve 1946 yılı genel seçiminde olduğu gibi seçim yolsuzluğu yapılırsa ne olacak sorusuna cevap bulmak olmuştur. Kabul edilen raporda ve Milli And adını almasına sebep olan cevap ise; "antidemokratik bir şekilde tavır sergilenmesi durumunda iktidar partisini milletin vicdanına terk olunacağına ve bu durumun yol açacağı tarihi sorumluğa mahkum olacaklarını"[208] dile getirmişlerdir. Halkı isyana teşvik olarak yorumlanan bu rapora CHP tarafından ise Milli Husumet And'ı adı verilmiştir.[209] İkinci önemli konu ise parti yönetimine karşı yapılan tenkitlere Celal Bayar'ın cevabı olmuştur. Yapılan tenkitler özellikle 12 Temmuz Beyannamesi ve iktidarla olan ilişkilerle alakalı olmuştur. Bayar verdiği cevapta ise; "12 Temmuz Beyannamesi ilan edildiği sırada, iki yoldan birini tercih etmek durumunda olduklarını belirtmiştir. İlk yol isyan ve ihtilal, ikinci yol ise sabır ve iktidardır."[210] demiştir. İktidar kanadı bu kongre için eleştirilerde bulunmuş ve DP Kongresi; hükümet ve CHP çevresinde hayal kırıklığı olarak yorumlanmıştır. Kongre boyunca sürekli olarak hesap sormaktan ve hamaset siyasetinden bahsedilmiş ve bu durumun bir sonucu olarak kongreye bir husumet havasının hakim olduğunu dile getirmişlerdir.[211] Milli Husumet And'ının kabulünden sonra CHP taraftarları böyle karar alan bir partinin kanundışı sayılarak kapatılması gerektiğini söyleyenler olmuş ancak demokrasi rejiminin yerleşmesinde sıkıntılar çıkaracağı düşüncesinden ötürü böyle bir girişimde bulunulmamıştır. Ayrıca seçim önce CHP'nin itibarını sarsacak bir harekette bulunmak hükümete karşı duyulan güveni zedeler düşüncesiyle hareket edilmiştir.[212] Milli Husumet And'ının kabulüne ilişkin hükümet bir bildiri yayınlamış ve halkı korku ve dehşete düşürdüğü hukuk devletiyle ve demokrasiyle uyuşmadığını açıklamıştır. Buna karşılık olarak Celal Bayar bir bildiri yayınlamış ve tüm bunların 1946 yılında yapılan

---

[206] Yeşil, **a.g.e,** s. 143

[207] Abdurrahman Dilipak, **Menderes Dönemi,** Beyan Yayınları, İstanbul, 1990, s. 147

[208] İnan, **a.g.t,** s. 283-284

[209] Dilipak, **a.g.e**, s. 148

[210] Eroğul, **a.g.e,** s. 63

[211] Giritlioğlu, **a.g.e**, C:I, s. 230

[212] Uran, **a.g.e**, s. 405-406

seçimlerin bir tesiri olduğunu tekrar aynı hataya düşülmemesi gerektiğini ve sadece kararlı bir demokratik sürecin hedeflendiğini dile getirmiştir.[213]

8. Yeni Seçim Kanunun Kabulü

Muhalefetin sürekli olarak seçim kanunun yenilenmesi ve seçimlerin daha demokratik, adil ve yargı önünde yapılması söylemleri artık meyvesini vermeye başlamıştır. Şemsettin Günaltay Hükümeti dünyanın en iyi seçim kanunu hazırlama iddiasıyla yola çıkmıştır. Günaltay: "Ben, millet huzurunda söz verdim seçim kanunu çıkaracağım."[214] demiştir.

Hükümet yeni kanun tasarı için çalışmaları başlatınca DP kuruluşunun dördüncü yılına denk gelen 7 Ocak 1950 tarihinde küçük bir kongre düzenlemiştir. Kongre üç gün sürmüş ve genel itibariyle seçim kanunu görüşülmüştür.[215] Adnan Menredes; 1946 yılında yapılan seçim hatalarının, 1950 seçimlerinde tekrar edilemeyeceğini açıklamıştır. Fuat Köprülü ise; İktidarın yanlış yolda olduğunu ve artık muhalif partilerinde güçlü olduğunun altını çizmiştir.[216] DP, kongre sonunda bir bildiri yayımlamış ve siyasi hayatta baskı ve tehdit devam ederse memleketin yararı için seçimlere katılmayacaklarını eğer seçimlere katılırlarsa, meclisten geri çekileceklerini açıklamışlardır.[217] Bu bildiriye yanıt çok gecikmedi ve CHP'li Nihat Erim; partiler üzerine düşün sorumlulukları yerine getirmezlerse onların boş bıraktığı koltukları gerekirse bağımsız CHP'li vekiller tarafından doldurulacağı ve mecliste farklı fikirlerin meydana gelmesi sağlanacağı bildirilmiştir.[218] Kanun tasarısı tarafsız bir heyet tarafından tüm titizlikle hazırlanmış ve incelemeleri için DP ve MP birer örnekleri gönderilmiştir.[219]

Tasarıya göre; seçmenler listelerinin belirlenmesinden sonra yargı onayı almak, seçim sürecini yönetmek üzere Ankara'da Yüksek Seçim Kurulu kurmak, sandık başlarında parti temsilcilerin yanı sıra üç adet tarafsız kimsenin bulunması, seçim sonuçlarının bir an evvel açıklanması, gizli oy kullanılması ve oyların açık bir şekilde sayılması gibi maddelerden

---

[213] Gologlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 353-354

[214] Giritlioğlu, **a.g.e**, C:I, s. 235

[215] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 74

[216] Albayrak, **a.g.e**, s. 149

[217] Gologlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 376

[218] Eroğul, **a.g.e**, s. 68

[219] Uran, **a.g.e**, s 444

oluşmuştur.[220] MP'li Osman Nuri Köni, ordu mensuplarının seçme hakkından yoksun olmasının anayasaya aykırı olduğunu dil getirmiştir. DP'li Fuat Hulusi Demirelli ise eksik yanlarının olmasına rağmen demokratik bir adam olarak nitelendirmiştir.[221] Celal Bayar bu yasa tasarısını "Demokrasi yolunda atılmış bir adım."[222] olarak değerlendirmiştir.

Tüm bu tartışmalar ışığında tasarı meclise gelmiş ve görüşülerek 16 Şubat 1950 tarihli ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu yürürlüğe girmiştir.[223] Bu kanunla birlikte muhalefetin en çok istediği ve dikkat çeken maddesi gizli oy açık sayım ve çoğunluk sistemi kabul edilmiştir. Seçimler yargı denetimine alınmış ve Yüksek Seçim Kurulu kurulmuştur.[224] Kanunun tek eksik yanı nispi seçim sistemi değil çoğunluk sistemiyle seçimlerin yapılacağı olması olmuştur. DP bu duruma itiraz etmiş ancak bir faydası olmamıştır. DP iktidara geldiği zamanda bu seçim sistemini değiştirmemiştir.[225] Toplumda hiçbir kuşkuya yer bırakmadan güvenilir bir seçime gidilmiştir.[226]

Muhalefetin tüm baskıları ışığında hükümet, 1950 yılının Şubat ayında yargı denetimini sağlayacak olan seçim tasarısını meclise sunmuştur. Bu tasarının tek sıkıntılı tarafı nispi temsil değil çoğunluk temsili sisteminin değişmemesi olmuştur. DP'li mebuslarında oylarıyla tasarı kabul edilmiştir. Meclis, seçim tarihi olarak 14 Mayıs 1950'yi işaret etmiştir.[227] Seçim süresince partiler, radyoda propaganda yapmaya başlamış ve seçim mücadelesi hız kazanmıştır. DP afişlerinde de yer alan "Yeter, Artık Söz Milletin"[228] sloganıyla seçimlere katılmıştır.

---

[220] Albayrak, **a.g.e**, s. 152

[221] Gologlu, **a.g.e**, s. 379

[222] Albayrak, **a.g.e**, s. 154

[223] **Resmi Gazete**, "Milletvekilleri Seçimi Kanunu", S. 7438, 21 Şubat 1950

[224] Albayrak, **a.g.e**, s. 155

[225] Giritlioğlu, **a.g.e**, s. 236

[226] Timur, **a.g.e**, s. 91

[227] Akşin, **a.g.e**, s. 279

[228] Eroğul, **a.g.e,** s. 71

II. BÖLÜM

Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi ve Takip Ettiği Politikalar

1. Demokrat Parti İktidarı

Seçim çalışmaları için kolları sıvayan partiler milletin bütünlüğüne zarar vermeden bu mücadeleyi kazanmak istemişlerdir. CHP devletin tüm imkanlarına sahip ve maddi güç olarak diğer partilere nazaran yarışa avantajlı başlamıştır. Diğer partiler geniş imkanlardan yoksun bir şekilde haksız rekabete karşı propagandalara başlamıştır.[229] CHP seçim bildirisini 27 Nisan 1950 tarihinde yayınlamıştır.[230] Genel itibariyle Köylere öğretim hayatının kesintisiz bir şekilde ulaşacağı köylerin artık okul ve öğretmene kavuşacağı, köylerde artık radyolar bulanacağı, köylerin güzel yolara kavuşacağı ve su sıkıntılarının giderileceği beyannamede yer almıştır.[231] Elektrik ve su şebekelerinin çoğaltılacağı, su fiyatlarında indirim yapılacağı, temel gıda maddelerinin satışında fiyat dengesinin sağlanacağı, konut sorunlarının çözülüp, ince hastalıklar için hastane yatak sayısının arttırılacağı yer almıştır. Ayrıca petrol işletmeleri, limanlar ve büyük enerji santralleri kurulacağı, özel teşebbüs desteklenerek ağır sanayinin kurulacağı ve yabancı sermayenin ülkeye girişi için gerekli adımların atılacağı bildiride yer almış ve takdir millete bırakılmıştır.[232] DP ise, seçim bildirisini 8 Mayıs 1950 yılında ilan etmiştir.[233] Bu bildiriye göre en çok üstünde durulan konular genel itibariyle şöyledir; Mali politikalar üzerinden CHP'ye yüklenmiş ve devletçilik politikasıyla ekonomiye müdahale edildiği, piyasanın devletin elinde tutulduğu bu sebeple milletin devlete tabii hale geldiğini açıklamışlardır. İktisadi durumun kötü olmasının tamamen CHP'nin suçu olduğunu dile getirip kalkınmanın köylerden başlayacağını tarım ülkesi olan Türkiye'de tarıma gerekli özverinin

---

[229] Gologlu, **a.g.e**, s. 397

[230] **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1950

[231] Giritlioğlu, **a.g.e**, s. 240

[232] Albayrak, **a.g.e**, s. 167

[233] **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1950

gösterilmediğini ancak DP iktidara gelmesiyle birlikte tarıma gerekli olan ihtimamın gösterilerek kalkınmanın sağlanacağına dem vurmuşlardır. Hayat pahalılığından yakınılmış hükümetin ağır vergilerinden söz edilmiştir. İktisadi alanda milli geliri arttırarak Batılı devletlerde olan ekonomik düzeye çıkma hedeflenmiştir. Siyasi alanda DP daima demokrasiden yana pozisyon almış ve serbest seçimler yapılarak milli irade öne çıkarılmıştır. Memleket dahilinde iktidarın demokrasi yoluyla el değiştirmesi konusunda güvence verilmiştir. DP'nin iktidara gelmesi durumunda hiçbir zümreye ayrıcalık tanınmayacağına, herkesin eşit sayılacağına, kimsenin mağdur edilmeyeceğine, inkılapları uygun bir şekilde gerçekleştirerek yaşatacağına söz vermiştir. Dış siyasette milli müdafaayı kati suretle savunacağını açıkça dile getirmiştir. Seçimle ilgili son sözün millete ait olduğunu belirtmiştir.[234] Gerçekleştirilen mitinglerde CHP İsmet İnönü merkezli konuşmuş II. Dünya Savaşına memleketi sokmadığı anlatılmıştır. DP ise millet üzerinden siyaset yaparak demokrasi ve hürriyet mücadelesi verdiklerini halka anlatma çabasına girmişlerdir.[235] Ayrıca DP seçimi kazandıkları takdirde devr-i sabık yaratmayacaklarına söz vermiştirler.[236] Seçim kampanyası boyunca yaşanan en güzel olay İsmet İnönü'nün Biga Gezisi sırasında yaşanmış ve Biga'da İsmet İnönü'yü DP rozetli vatandaşlar coşkulu bir şekilde karşılamıştır. Durum İsmet İnönü'yü ziyadesiyle memnun etmiş ve farklı fikirlerin birbirine tahammülün en güzel resmi olmuştur.[237]

14 Mayıs 1950 günü seçim gerçekleşmiş ve seçimlerin radyodan duyurulacağı açıklanmıştır.[238] Türkiye, ilk kez gizli oy, açık tasnif, tek dereceli ve Yüksek Seçim Kurullu milletvekili seçimine gitmiştir.[239] Seçim sonuçları tüm ülkede şaşkınlık yaratmıştır. Kurulduğu günden beri Demokrat Parti'nin yapmış olduğu muhalefet sonunda meyvesini vermiştir. Alınan seçim sonuçlarına göre 487 mebus sandalyesinden 434'ünü Demokrat Parti, 52 sandalye Cumhuriyet Halk Partisi, 1 sandalye Millet Partisi kazanmıştır.[240] Seçim sonuçlarına göre DP'nin seçimi kazandığı anlaşılınca DP 18 Mayısta bir bildiri yayınlamış ve seçimlerin güvenilir, adil ve demokratik bir şekilde gerçekleşmesine katkısı olan

---

[234] **Akşam**, 9 Mayıs 1950

[235] Yücel, **a.g.e**, s. 78

[236] Demirel, **a.g.e**, s. 98

[237] Uran, **a.g.e**, s. 455

[238] **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1950

[239] Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 402

[240] **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1950

CHP'ye teşekkür etmiştir.[241] 14 Mayıs 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile Türkiye Cumhuriyeti tarihinde iktidar ilk kez seçim yolu i le el değiştirmiştir. Türkiye 14 Mayıs 1950 Pazar gününe değişen bir ülke olarak uyanmıştır. Baskı altında bulundukları kabukları kırmış modern yaşamın bir getirisi olan demokrasiyi tatmanın heyecanını yaşamışlardır.[242] Seçim sisteminin kötü tarafı sandıktan birinci çıkan parti o seçim bölgesindeki mebusların hepsine sahip olma O dönemde İsmet İnönü'nün iktidar koltuğunu bırakmayacağı ve direniş göstermek isterse askerlerinde yanında yer alacağı konuşulmuştur.[243] Sonuçlar hiç düşünülmediği gibi olmuştur. Devir teslim nezaket çerçevesinde ve demokrasiye uygun bir halde gerçekleşmiştir.

Şevket Süreyya Aydemir; 14 Mayıs Seçim sonuçlarını Beyaz İhtilal olarak değerlendirmiştir. Kısaca, kansız bir şekilde gerçekleşen hükümet darbelerine Beyaz İhtilal ismi verilmiştir. Ülkedeki siyasi aktörlerin ve siyasi değişikliğin yaşanmasından dolayı 14 Mayıs seçimlerine Beyaz İhtilal yakıştırması yapmıştır. Aydemir, DP'nin 14 Mayıs seçimindeki başarısının sebebini "toplumun en tabanına kadar ulaşması" olarak dile getirmiştir. CHP'nin 14 Mayıs Seçimini kaybetmesinin sebebini ise "II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında aldığı ekonomik tedbirlerden ötürü başarısız oluşuna"[244] bağlamıştır. Cem Eroğul'a göre CHP'nin seçimleri kaybetmesinin sebebi "Halkın CHP'ye duyduğu muhalefetin çok köklü ve geniş alanlara yayılması olmuştur." demiştir. Bu muhalefetin, iki kaynaktan beslendiğini dile getiren Eroğul; bunların birincisini, "egemen sınıfların artan iktidar hevesine" ikincisini ise, "toplumun bıkkınlığı" olarak değerlendirmiştir. DP'nin başarısını ise "demokrasi yanlı tutumu"[245] olarak ele almıştır. Kemal Karpat ise DP'nin seçim başarısını "Halk tarafından CHP'ye karşı biriken hoşnutsuzlukların bir sonucu"[246] olarak açıklamıştır. İsmet İnönü'ye göre ise CHP'nin iktidardan düşmesinin sebebini iç ve dış politikaya bağlamış ve kitlelerin bir suçunun olmadığını söylemiştir.[247] CHP'nin savaş sonrası politikasında siyasal, sosyal ve ekonomik sıkıntıların toplumda oluşturmuş olduğu bunalımlara karşı halk DP'yi bir kurtuluş reçetesi

---

[241] Albayrak, **a.g.e**, s. 173

[242] Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 19

[243] Oktay, **a.g.e,** s. 29

[244] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1950-1964,** C: III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 14-16

[245] Eroğul, **a.g.e,** s. 72-73

[246] Karpat, **a.g.e**, s. 328

[247] Altan Öymen, **Değişim Yılları**, Doğan Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 417

olarak görmüştür. DP'yi görkemli bir coşku ve sevgi ile karşılayıp bu yeni partiye kucak açmışlardır.

22 Mayıs 1950 tarihinde meclis oturumunda gerçekleştirilen seçimlerde TBMM Başkanlığına 387 oyun 385'ini alarak Refik Koraltan seçilmiştir.[248] Celal Bayar ise mecliste kullanılan 453 oydan 387'sini alarak Cumhurbaşkanı seçilmiş ve parti genel başkanlığından istifa etmiştir. Parti genel başkanlığına Adnan Menderes gelmiş ve hükümet kurma görevini Celal Bayar, Adnan Menderes'e vermiştir. Böylelikle Menderes Başvekil olmuştur.[249] Partinin bir diğer kurucusu olan Fuat Köprülü ise kabinede kendine yer bularak Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir.[250] Böylelikle parti kurucuları arasında görevler taksim edilmiştir.

Adnan Menderes işler için bir an evvel kolları sıvamıştır. Başvekillik 'teki makamında, tebrik için gelenleri kabul etmiştir. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Nafiz Gürman, Celal Bayar'ı tebrik için aramış ve ordunun seçim sonuçlarına saygı göstereceğini bildirmiştir. Buna rağmen çok ilginç bir durum yaşanmıştır. Herkes sırasını beklerken içeri bir namzet girmiş ve özel kalem müdürüne ivedilikle Başvekil ile görüşmek istediğini dile getirmiştir. Bu namzet bir albaydı. Albay içeriye girmiş ve Menderes'le görüştükten sonra Menderes telaşla çıkıp doğruca Köşk'e gitmiştir. Bazı bakanlar ve mebuslar da çağrılmıştır. Başvekil Adnan Menderes orada Albay'ın getirdiği haberi şöyle: ''Ordu üst yönetimi iktidara karşı bir darbe hazırlığı içine girmiştir."[251] açıklamıştır. Çankaya zirvesinde, alınabilecek önlemler konuşulmuştur. Tüm basın merak içine girmiştir. Bir süre sonra Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarını görevden alınmış ve Komuta Kademesi değişmiştir.[252] Bu tasfiyelerin amacı yalnızca CHP yanlısı ordu mensuplarının görevden alınması ile sınırlı kalmıştır.[253] Seçim kampanyası boyunca DP liderlerinin en çok karşılaştıkları taleplerden biri Arapça Ezan olmuştur.[254] Yeni hükümet kuruluşundan bir ay sonra, 1932-1950 yılları arasında dilde sadeleşme hareketleri kapsamında Türkçe okunan Ezanın orijinal haline dönmesi için teşebbüsleri başlatmıştır. Din ve vicdan özgürlüğünü savunan

---

[248] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:I, 22. 05. 1950, s. 5

[249] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:I, 22. 05. 1950, s. 7

[250] **TBMM Tutanak**, Dönem: IX, C:I, 22. 05. 1950, s. 9

[251] Eroğul, **a.g.e**, s. 88

[252] **Akşam**, 7 Haziran 1950

[253] Özdağ, **a.g.e**, s.25

[254] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 85

DP, 16 Haziran 1950 tarihinde meclise Arapça Ezan yasağının kaldırılmasını yasasını getirmiş,[255] 16 Haziran 1950 tarihli ve 4055 sayılı "Türk Ceza Kanunun 526. Maddesi Değişikliğe Uğratılarak Kanun Değişikliği" yaşanmış ve yasağın kaldırılması kabul edilmiştir.[256] Ardından İsmet İnönü'nün Beyaz Vagonu 'nu, Çankaya Köşkünü ve Savonora Yatını halkın hizmetine açmıştır. 14 Temmuz 1950 yılında Genel Af Kanunu çıkarmış ve geçmiş dönemde işlenen tüm suçları affetmiştir. Tüm bu çalışmalar halkın gönlünü kazanmak adına atılmış adımlar olmuştur.[257] Böylelikle Muhtarlık seçimleri öncesi halka şirin gözükmek istemiştir.

2. Demokrat Parti İktidarının İlk Dönem Dış ve İç Politikası ve Ana Hatları

2.1. Dış Politika

Dış politikada CHP'den farksız bir siyaset güden DP seçim bildirgesinde bu durumu belirtmiş ve CHP'nin kaldığı yerden politikaya devam etmiştir.[258] Türkiye II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'nin toprak bütünlüğünü ve boğazlarını tehdit etmiştir. Bunun üzerine ABD'ye yakınlaşmış ve 15 Ağustos 1945 tarihinde Birleşmiş Milletlere üye olmuştur.[259] Karşılıklı uzlaşma sağlanmış ve tam olmasa da Truman Doktrini ve Marshall Planı'ndan faydalanmıştır. Ancak bütün girişimlerine rağmen NATO'ya girmeyi başaramamıştır.[260] Truman Doktriniyle 100 milyon dolarlık askeri yardım malzemesi Türkiye'ye gelmiştir. Ardından Marshall Planı uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'ye Marshall Planı kapsamında 10 yılda 3 milyar dolar yardım almıştır. Ekonomik ve savunma sanayisini geliştirmede bu yardımların faydası olmuştur. Türkiye'nin aslında NATO'ya üye olmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda CHP iktidarında NATO'ya girmek için ilk başvuru 11 Mayıs 1950 tarihinde yapılmış ancak reddedilmiştir.[261] DP döneminde de, NATO'ya

---

[255] Dilipak, a.g.e, s. 160

[256] **Resmi Gazete**, "Türk Ceza Kanunun 526. Maddesi Değişikliğe Uğratılarak Kanun Değişikliği", S. 7633, 17 Ekim 1950

[257] Albayrak, **a.g.e**, s. 198

[258] Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1947**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s. 73

[259] **Resmi Gazete**, S. 6086, 17 Ağustos 1945

[260] Baskın Oran-vd, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, C:I, Editör: Baskın Oran, İletişim Yay, İstanbul, 2008, s. 543

[261] Faruk Sönmezoğlu, **Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991)**, Der Yay, İst, 2016, s.56

üye olmak konusunda kararlı olan hükümet için Kore Savaşı, bulunmaz bir Hint kumaşı olmuştur.[262] II. Dünya Savaşı'nın ardından dünya siyasetinde ortaya çıkan otorite boşluğunu Kapitalizmin temsilcisi ABD ve Sosyalizmin temsilcisi SSCB doldurmuştur. Savaş öncesi dünya düzenini sağlayan devletler artık dünya siyasetinden çekilmiştir. Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya savaşta ağır tahribat almış ve toparlanamamıştır.[263] Soğuk Savaş tabiri II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaştan zaferle ayrılmış iki büyük devletin etrafında kümelenen küçük devletlerarasındaki anlaşmazlıkları birbirlerine doğrudan saldırmadan devam ettirilen tarihsel aralığa, Soğuk Savaş Dönemi adı verilmiştir.[264] II. Dünya Savaşı devam ederken 17 Temmuz 1945 yılında gerçekleştirilen Postdam Konferansında askeri harekata kolaylık sağlaması adına Japonya işgali altındaki Kore 38. Enlemden ikiye ayrılmıştır. Bu enlemin kuzeyi SSCB askeri harekat sahası güneyi ise ABD askeri harekat sahası olmuştur. Savaş sonunda da Kore'nin Kuzey'i SSCB'nin, Güney'i ise ABD'nin güdümüne girmiştir. Uzak Doğu'da Kore stratejik bir öneme sahip olduğu için SSCB, ABD'yi Asya'dan uzaklaştırmak istemiştir. SSCB, Kuzey Kore'yi kışkırtmayı başarmış ve Güney Kore'ye saldırmasını sağlamıştır.[265] Bu olay üzerine ABD öncülüğünde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanmıştır. Bu toplantıda Güney Kore'ye yardım etmeye çağıran tasarı kabul edilmiştir. Güney Kore'ye yardım için her millet asker gönderecek kararı alınmıştır.[266] Hükümet, NATO'ya üyelik için bu haberi bir fırsat olarak görmüştür.[267] Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararı alması CHP kanadında sert bir tepkiye neden olmuştur. DP'yi anayasaya aykırı hareket ettiği, savaş açma yetkisinin sadece TBMM'ye ait olduğunu savunmuşlardır.[268] DP, Türkiye'nin NATO'ya girmedikçe kendisini güvende hissetmeyeceğini açıklamıştır.[269] 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore ile Güney Kore arasında cereyan eden savaşa Amerika'nın artan ilgisi, Türkiye'ye beklediği fırsatı vermiştir. Basında Güney Kore lehine bir kampanya başlatılmıştır. Gazeteler Hür Dünya'yı müdafaa etmek için binlerce Türk'ün "gönüllü" olarak savaşa gitmeye hazır olduğunu kaleme almışlardır. Gerekli koşullar

---

[262] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 90

[263] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 263

[264] Oral Sander, **Siyasi Tarih (1914-1994)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s. 247

[265] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 279

[266] Sander, **Siyasi Tarih**, s. 249

[267] Oran, vd, **a.g.e**, s. 545

[268] Ali Gevgili, **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar Yay, İstanbul, 1981, s. 75

[269] **Akşam**, 28 Temmuz 1950

sağlandıktan sonra DP Hükümeti, Kore'ye bir askeri birlik gönderme hazırlığına girmiştir. Basında ABD'nin yararına SSCB'ye karşı ise iticilik propagandası oluşturulmuştur. Bu yüzden hemen hemen hiç kimse bu karara karşı çıkmaya çalışmamıştır.[270] Türkiye, hiçbir hukuki gerekçe olmadığı halde Kore'ye BM gücü içinde savaşmak üzere asker yollama kararı almış ve akabinde 4500 kişilik bir kara ordusunu Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasında Kore'ye yollamıştır.[271] Türkiye, 11 Ağustos 1950 tarihinde NATO'ya alınmak için ikinci müracaatta bulunmuş ancak NATO Konseyi'nin almış olduğu kararla Türkiye tarafından yapılan bu müracaat geri çevrilmiştir.[272] 11 Aralık 1950 tarihinde Osman Bölükbaşı ve Kemal Türkoğlu'nun Kore'yle ilgili meclise vermiş olduğu önerge tartışılmış akabinde savaşa katılmayla ilgili oylamaya geçilmiş ve kullanılan 351 oyun 311 lehte 39'u aleyhte ve 1 çekimser oy ile tezkere meclisten geçmiştir.[273] Savaş devam ederken İsmet İnönü basın toplantısında; "Dış politikada, hükümetle ayrılık yoktur"[274] demiştir. Başlarda hükümetin bu adımına karşı çıkan CHP, daha sonraları hükümete destek olmuştur.

Türkiye, NATO'ya girmek için uzun çabalar harcamasına rağmen, oluşturulan bu pakta yer almasını istemeyen başlıca ülkeler arasında İskandinav Ülkeleri gelmiştir. Danimarka ve Norveç Akdeniz'de çıkarlarının olmadığını, olası bir savaşta Türkiye'ye yardım etmelerinin kendilerine hiçbir çıkar sağlamayacağını dile getirmiştir. ABD ve İngiltere ise; Orta Doğu'da güvenliğin sağlanması için bir Akdeniz Paktı kurma düşüncesi olduğundan ve bu oluşturulacak pakta Türkiye'nin bölgede etkili olacağını düşünmelerinden ötürü NATO'ya girişini tasdik etmemişlerdir. Ancak SSCB'nin, Orta Doğu'ya artan ilgisi karşısında ABD, Türkiye'nin NATO'ya girişi konusunda politika değiştirmiş ve bölgede etkinliğinin devam etmesi için diğer üyeleri ikna çabasına girmiştir.[275] Savaş sonunda ABD Büyükelçisi George Wadsworth'a göre: ''Türk hükümeti asker göndermek için çok hevesliydi.'' Hükümet, BM'den karar çıkar çıkmaz kaç asker gerektiğini sormuştur. Kore'deki verilen zayiattan dolayı üzgün olduklarını dile getiren elçiye, Köprülü, "Türk halkı için kederlenmeyin, bu Türk milleti için yapılacak en iyi şeydir. II. Dünya

---

[270] Eroğul, **a.g.e**, s. 91

[271] Oran, vd, **a.g.e**, s. 546

[272] Mehmet Gönlübol, Suat Bilge,vd, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, C:I, AÜSBF Yay, Ankara, 1987, s. 228

[273] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:VIII, 11 Aralık 1950, s. 199

[274] **Milliyet**, 26 Ekim 1951

[275] Oran, vd, **a.g.e**, s. 549-550

Savaşı'ndan beri Türk Milleti'nin güçsüz oluğunu belirten diğer devletler bu sayede Türkiye'nin gücünü ve neler yapabileceklerini görmüştür."[276] demiştir.

Kore'ye asker gönderme kararı Türkiye'nin lehine bir tutum oluşturmuştur. Ağustos ayında, NATO'ya üyelik için başvurduğu takdirde, talebin ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından destekleneceği kanısına varılmıştır.[277] 16-20 Eylül 1951 tarihinde Ottowa'da gerçekleştirilen NATO zirvesinde Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi kararı çıkmıştır.[278] 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye resmen NATO'ya girmiştir.[279] Kore, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktına giriş sadece bir anahtar niteliği oluşturmuştur. NATO'ya girişte ABD'nin Akdeniz ve Orta Doğu siyasi politikasındaki manevra etkili olmuştur. Türkiye'nin oluşturulacak farklı bir pakta yer alması için çabalamış ancak SSCB'nin giderek güçlenmesi sonucu Türkiye'nin, coğrafi konumu nedeniyle ABD'nin siyasi politikalarında etkili olmuştur. Her ne kadar Türk askerinin kendi sınırlarını aşıp başka bir milletin, başka bir devletin iç meseleleri için bir çıkar kapısı oluşturarak bundan yararlanmaya çalışması elbette çok acı bir durum olmuştur. Fakat devlet çıkarları her şeyden üstün gelmiştir. DP'nin dış politikadaki ilk başarısı Kuzey Atlantik Paktı'na girişi olmuştur.

2.2. İç Politika

Dış politikada bu durumlar yaşanırken iç politikada öncelikli olarak Kırşehir'de 25 Şubat 1951 yılında Atatürk büstüne yapılan saldırı[280] sonrası hükümet Atatürk'ü koruma kanunu için çalışmalara başlamıştır. Kırşehir'de yaşanan olayın akabinde Ankara'da da benzeri bir olay yaşanmış ve protestolara sahne olmuştur.[281] Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e karşı gerçekleşen bu saldırılar CHP iktidarı döneminde başlamış ve ilerleyen süreçte artış göstermiştir. Atatürk'e karşı yapılan bu saldırının ardında Türk Devrimlerine karşı olan rejim karşıtı taraflar olmuştur. DP döneminde bu saldırılar daha fazla yaşanmıştır.[282] Bu gelişmeler üzerine hükümet olayların önüne geçmek için meclise bir yasa tasarısı

[276] Demirel, **a.g.e**, s. 148

[277] Eroğul, **a.g.e**, s. 91

[278] Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s. 80

[279] Oran,vd, **a.g.e**, s. 550

[280] **Akşam**, 26 Şubat 1951

[281] Giritlioğlu, **a.g.e**, C:I, s. 285

[282] Albayrak, **a.g.e**, s. 227

sunmuştur.[283] 25 Temmuz 1951 tarihli ve 5816 sayılı "Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun"[284] kabul edilmiştir. Bu kanunun kabulüyle birlikte Atatürk'ün şahsına veya heykellerine yapılacak saldırı, hakaret ve bunlara özendiren kişilere hapis cezası verilmesi kararlaştırılmıştır.[285] DP, muhalif olduğu dönemde hükümete karşı Atatürk'le alakalı; na'şının müzede bekletilmesi, Anıtkabir'in inşasının geciktirilmesi ve paradan Atatürk'ün çıkarılması gibi konularda tenkitlerde bulunmuştur.[286] Eroğul'a göre; "DP'nin Atatürk sevgisinin tam anlamıyla biçimsel olduğunu açıklamış ve eklemiştir. Çıkartılan yasa ve inşaatı CHP döneminde başlayıp DP döneminde tamamlanan Anıtkabir'in sadece gösteriş olduğunu savunmuş ve bu görüşünü antiemperyalist birinin DP'nin içerisinde bulunamayacağına dayandırmıştır."[287] Çıkarılan bu yasayla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e yapılan saldırıların artmasının önüne geçilmiş, Atatürk'ün kişiliğini kanunlar çerçevesinde korumaya almıştır.

DP üçüncü büyük kongreye giderken il seçim kongreleri kıyasıya bir mücadeleye sahne olmuştur. DP'li milletvekilleri kongreye gidecek delegelerin kendilerinin nüfuzu altında olmalarını istemiş bu durumda parti alt kademesinde huzursuzluğa sebep olmuştur.[288] Bu çalkantılar sonucunda 19 Mayıs 1952 tarihinde Türkiye Köylü Partisi kurulmuştur. Kurucular arasında; Genel Başkan Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk, Osman Nuri Gürler ve Yusuf Ziya Eker yer almıştır.[289] Bu süreçte de DP'den yine kopmalar olmuştur.

Demokrat Parti'den ayrılan kişilerin kurmuş olduğu Millet Partisi'ni ise yakından takip eden DP'liler, MP'ye karşı derin bir öfke beslemiştir. MP zaman içinde görüş ayrılıkları yaşamış Atatürk ve devrimlere karşı bir tavır almış, inkılapçı ve muhafazakar gruplar olarak bölünmeler yaşamıştır.[290] MP'nin Dördüncü Kongresinde Atatürk Heykeline çelenk koyma önerisi reddedilmiş bunun üzerine partide ayrılıklar yaşanmış ve istifalar peş peşe gelmiştir.[291] Bu istifaların sebebi olarak, Atatürk inkılaplarından sapıldığını rejim karşıtı

---

[283] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 90

[284] **Resmi Gazete**, "Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun", S. 7872, 31 Temmuz 1951

[285] Albayrak, **a.g.e**, s. 231

[286] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 90

[287] Eroğul, **a.g.e**, s. 119

[288] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 91

[289] **Akşam**, 20 Mayıs 1952

[290] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 97

[291] Giritlioğlu, **a.g.e**, C:I, s. 296

kişilerin partiyi ele geçirdiği açıklanmıştır.[292] Eline fırsat geçiren DP konu hakkında tahkikat başlatmış ve 8 Temmuz 1953 tarihinde MP'ni geçici olarak kapatmıştır.[293] MP'nin kapatılmasının ardından 10 Şubat 1954 tarihinde Osman Bölükbaşı, Saadet Kaçar, Sadık Aldoğan tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi kurulmuştur.[294]

İktidar ile ana muhalefeti karşı karşıya getiren ilk konu Halkevleri problemi olmuştur. Halkevleri Cumhuriyetin ilanından sonra Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulmuştur. Kuruluşunda Cumhuriyet ruhunu vatandaşa nakşetmek hedeflenmiştir. Halkevlerinin gerekli ihtiyaçları devlet hazinesinden karşılanmıştır. Kurumun yönetimini CHP tarafından üstlenilmiştir.[295] DP muhalefetteyken Halkevlerinin bir kültür organı olarak kalıp korunmasını dile getirmiştir. O dönem DP lideri Celal Bayar Sivas'ta yaptığı bir konuşmada "Halkevlerinin kültür kurumları olduğundan ve bu kurumdan her vatandaşın faydalanması" gerektiğini savunmuştur. Bir başka DP'li Süreyya Endik ise; "Halkevlerinin kültür ocakları halinde ıslah edilerek okula dönüştürülmesini" dile getirmiştir. Ancak iktidarı ele alınca CHP'nin ekonomik olarak güçlenip tekrar iktidarı ele geçirmesi engellemek istemiştir.[296] CHP'nin "Haksız İktisap" yani haksız kazanç adı verilen bir problemi gündeme gelmiştir. CHP'nin tek parti döneminde edindiği tüm mallar haksız iktisap sayılmıştır. DP, CHP'nin mal varlığının haksız rekabete yol açtığını ve bu varlıkların hazineye devredilmesini defaatle dile getirmiştir. Menderes bir konuşmasında "Hazineden Halkevlerine para yardımı yapılır, bu yardımlar daha sonra partiye gönderileri ve orada parti inisiyatifinde kullanılır."[297] demiştir. Halkevlerinin mal varlığı ve haksız iktisapların hazineye aktarılması yasa tasarısı meclise gelmiş ve 8 Ağustos 1951 tarihli ve 5830 sayılı Siyasi Partilere Terkedilmiş Olan Gayrimenkul Mallara ve Bu Partiler Tarafından Genel Menfaatler İçin Yaptırılmış Olan Binaların Sahiplerine ve Hazineye Devrine Dair Kanun mecliste kabul edilmiştir. Daha sonra Menderes Halkevleriyle ilgili şöyle bir açıklama yaparak son noktayı koymuştur. "Halkevleri, içi boşalmış, tarihe karışmış maksatsız bir hal almıştı. Bu gibi kurumlar partiler için birer utanma konusu teşkil

---

[292] Albayrak, **a.g.e**, s. 234

[293] **Milliyet**, 9 Temmuz 1953

[294] **Akşam**, 11 Şubat 1954

[295] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 97

[296] Albayrak, **a.g.e**, s. 209

[297] Şerif Demir, **Düello**, **Menderes ve İnönü Demokrat Parti'den, 27 Mayıs Darbesi'ne Olaylar**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 82

eder." demiştir.[298] Eroğul; "CHP'nin usulsüz bir şekilde mal varlığı edindiğini söyleyen DP'li vekiller daha öncesinde devr-i sabık yapmayacaklarını dile getirmiş ancak bu sözlerinin arkasında durmamışlar ve sadece muhalefeti içine alan yasa tasarısının hukuka aykırı, demokrasiye uygun bir hareket değil"[299] demiştir.

Yaşanan bu durumlar sonucunda iktidar ve muhalefet arasında gerilirim giderek tırmanmıştır. İsmet İnönü bir yurt seyahatine çıkmış ve İzmir'de 5 Ekim 1952 tarihinde yaptığı konuşmada; "Bir vatan düşünün bu öyle bir vatan ki ne vatandaş var ne hak ne hürriyet. Hukuki nizam yıkılmış vatandaş baskı altına alınmıştır."[300] demiştir. Bu sözlere cevap olarak Adnan Menderes "İsmet İnönü'nün hitabını ihtilal beyannamesine benzetmiş, diktatörlükle suçlamış ve iktidarı tehdit ettiğini"[301] söylemiştir. İzmir'den ayrılan İsmet İnönü, Manisa'da konuşma yaptığı sırada DP'lilerle CHP'liler birbirlerine saldırmışlar. En büyük olay Balıkesir'de yaşanmıştır. İsmet İnönü Balıkesir'e adımını atmadan meydanlar savaş alanına dönmüştür. Vali, İsmet İnönü'yü konu hakkında bilgilendirmiş ve eğer şehre gelirse çok kan dökületeceğini bildirmiştir. İnönü konuşmasını iptal etmiş ve geri dönmüştür.[302] Memleketin tablosu pekiyi gözükmemiştir. İktidarın İsmet İnönü'yü hedef göstermesi demokrasiyle bağdaşmayan bir tutum oluşturmuştur.[303]

CHP'nin haksız iktisap konusu 1954 seçimlerinden önce tekrar gündeme gelmiştir. CHP'nin haksız iktisaplarının hazineye devri konusun DP grubunda Hamit Özyörük ve Akif Sağıroğlu'ndan oluşan bir ekip DP grubuna bir rapor sunmuş ve önerge olarak meclise sunulmasına karar verilmiştir.[304] Mecliste görüşülmeye başlanan konu hakkında İsmet İnönü; bu yasa tasarısının anayasaya aykırı olduğunu ve hukuk dışı bir teklif olduğunu ileri sürmüştür. Hukuk dışı bir rejimin kurulmak istendiğine dair meclis kürsüsünden seslenmiştir. Akabinde Başvekil Adnan Menderes kürsüye gelmiş ve DP asla hukuksuz bir yola başvurmayacağını hazineye devredilmesi gereken malların sahibinin millet olduğuna dikkat çekmiştir.[305] TBMM'de CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi

---

[298] Aydemir, **a.g.e**, C: III, s. 67

[299] Eroğul, **a.g.e**, s. 117

[300] **Milliyet**, 6 Ekim 1952

[301] **Milliyet**, 7 Ekim 1952

[302] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e,** s. 102

[303] Aydemir, **a.g.e,** C: III, s. 119

[304] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 102

[305] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:XXVI, 14 Aralık 1953, s. 169-176

Hakkındaki Kanuna dair gerçekleşen oylamada kullanılan 346 oyun 341'i lehte, 5'i aleyhte kullanılmıştır.[306] 14 Aralık 1953 tarihli ve 6195 sayılı "CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun"[307] meclisten geçmiştir. Bu yasa tasarısıyla yapılmak istenen aslında CHP'nin seçim öncesi güçsüzleştirilip seçimlerden yenik çıkması hesap edilmiştir.

DP ekonomide liberalizmi savunmuş ve bu doğrultuda Batılı Devletlerle işbirliğine girmiştir. Hükümet sadece yerli teşebbüslerle ülke ekonomisinin kalkınmayacağını planmış ve yabancı sermaye sahiplerini ülkeye getirmenin yollarını aramıştır. Lozan Antlaşması'ndan itibaren kapitülasyonların karşılıklı feshedilmesinden sonra yabancı sermayeden mümkün mertebe uzak durulmuş milli ekonomiye önem verilmiştir. 1923 yılında yabancı sermayenin Türkiye'ye toplam yatırım tutarı 142 milyon sterlin civarında iken 1933 yılında 26 milyon sterline gerilemiştir.[308] DP kalkınmanın ancak yabancı sermayenin ülkeye girişiyle sağlanabileceğini programında da belirmiş ve uygulamaya koymuştur. 1 Ağustos 1951 tarihli ve 5821 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu"[309] mecliste kabul edilmiştir. Bu kanunla Türk ekonomisi canlandırılmak istenmiştir.[310] Bu yolla yabancı sermayenin kar hisselerinin %10'unu birinci yıl yurt dışına transfer edilmesinin sağlamış, dış borçlanmalarda maliye bakanlığının 300 milyon liraya kadar kefil olması kararlaştırılmış ve yabancı yatırımcıların, yerli yabancılarla ayni haklara sahip olacağı kabul edilmiştir.[311] Bu yasayı takip eden süreçte yabancı yatırımcının artılında çok büyük değişiklik yaşanmaması üzerine kanunların yetersiz olduğunu değiştirilmesi gerektiği teklif edilmiştir. Bunun üzerine Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu oylamaya sunulmuş ve kullanılan 284 oyun 248'i lehte iken 35'i aleyhte ve 1'i çekimser olmak üzere meclisten geçmiştir.[312] 18 Ocak 1954 tarihli ve 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu"[313] mecliste kabul edilmiştir. Bu kanunla yabancı sermayenin yatırım alanlarına olan sınırlamalar kaldırılmış, kar transferleriyle ilgili tüm sınırlamalar kaldırılmış ve yabancı sermaye sahipleri, yerli müteşebbislere tanınan hak ve muafiyetlerden

---

[306] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:XXVI, 14 Aralık 1953, s. 234

[307] **Resmi Gazete**, "CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun", S. 8584, 16 Aralık 1953

[308] Albayrak, **a.g.e**, s. 316

[309] **Resmi Gazete**, "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu", S. 7880, 9 Ağustos 1951

[310] Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)", Ankara Üniversitesi, **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S: 40, 2007, s. 552

[311] Albayrak, **a.g.e**, s. 318

[312] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C:XXVI, 18 Ocak 1954, s. 241

[313] **Resmi Gazete**, "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu", S. 8615, 23 Ocak 1954

yaralanmıştır.[314] Yabancı yatırımcıların bakanlar kurulunun onayından geçme şartı eklenmiştir.[315]

Bu dönemde bir başka ekonomik hamle Petrol Kanunu olmuştur. Bu kanunla hedeflenen petrol kaynaklarının yabancı müteşebbislerle yatırımları hızlı bir şekilde geliştirmek olmuştur.[316] Yabancı yatırımcıların Türkiye'de petrol aramaya artan ilgisi böyle bir kanuna ihtiyacı hissettirmiştir.[317] Kanun tasarısının meclis oylamasına sunulması sonucu: kullanılan 273 oyun 256'sı lehte, 17'si aleyhte olmak üzere meclisten geçmiştir.[318] 7 Mart 1954 tarihli ve 6326 sayılı "Petrol Kanunu"[319] mecliste kabul edilmiştir. Türkiye'ye yabancı sermayenin girişinin anahtarı olmuştur.[320] Bu kanunla birlikte Türkiye'ye birçok petrol arama şirketi girmiştir.[321] İsmet İnönü; petrol kanunu, "kapitülasyon kanunu"[322] olarak değerlendirmiştir.

Tarım alanına da yenilikçi çalışmalar başlatılmıştır. Çiftçilere ekonomik destek sağlanmış Tarım Kredi Kooperatifleri kurulmuş ve tarım politikaları oluşturulmuştur. Tarımda makineleşmeye geçilmiş ve üretim artmıştır. Tarımda adeta bir çağ atlanmıştır.[323] Türkiye 1953'de tarım ürünleri üretiminde dünya dördüncüsü olmayı başarmıştır. Ülke birkaç senede sağlanan destekle bir anda bir şantiye haline dönüşmüştür. Tarım faaliyetleri artınca su ihtiyacı doğmuştur. Seyhan Barajı için kollar sıvanmıştır. 8 Nisan 1956'da inşaat tamamlanmıştır. Seyhan projesiyle Çukurova'da üretim daha da artmıştır.[324]

DP iktidarının ekonomik alandaki başarısının kaynağını tarım alanları teşkil etmiştir. Tarım kesimimin milli hasıla içindeki payı 1946/1947 yılları ortalaması incelendiği zaman %42 iken 1952/1953 ortalamasına bakıldığında %45,2'ye yükselmiştir. 1952/1953 senesi içinde milli hasıladaki sanayi sektörünün payı ise %15,2'den %13,5'e gerilemiştir. Bu

---

[314] Albayrak, **a.g.e**, s. 320

[315] Eroğul, **a.g.e**, s. 125

[316] Baytal, **a.g.m,** s. 553

[317] Albayrak, **a.g.e**, s. 324

[318] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, C: XXIX, 7 Mart 1954, s. 436

[319] **Resmi Gazete**, "Petrol Kanunu", S. 8659, 16 Mart 1954

[320] Eroğul, **a.g.e**, 325

[321] Albayrak, **a.g.e**, s. 325

[322] Bila, **a.g.e**, s. 278

[323] Mehmet Abidin Kartal, **Darağacı Demokrasi Kahramanı Menderes**, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2015, s. 137

[324] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 95

sonuçların ortaya koyduğu tablo ise tarım sektörüne daha çok önem verilmesi olmuştur.[325] Tarımda bu gelişmeyi elde etmek için DP çeşitli yollar denemiştir. İlk olarak ekim-dikim alanı genişletilmiştir. Devlete ait topraklar işlenmesi için çiftçiye dağıtılmış ve meralar tarıma elverişli bir hale getirilmiştir. Toprakta iş istihdamı sağlanmış böylelikle işsizlikle mücadele edilmiştir. Tarımda teknolojiye geçilmiş makine kullanımı yaygınlaştırılmıştır. DP döneminde kısa bir sürede traktör sayısı on kata kadar arttırılmıştır. Teknolojiyle birlikte üründe kalite sağlanmıştır. Tarımsal ürünlerin fiyatları yüksek meblağlardan alınmış köye çok daha miktarda para girişi sağlanmıştır. Dünya siyasetinin üretim yapmaya uygun olması tarım alanındaki ilerlemeyi kamçılamıştır. Kore Savaşı dünyadaki tahıl arzını arttırmış üretimde sürekliliğin sağlanmasına yol açmıştır.[326]

DP'nin ilk dört yıllık iktidarı süresinde birçok alanda yatırımlar ve memlekete hizmetler yapılmıştır. Tekstil fabrikaları açılmıştır. Demir Yolları geliştirmek için Adapazarı'na Vagon Fabrikası kurulmuştur. Karayollarına önem verilmiş, köylere asfaltlama çalışmaları yapılmıştır. Şekerpancarı üretimi arttırılmış ve Adapazarı'na Şeker Fabrikası kurulmuştur. DP'nin daha ilk iktidar yıllarında milli gelir %15 oranında artmıştır. Bu artış takip eden yıllarda devam etmiştir. Milli Gelirin artışı %38.9 oranına ulaşmıştır.[327] 1950-1954 arasında sağlanan büyüme DP'nin altın yılları sayılmıştır.[328]

[325] Boratav, **a.g.e**, s. 103

[326] Eroğul, **a.g.e**, s. 131-132

[327] Kartal **a.g.e**, s. 137-139

[328] Boratav, **a.g.e**, s. 104

III. BÖLÜM

Demokrat Parti'nin 1954-1957 Yılları Arası Takip Ettiği Politikalar

1. 1954 Yılı Genel Seçimleri ve Sonuçları

1954 seçim çalışmaları muhalif partilerin ortak menfaat çalışmalarıyla başlamıştır. İktidar tarafından yıpratılan muhalefet çareyi güçleri birleştirmekte aramıştır. Bu doğrultuda CHP ve CMP arasında bir ortak liste çıkarmak için işbirliği başlamıştır. İşbirliğinin ilk çağrısını CMP yapmış "memleketin ve milletin selameti için muhalif partiler arasında bir işbirliği yoluna gidilmelidir" demiştir. Ancak işbirliği için; partiler işbirliğine eşit bir şekilde girmeli, seçim kazanıldığı takdirde kuvvetler ayrılığına dayanan bir anayasa oluşturulmalı ve bu anayasa ilan edildikten sonra meclis kendi feshederek tekrar seçimlere gitmelidir gibi şartlar öne sürmüştür.[329] Bu çağrıya CHP olumlu bir yanıtla karşılık vermiş ve seçime girecek olan diğer muhalif partilerle işbirliğinin sağlanmasını faydalı görmüştür.[330] Bu işbirliğine ilk tepkiler CHP'den gelmiş ve CHP'yi "samimiyetsizlikle" eleştirmişlerdir. İktidar ise bu işbirliği çalışmalarını DP'yi yıkmak için CHP'nin taraflı siyasi hesaplara girdiği konusunda eleştirmiştir.[331] Bu işbirliği çalışmaları sağlıklı yürütülememiş ve planlar suya düşmüştür. CHP eşit şartlarda seçime gidilmeyeceğini, seçmen listesinden CMP'li adaylar için kontenjan ayırmayı önermiş ancak CMP bu fikre yanaşmamıştır.[332] Seçimler için yurt gezisine çıkan ilk mitingini 9 Nisan 1954 tarihinde Malatya'da gerçekleştirmiş hükümeti partizanlık yapmakla suçlamıştır.[333] İsmet İnönü, 15 Nisan 1954 tarihinde Balıkesir'de yaptığı konuşmada ise Yabancı Sermeye Kanunu ve Petrol Kanuna ağır

[329] **Akşam**, 13 Mart 1954

[330] **Akşam**, 14 Mart 1954

[331] Albayrak, **a.g.e**, s. 242

[332] Rıfkı Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbaacılık, Ankara, 1998, s. 193

[333] Albayrak, **a.g.e**, s. 256

eleştirilerde bulunmuştur.[334] Seçimler için ilk beyannameyi de CHP yayınlamıştır. Bu beyannamede ağırlıklı olarak; siyasi özgürlüklerin anayasa ile güvence altına alınacağı, muhalif partilerin demokrasi çerçevesinde çalışma ortamı sağlanacağı, radyo yayınlarından tüm siyasi partilerin eşit şekilde faydalanacağı, enflasyonla mücadele edileceği, dış politikada ise müttefik devletlerle ortak bir siyaset güdeceğini açıklamıştır.[335] İsmet İnönü'nün Mersin mitinginde ise komploya uğramış ve hoparlörün telleri kesilmiş ve DP'lilerin, CHP'li bir araca saldırıda bulunduğu haberi üzenine İsmet İnönü, hükümetten can güvenliğinin sağlanmasını istemiştir.[336]

DP ise seçim hazırlıkları sırasında hürriyet kavramının üstünde durmuş basın hürriyetinden sıkça bahsetmiştir.[337] Seçim kampanyasında 4 yıllık hizmetlerinden bahsetmiş ve partinin 4 yıl boyunca uygulamış olduğu ekonomik kalkınma projeleri, kırsal kesime götürülen hizmetler ve dış politikadaki NATO'ya giriş başarısından bahsetmiş ve kampanya boyunca yapmış oldukları icraatları mitinglerde dile getirmişlerdir.[338] DP seçim kampanyasında sıkça yolla, barajlar, limanlar ve köprüler inşa edileceğinin üstünde çok durmuştur.[339] Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Kanunlarına eleştiri getiren CHP'ye cevap Reis-i Cumhur Celal Bayar'dan gelmiştir. "Çıkarılan yasalarda memleketin çıkarlarının aleyhine bir tutum olmuş olsa meclisi feshederdim."[340] demiştir. Celal Bayar bir başka mitingde iktisadi hayatın üzerinde durmuş ve Türkiye'yi "*Küçük ABD*" haline getireceğini vurgulamıştır.[341] Celal Bayar'ın miting meydanlarına çıkmasını eleştiren CHP'liler olmuş bu eleştireler "Yeniden seçilebilmek için aday olmak ve aday olarak konuşmak zaruri olmuştur."[342] diyerek cevap vermiştir. Adnan Menderes ise; 21 Nisan 1954 tarihinde Rize'de yaptığı konuşmada İsmet İnönü'yü DP'yi halka şikayet etmekten başka bir şey yapmadığını eleştirmiş ve "Geçmişteki Milli Şef bugün Milli Jurnalci oldu."[343] demiştir.

---

[334] **Akşam**, 16 Nisan 1954

[335] **Akşam**, 20 Nisan 1954

[336] Albayrak, **a.g.e**, s. 257

[337] Yakup Kaya, "Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, C: 7, S: 3, 2018, s. 2284

[338] Kartal, **a.g.e**, s. 155

[339] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 105

[340] Albayrak, **a.g.e**, s. 257

[341] Kaya, **a.g.m**, 2285

[342] Aydemir, **a.g.e**, C:III, s. 143

[343] **Akşam**, 22 Nisan 1954

Yine Adnan Menderes Samsun mitinginde İsmet İnönü'yü "Siyaset Zorbası"[344] olarak nitelendirmiştir. Seçim kampanyaları karşılıklı sert tenkitlerle geçmiş ve bu söylemlerin gölgesinde seçim gününe doğru yol alınmıştır.

Seçmen 2 Mayıs 1954 tarihinde sandık başına gitmiştir.[345] Seçim gününün akşamına gelen sonuçlar bir önceki genel seçim sonuçlarına göre CHP için bir yıkım olmuştur. 1950 seçimine nazaran oy oranını arttırmayı başaran CHP çoğunluk oy sistemi gereğince sandıktan ağır bir kayıpla çıkmıştır. DP'nin mecliste sandalyelerin 503'üne, CHP ise 31'ine, CMP ise 5'ine sahip olmuş ve 2 sandalyede bağımsız milletvekillerini ait olmuştur.[346] Seçim sonuçlarının ardından DP bir tebliğ yayınlamış Türk halkına müteşekkir olduğunu ve yarım kalan işleri tamamlamak için var gücüyle çalışacağını, CHP ise mecliste sandalye sayısının az olmasına dikkat çekmiş ancak mücadeleye devam edeceklerini bildirmiştir.[347] CHP, DP'nin seçimlerde altmış milyon lira para dağıttığı iddiasında bulunmuş kazanmasını buna yormuştu. Fakat DP seçimlerde bir buçuk milyon seçim kampanyalarına harcadığını açıklamıştır.[348] Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından DP tarihi bir zaferle yoluna güçlenerek devam etmiştir. Çoğunluk oy sisteminin etkisiyle birlikte meclisin %93'ü DP'li vekiller tarafından oluşmuştur.[349] Ancak bu çoğunluğun DP için pek de yararlı olmamıştır. Yöneticilerin mağrur tavırları önlerinde kimsenin duramayacağı algısı onlara baskı kullanma yoluna teşvik etmiştir. Ayrıca bu büyük kalabalığı birlik içinde sevk ve idare etmek büyük bir problem halini almıştır. Kısa süre sonra bölünmeleri önlemek mümkün olmamış ve parti içeriden çatlamıştır. Genel seçimlerin resmi sonuçlarının açıklanmasından sonra ziyadesiyle demokratlardan ibaret olan X. Büyük Millet Meclisi ilk toplantısını 14 Mayıs 1954'te yapmıştır.[350] Bu meclis toplantısında Refik Koraltan, DP'den meclis başkanlığına aday gösterilmiş ve kullanılan 489 oyun tamamını almış ve meclis başkanı olmuştur.[351] Celal Bayar ise 513 oyun 486'sını

---

344 Demir, **a.g.e**, s. 94

345 **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1954

346 **Milliyet**, 4 Mayıs 1954

347 **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1954

348 Sarol, **a.g.e**, s. 219

349 Demir, **a.g.e**, s. 97

350 **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1954

351 **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C: I, 14 Mayıs 1954, s. 6

almış ve yeniden Reis-i Cumhur seçilmiştir.[352] Adnan Menderes kabinesi istifa etmiş ve yeniden Adnan Menderes'e yeni hükümeti kurma görevi teslim edilmiştir.[353]

2. Demokrat Parti'nin II. Dönem Dış ve İç Politikaları

2.1. Dış Politika

Türkiye, 1952 yılında NATO'ya üye olmuş ve bu üyelik Türkiye'nin dış politikasında aktif bir rol oynamasına sebep vermiştir. Türkiye, Balkanlar'da ve Ortadoğu'daki güvenlik ve savunma paktlarının oluşumuna öncülük etmiştir.[354]

1952 tarihinde NATO'ya üye olan Türkiye üye ABD'nin teşvikleriyle Balkan Ülkeleriyle dirsek temasına geçmiş ve bir işbirliği antlaşması için çalışmalar başlatmıştır. 1948 yılında Kominformdan ayrılan Yugoslavya'yla yakından ilgilenen ABD Batı güvenlik kuşağı içine Yugoslavya'yı da dahil etmek istemiştir.[355] Yugoslavya'nın SSCB'yle arasının açılması üzerine Yugoslavya denge siyaseti gütmüş ve Batı bloğuyla sıcak temaslarda bulunmuştur. Yugoslavya'nın SSCB'nin yörüngesinden uzaklaşması sonucu Balkanlar'da bir otorite boşluğuna neden olmuş ve bu boşluğu doldurmak için NATO üyesi olan Yunanistan ve Türkiye'nin içinde olduğu bir Balkan Paktı oluşturulmasını ABD desteklemiştir.[356] Birbirini takip eden süreçte Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da üçlü zirvede ilgili devlerin Dışişleri Bakanları bir araya gelmiş ve aralarında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imza etmişlerdir.[357] Bu antlaşmaya göre adı geçen üç devlet birbirlerini ilgilendiren konularda danışarak iş yapacak, üç devletin dışişleri bakanları yılda en az bir kez toplantı yapacak, güvenliklerini ilgilendiren problemlerde incelemeleri ortak bir şekilde yapacak, aralarındaki sorunları barışçıl bir yolla halledecekler ve bu antlaşma NATO'yu bağlamaz maddesi eklenmiştir.[358] 7-11

352 **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C: I, 14 Mayıs 1954, s. 7

353 **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C: I, 14 Mayıs 1954, s. 9

354 Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.266

355 Kartal **a.g.e**, s.160

356 Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s. 54

357 Mehmet Gönlübol, Cem Sar,vd, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, C: II, AÜSBF Yay, Ankara, 1969, s. 257

358 Oran vd, **a.g.e**, s. 589-590

Temmuz 1953 tarihinde ilk toplantı gerçekleşmiş ve ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiride Balkanlar'da herhangi bir ortak menfaatte birlikte hareket edileceği kararlaştırılmıştır.[359] Balkan paktı, 9 Ağustos 1954 tarihinde Bled Antlaşmasıyla ittifaka dönüşmüştür. İmza edilen antlaşmaya göre taraflardan birine, herhangi bir saldırı olursa diğer antlaşma devletleri askeri olarak yardım edecekti. Bu yüzden bir ittifak antlaşması olarak yorumlanmıştır.[360] Çeşitli tarihlerde Bayar (1 Eylül 1954) ve Menderes (4 Mayıs 1954) Yugoslavya'yı ziyarete gitmişler ve iyi karşılanmışlardır. Fakat bu çabalar harcanırken, Sovyetler Birliği'nin, Yugoslavya'ya yakınlaşmak için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev'in izlediği ılımlı politika sonucu dostluk girişiminde bulunmuşlardır. Devlet çıkarları doğrultusunda hareket eden Yugoslavya, Türkiye ile temasları rafa kaldırmış ve DP Hükümeti'nin bu yoldaki emekleri heba olmuştur.[361] Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs Krizi sonucunda pakt 1960 yılında sona ermiştir.[362]

Balkanlarda durum böyleyken, aynı dönemde DP'nin Orta Doğu siyaseti olumlu sonuçlar doğurmuştur. ABD'nin Orta Doğu ülkelerini bir araya getirerek savunma ittifakı kurmayı hedeflemiştir.[363] SSCB tehdidine karşı ABD Başkanı Einsonhower ilk olarak Orta Doğu bölgesinin güvenliğini için adımlar atmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Orta Doğu Ülkelerini ziyaret etmiş ve yerinde incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemelerde Orta Doğu hükümetlerinin direkt olarak Batılı savunma teşkilatlarının içinde bulunmak istememeleri ve Kuzey Kuşak devletlerinin SSCB'nin tehditlerinden çekindiğini dile getirmiştir. Bölgede hem etkili hem de NATO müttefik olan Türkiye'nin baş aktör rolü üstlenip bir savunma paktı oluşturulmasının altını çizmiştir.[364] ABD, oluşturulacak bir güvenlik kordonuyla SSCB'yi Batı'ya bağlı devletlerle kuşatmış olacak ve petrol kaynaklarının kontrolünü el geçirip bölge ekonomisinde egemen bir güç olmayı hedeflemiştir.[365] Başvekil Adnan Menderes savunma teşkilatının kurulması için ilk olarak Irak'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir 6-14 Ocak 1954 tarihleri arasında gerçekleşen bu ziyarette Irak Başbakanı Nuri Es Said ile görüşmüş ve ortak bir açıklamada bulunup

[359] Gönlübol, Sar, **a.g.e**, s. 257-258

[360] Oran vd, **a.g.e**, s. 590-591

[361] Eroğul**, a.g.e**, s. 151

[362] Kartal, **a.g.e,** s. 161

[363] Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 267

[364] Mehmet Gönlübol, Cem Sar,vd, **a.g.e**, s. 251-252

[365] Mahmut Dikerdem, **Orta Doğu'da Devrim Yılları**, Cem Yay, İstanbul, 1990, s. 162

Orta Doğu'da bir savunma paktı kurulmasını gerekli görmüşlerdir. Adnan Menderes'in ikinci durağı Suriye olmuş ancak burada halk ve öğrenci protestolarıyla karşılaşmıştır. Akabinde Lübnan ziyaretinde bulunmuş ancak buradan beklediği olumlu cevabı alamamıştır. Lübnan, kurulacak olan savunma paktına katılmasını Arap Birliği'nin onayını almadan gerçekleştiremeyeceğini bildirmiştir.[366] Pakistan, Keşmir Sorunu için güvenliğini güçlendirmek istemiş ve ABD'yle görüşmelere başlamıştır. ABD ile Pakistan arasında yardım antlaşmasının imzalamasının akabinde 19 Şubat 1954 tarihinde Türkiye- Pakistan görüşmesi gerçekleşmiş ve ortak bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride ortak işbirliğinden ve karşılıklı ortak çıkardan bahsedilmiştir.[367] 2 Nisan 1954 tarihinde Karaiçi Dostluk Antlaşması her iki devlet tarafından imza edilmiştir.[368] 6-15 Ocak 1955'te Adnan Menderes Irak ziyareti sırasında Türkiye ile Irak aralarında antlaşmaya varmıştır. Bu Antlaşma, uzun bir siyaseti taçlandırdığı için olumlu-olumsuz birçok tepki görmüştür. Başta Mısır olmak üzere antiemperyalist Arap ülkeleri Türkiye'ye aleyhte cephe alırken, ABD ve İngiltere Dışişleri Bakanları Türkiye'yi övgü mesajlarında bulunmuştur.[369] Bu antlaşmanın üzerine Türkiye ve Irak arsından münasebetler artmış ve Irak'a gitmiş ve 24 Şubat 1955'te savunma teşkilatının ilk antlaşması olan Bağdat Paktı imzalanmıştır.[370] İki gün sonra da Türkiye ve Irak Meclisleri bu antlaşmayı onaylamıştır. Böylece Türkiye'nin Arap Birliğinden bir ülkeyi çıkarmayı başarmış olması, bu ülkeler arasında büyük tepkilere sahne olmuştur. Suriye'de Türkiye karşıtlığı gösteriler düzenlenmiştir. Ardından da, Mısır ile Suriye ayrı bir ittifak antlaşması için aralarında prensip antlaşmasına varmıştır. Türkiye'nin sorumlusu olduğu bu yeni gelişme karşısında, Türkiye telaşa düşmüştür. Bu girişimi önlemek için hükümet, Suriye Hükümet'ine nota üzerine nota vermiştir. Mart 1955'te Suriye ile ilişkiler iyice bozulmuştur.[371] Türkiye-Irak işbirliğine en çok sevinen devlet İngiltere olmuştur. Bölgedeki çıkarlarına uygun olan bu savunma paktına 4 Nisan 1955 tarihinde İngiltere resmen katılmıştır.[372] Ardından Türkiye ve Irak Pakistan'ı pakta dahil olması için davet çağrısında bulunmuş ve Pakistan 23 Eylül 195 tarihinde resmen

---

[366] Bağcı, **a.g.e**, s. 64

[367] Gönlübol, Sar, vd, **a.g.e**, s. 252-253

[368] **Akşam**, 3 Nisan 1954

[369] Eroğul, **a.g.e**, s. 152

[370] **Milliyet**, 25 Şubat 1954

[371] Eroğul, **a.g.e**, s. 153

[372] **Akşam**, 5 Nisan 1955

pakta üye olmuştur.[373] İran ise herhangi bir SSCB tehdidine karşı bu savunma paktına girmeyi kabul etmiş ve 3 Kasım 1955 tarihinde pakta resmen katılmıştır.[374] 14 Temmuz 1958 yılında Irak Hükümet darbesi sonucu Irak Bağdat Paktı'ndan çekilmiş ve paktın merkezi Ankara'ya geçmiştir. Pakt Cento adını almış ancak zamanla önemini yitirmiştir.[375]

Dış politikada önemli adımlar atmaya çalışan DP değişen dünya politikaları yüzünden bir türlü istediği sonucu elde edememiştir. Balkanlarda Stalin döneminden sonra Kruşcev'in Sovyetler Birliğini başına geçmesiyle ılımlı bir politika izlemiş ve bunu tüm dünya devletlerine hissettirmiştir. Bu durumu Türkiye iyi bir şekilde değerlendirememiş Bağdat Paktı ile birlikte Ortadoğu'da Batının kılıcını kuşanıp Batı politikasıyla hareket etmiştir. Sonuçları DP için kötü olacak emperyalist devletleri Türkiye topraklarına girdirmiştir. Mustafa Kemal'in kapitalist ve sosyalist devletleri ülke içerisinden uzak tutmayı başarmış ancak dış mihraplar DP hükümeti döneminde önce NATO daha sonra da Bağdat Paktı ile ülkedeki hegemonyalarına kurmayı başarmıştır.

2.2. İç Politika

Dış politikada büyük serüvenlere atılan DP iç politikada yönünü seçimlerde kendisine oy vermeyen MP'nin yerine kurulan CMP'yi desteklemesi üzerine 30 Haziran 1954 tarihli ve 6429 sayılı "Kırşehir Vilayetini Kaldırıp Nevşehir Adında Yeni Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun"[376] mecliste kabul edilmiştir. Arkasından bir dizi baskı kanunları art arda meclise getirilmiştir. 30 Haziran 1954 tarihli 5545 sayılı "Milletvekili Seçim Kanunun; (35, 71, 89, 91, 109, 110, 135 ve 166.)" maddelerini değiştiren ve "Milletvekili Seçim Kanunun"; 45 ve 46. maddelerini yürürlükten kaldıran 6428 sayılı yasa tasarısı mecliste kabul edilmiştir.[377] Bu kanun değişikliği ile bir siyasi partiden aday başvurusu yapmış ve başvurusu geri çevrilmiş bir kişi aynı siyasi dönem içinde hiçbir partiden aday olmayacağını duyurmuştur. Memurlar aday olmak için işlerinden 6 ay önce istifa etmiş olması gerekmektedir. Karma aday listeleri kaldırılmıştır. Ayrıca radyo siyasal partilere

---

[373] **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1955

[374] **Akşam**, 4 Kasım 1955

[375] Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 269

[376] **Resmi Gazete**, "Milletvekilleri Seçim Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun", S. 8748, 7 Temmuz 1954

[377] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C: I, 30 Haziran 1954, s. 327

katılmıştır. Bir siyasi partiden aday başvurusu yapmış ve başvurusu geri çevrilmiş bir kişi aynı siyasi dönem içinde hiçbir partiden aday olmayacağına dair kanun değişikliği hakkında Kemal Özyörük; "Tasarının, anayasaya aykırı olduğunu herkesin milletvekili seçilme hakkının olduğunu" açıklamıştır. Bunun üzerine Başvekil Adnan Menderes "Bu değişiklikle siyasi vurguncuları ortadan kaldırmak için yapıldığını" söylemiştir.[378] 21 Haziran 1954 tarihinde 6422 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunun Bazı Maddelerin Değiştirilmesine Dair Kanun"[379] tasarısıyla tüm memurlar 25 yıllık hizmeti tamamladıktan sonra emekliye ayrılacakları duyurulmuştur. 5 Temmuz 1954 tarihli 6435 sayılı "Bağlı Bulundukları Teşkilat Emrine Alınmak Suretiyle Vazifelerinden Uzaklaştırılacaktır."[380] kanunuyla memurun çalışma süresine bakılmadan herhangi bir sebepten dolayı işten çıkarılabilirdi. İbareleri yer almıştır. Basın, bu kanun değişiklerini eleştirince bazı gazetecilere cezalar verilmiştir. Bedii Faik[381] ve Hüseyin Cahit Yalçın tevkif edilmiştir.[382] İktidar giderek sıkı tedbirler almıştır. Demokrasiyle bağdaşmayan hadiseler cereyan etmiştir. Oluşturulmaya çalışılan demokrasinin kuralları çiğnenmeye başlamıştır.[383]

1954 seçimlerinden ezici bir zaferle ayrılan DP'nin bu başarısının temelinde 1950-1954 döneminde ekonomik kalkınma planları su götürmez bir gerçektir. 1954 seçiminden sonra DP'nin tarıma daha çok önem verileceği parti programında yer almıştır. Ancak 1954 yılında Kore Savaşı'nın son bulmasıyla birlikte tarım ürünlerinde arz-talep dengesi değişmiştir. DP'nin ilk döneminde savaştan dolayı yiyeceğe olan talep artmış ve bu durum ihracatın büyümesine sebep olmuştur. Savaşın bitmesiyle birlikte tarım ürünlerine olan talep azalmış elde ürün kalmış ve fiyatlar aşağıya çakılmıştır.[384] Dünyada tarım ürünlerinin fiyatları düşmüş ancak Türkiye'de hükümet Toprak Mahsulleri Ofisi ve Ziraat Bankası'nın da girişimleriyle tarım ürünlerinin fiyatlarını yüksek tutmayı başarmıştır. Ancak bu geçici bir çözüm olmuş ve enflasyon artışını tetiklemiştir. Artan enflasyon karşısında ihracatta azalmış döviz kıtlığının yaşanmasına sebep vermiştir. Döviz kıtlığının yaşanması durumu da ithalatı sekteye uğratmış ve bazı temel maddelere ulaşım azalmıştır. Bunun bir sonucu

[378] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C: I, 30 Haziran 1954, s. 330-330

[379] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C: I, 21 Haziran 1954, s. 252

[380] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: X, C: I, 5 Temmuz 1954, s. 473

[381] **Akşam**, 18 Kasım 1954

[382] **Akşam**, 2 Aralık 1954

[383] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 111

[384] Baytal, **a.g.m**, s. 556

olarak da kuyruklar oluşmuş, istifçilik, karaborsa gibi durumlar ülkede baş göstermiştir.[385] Liberal ekonomiyi ve özel teşebbüsü savunan DP şartların elvermemesinden dolayı kamu iktisadi teşebbüslere yönelmiş kamu yatırımlarını arttırmıştır. Şeker, kömür ve çimento gibi sanayi kollarında kamu yatırımları geniş yer tutmuştur.[386] Hükümet, 15 Temmuz 1954 tarihli 4/3321 sayılı "Dış Ticaret Rejimi"[387] hakkında bir kararname yayınlanmıştır. Bu kararnameyle dış ticarete yeni sınırlamalar getirmiştir. İthalat ve ihracatta kaçakçılık yapanların cezaları arttırılmıştır. Yurtdışına çıkanların dövizlerinde kısıtlamalar yapılmıştır. Tedavüldeki para hacmi azaltılmıştır. Bu önlemlerde fayda etmemiştir. Hükümet 300 milyon dolarlık bir ek kredi isteğiyle Amerika'ya başvurmuştur. Lakin Amerikalılar bu talebi geri çevirip ve 30 milyon dolar hibe etmiş ve kredi başvurusu bu şekilde çözüme kavuşturmuştur.[388] Hükümetin aldığı tedbirler bununla da kalmamıştır. 6 Haziran 1956 tarihli ve 6731 sayılı "Milli Korunma Kanunu'nun 31, 43, 53, 54, 55, 58, 57, 58, 59, 63. 65, 66, 69'uncu maddeleriyle 36'nci maddesinin 3 üncü bendinin değiştirilmesi dair Kanun"[389] mecliste kabul edilmiştir. Kanun sert bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır. Kanun içerik olarak karaborsacılarla mücadele etmek için ve istifçiliğe karşı çıkartılmıştır.[390] 1954 seçimlerinden sonra uygulanan ekonomik politikalar eskiye nazaran düşünüldüğü gibi olmamış ve ülkede ekonomik bunalım yaşanmıştır. Kalkınma hamleleri yerinde olmamış halkı darboğaza sürüklemiştir. Alım gücünün azalması, halkı hükümete karşı tetiklemede büyük bir önem teşkil etmiştir.

3. Kıbrıs Sorunu ve 6/7 Eylül 1955 Olayları

1877-78 Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında yapılan ve tarihe 93 Harbi olarak geçen Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanan savaş sonrasında Rusya karşısında destek bulmak için Osmanlı Devleti, İngiltere'yle işbirliği yapmıştır. Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne zarar verecek herhangi bir hareketine karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olup toprak bütünlüğünü taahhüt eden İngiltere, bunun karşılığında

---

[385] Demirel, **a.g.e**, s. 252

[386] Boratav, **a.g.e**, s. 110

[387] **Resmi Gazete**, "Dış Ticaret Rejimi", S. 8809, 22 Eylül 1954

[388] Eroğul, **a.g.e**, s. 162

[389] **Resmi Gazete**, "Milli Korunma Kanunun Bazı Maddelerinin Değişikliğine Dair Kanun", S. 9329, 11 Haziran 1956

[390] Baytal, **a.g.m**, s. 557

Kıbrıs Adası'nı Osmanlı Devleti'nden talep etmiştir. Adayı istemesine gerekçe olarak da Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki toprakları üzerinde padişahın otoritesinin artacağını dile getirmiştir. Karşılıklı antlaşma sağlandıktan sonra Kıbrıs, İngiltere'nin idaresine geçmiştir.[391] 23 Temmuz 1924 Lozan Barış Antlaşması'nın 20. maddesi gereği Kıbrıs'taki İngiltere'nin egemenliğini tanımıştır. İngiltere'nin sömürüsü halinde olan Kıbrıs Adası'yla Yunanistan II. Dünya Savaşı'nın ardından çok yakından ilgilenmiştir. Rumların Enosis'i gerçekleştirme çabaları Türkler tarafından tepkilere yol açmıştır. 23 Ocak 1950 tarihinde Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak Kıbrıs Meselesiyle ilişkin sorulara yanıt olarak "Kıbrıs Meselesi diye bir mesele yoktur. Kıbrıs İngiltere'nindir."[392] demiştir. Bu açıklamanın üzerine 16 Şubat 1951 tarihinde Yunanistan Başbakanı Venizelos konuşmasında Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak olmasını dile getirmiştir.[393] Bu açıklama üzerine mecliste DP'li vekil Zeki Erataman; "Yunanlılar bize ne kadar dostsa biz de onlara o kadar dostuz."[394] açıklamasında bulunmuştur. 16 Ağustos 1954 yılında Yunanistan BM'e başvuru yapmış ve Self Determination'ın önermiştir. Bölgede yaşayan halkın kendi kaderini tayin etmesi gerektiğini savunmuş ancak BM bu önergeyi kabul etmemiştir. Bu karar üzerine Adnan Menderes Kıbrıs Meselesinin kapandığına dair mutlu olduğunu dile getirmiştir. 1955 yılından itibaren Yunanistan'ın, Kıbrıs'a giderek artan ilgisinden ötürü DP Kıbrıs Meselesine önem göstermeye başlamıştır. Kıbrıs Meselesinin çözüme kavuşması için İngiltere, 29 Ağustos 1955 Türkiye ve Yunanistan'ı Londra'da görüşmeye davet etmiştir. Müzakere sürecinde İngiltere ada için muhtariyet fikrini ortaya atmış, Yunanistan, Self Determination'ın teklif etmiş ve Türkiye ise statükonun devam etmesini istemiştir. Müzakerede fikir ayrılıklarının yaşanmasından ötürü bir sonuç alınamamıştır.[395] Ancak Londra'da müzakereler devam ederken Türkiye'de müzakereyi etkileyecek bir olay yaşanmıştır. 6 Eylül sabahı İstanbul Ekspres Gazetesi'nde çıkan bir haberde Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı ve evin Rumlar tarafından tahrip edildiği yazılmıştır.[396] Haber doğru çıkmamış ama kimse araştırma gereği duymamıştır. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Londra'da Yunan tarafına karşı bir koz olarak masaya getirmiştir. İstanbul'da üniversite öğrencileri Kıbrıs Türk'tür sloganıyla gösteriler yapmışlardır. İstanbul'un dar

---

[391] Armaoğlu, **19. Yüyıl Siyasi Tarihi**, s. 524

[392] **Akşam**, 24 Ocak 1954

[393] **Milliyet**, 17 Şubat 1951

[394] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, C. 5, 24 Şubat 1951, s. 695.

[395] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 270-271

[396] **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1955

sokaklarından, İstiklal Caddesine akan binlerce insan Beyoğlu'ndaki azınlıklara ait dükkanları tahrip etmeye başlamıştır. Sanki gizli bir el, insanları sokağa dökmüştür. Birkaç saat içinde Beyoğlu tanınmaz bir hale gelmiş, yağmalanmadık yer kalmamış ve kiliselere saldırı başlamıştır.[397] 6 Eylül günü Celal Bayar ve Adnan Menderes İstanbul'da bulunmuş ancak akşam treniyle Ankara'ya hareket etmişlerdir. Olayların yaşandığı haberleri ancak İzmit'e ulaştıklarında öğrenmişlerdir.[398] Hükümet, 7 Eylül 1955 günü zarar görenlerin zararlarının telafi edileceği açıklanmıştır. 12 Eylül 1955 tarihinde DP grup meclisinde olaylar gündeme getirilmiş ve ilk sözü alan Adnan Menderes olayları "Komünist Darbesi"[399] olarak nitelendirmiştir. Grup meclisinde bir başka söz alan kişi Fahri Belen meclis aydınlatılmadan sıkıyönetim ilan edilmesini eleştirmiştir. Ardından Adnan Karaosmanoğlu söz almış ve "Komünistlerin elinizde olduğunu savunuyordunuz nasıl böyle gafil avlanırsınız." diyerek hükümete çıkışmıştır.[400] Feroz Ahmad'a göre: "6/7 Eylül olayları Türk kentlerindeki bastırılmış gerilimlerin ortaya çıkması ve DP tabanının çoğunluğunu alt sınıfların oluşturması sonucu İstanbul'daki zenginlere bir kin püskürmesi"[401] olarak değerlendirmiştir.

6/7 Eylül gecesi İstanbul ve İzmir'de OHAL ilan edilmiş ve yüzlerce kişi tutuklanmıştır. İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknoz: ''salkım salkım asılmalılar'' sözleriyle o dönemlere damgasını vurmuştur. Tüm yaşanan olaylar ona göre komünistlerin tertibiyle oluşmuştur. Bunlara gereken cezalar verilmeli ve ibreti alem için meydanlarda asılmalarını talep etmiştir.[402] Bütün bu insanların sorgusundan önemli bir ipucu elde edilememiş olması şaşkınlık oluşturmuştur. 12 Eylül'de meclis toplanmış ve esas itibariyle OHAL altı ay uzatmakla yetinmiştir. İktidarın baskısıyla meclis tahkikatı açılması geri çevrilmiştir. Hükümetin verdiği göstermelik tek ödün, 10 Eylül'de İçişleri Bakanı Namık Gedik'in istifa etmesi olmuştur.[403] 6/7 Eylül Olayları Türkiye'yi uluslararası platformda olumsuz etkilemiş Kıbrıs Meselesinin bir süre rafa kaldırılmasına sebep olmuştur.[404]

---

[397] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s 124

[398] Piraye Bigat Cerrahoğlu**, Demokrat Parti Masalı**, Ad Yay, İstanbul, 1996, s. 92

[399] Albayrak, **a.g.e**, 434

[400] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 110

[401] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu,** Çeviri: Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s. 81

[402] Altan Öymen, **…Ve İhtilal**, Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 124

[403] Eroğul, **a.g.e**, s. 167

[404] Albayrak, **a.g.e**, s. 438

DP döneminde Kıbrıs Meselesi 13-19 Şubat 1959 yılında Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla Kıbrıs'ın bağımsızlığını kazanması konusunda hem fikir olunmuştur. Ancak Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın Kıbrıs Adası üzerinde garantör olmasına karar verilmiştir.[405] Kıbrıs Meselesi, DP'nin dış politikadaki önemli başarılarından biri olmuştur. Tüm dünyaya nüfusun bir bölümünü Türk vatandaşlarının oluşturduğu toprak parçasını terk etmeyeceklerini uluslararası platformlarda dile getirmişlerdir. Böylelikle Kıbrıs Meselesine bu şekilde bir çözüm getirilmiştir.

İç ve dış politikada bu olaylar yaşanırken DP'nin kendi içinde sıkıntılar baş göstermiştir. 9 Mart 1954 tarihli 6334 sayılı kanun ile "Neşir Yoluyla veya Radyo Yoluyla İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun"[406] mecliste kabul edilmiştir. Bu kanuna göre Namus, Şeref ve Haysiyeti küçük düşürücü, onur kırıcı itibar zedeleyici bir meselenin isnat edilmesi ve devleti küçük düşürücü yalan haberleri ortaya atanların bu gibi haberleri basın yoluyla neşredenlerin hapis ve para cezasına çarptırılacağı hususunda bir yasa olmuştur. Herhangi bir kişi hakkında herhangi bir konuda basın yoluyla suçlama yapacak kişinin bunları açıklaması suç sayılmıştır.[407] Bundan böyle herhangi bir hükümet görevlisi hakkında basında bir haber yayınlayacak kişi hükümet görevlisinin izni olmadan haberi ispatlayacak belgeleri neşir edemeyecektir.[408] DP Grubu, kendi içinde muhalefete başlamıştır. Deyim yerindeyse kazan kaldırmışlardır. İspat Hakkı'nın kabulünü istememiş ve bu mazeretin arkasına sığınarak partiyi tenkit etmişlerdir.[409] DP grubunda bulunan ve İspat Hakkının ortadan kaldırılması için önerge veren 19 kişinin başlarında Fethi Çelikbaş ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu gibi isimler yer almıştır. Önerge reddedilmiş ve adlarına 19'lular denilen vekillerin 9'u partiden ihraç edilmiş ardından da diğer 10 kişi kendi istekleriyle partiden istifa etmiştir. DP'den ayrılan 19 mebus 14 Aralık 1955 yılında Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır.[410]

Hem kendi içinden hem de muhalefet ve basın kanadından ağır tenkitler arasında kalan DP baskı rejimi kurma yolunda adımlar atmıştır. 10 Nisan 1956 tarihinde Gaziantep'te Adnan Menderes konuşması sırasında muhalefete ve basına karşı tehditkar bir tutum sergilemiştir.

---

[405] Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, s. 128

[406] **Resmi Gazete**, "Neşir Yoluyla veya Radyo Yoluyla İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun", S. 8660, 17 Mart 1954

[407] Albayrak, **a.g.e**, s. 277

[408] Demirel, **a.g.e**, s. 260

[409] Mükerrem Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, Cilt II, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2014, s. 10

[410] Demirel, **a.g.e**, s. 261

Hukuki birtakım tedbirlerin olacağını dile getirmiştir.[411] 7 Haziran 1956 tarihli 6334 sayılı "Neşir Yoluyla veya Radyo Yoluyla İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" değişikliğe uğrayarak "Neşir Yoluyla veya Radyo ile Yahut Toplantılarda İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun"[412] adını almıştır. Bu kanun ile insanların namus ve şerefine halel getirecek, resmi sıfatı olan kişilerin onurlarını kırıcı ve küçük düşürücü söylemler, halkın devlete olan saygınlığını azaltıp, milleti devlete karşı kışkırtacak her türlü neşriyat yasaklanmıştır.[413] Basının özgür haber yayımlaması kısıtlanmış, hükümetin istemediği haberleri yayımlayamayacak bir hale gelmiştir.

Basın kanunundan sonra mecliste 27 Haziran 1956 tarihli 6763 sayılı "Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun"[414] mecliste kabul edilmiştir. Bu kanuna göre siyasi partilerin seçim dönemi haricinde açık yerlerde siyasi propaganda yapmak için toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmaları kısıtlanmıştır.[415] Bu kanunun çıkarılmasıyla ilgili olarak Adnan Menderes muhalefetle sürekli karşılıklı diyalog içinde bulunmanın memleketin sulh ve selameti için hayırlı olmadığını, muhalefetle uğraşmaktan memlekete hizmet etmeye fırsat bulunamadığını ileri sürmüştür. İsmet İnönü söz almış ve iktidarın toplantılarına serbestlik getirip muhalefeti kısıtlayan bu kanunu muhalefetin hükümeti açıkça denetlemeden mahrum bıraktıklarını dile getirmiştir.[416] Muhalefet partisini hedef olan bu kanun, DP'nin olumsuz giden ekonomi sebebiyle muhalefetin DP'yi halka şikayetinin önüne geçmek istemiştir.[417] DP'den, HP'ye geçen Emrullah Nutku bu kanunla hükümeti tek parti yönetimindeki baskıcı tutumla itham etmiştir.[418]

Tüm bu baskı tedbirleri muhalefeti bir işbirliği organizasyonda bir araya getirmiştir. O dönemde CHP, HP ve CMP partileri muhalif partileri teşkil etmiştir. Bu üç parti aralarında ortak bir uzlaşı sağlamış ve seçimler için ittifak yapmaya çalışmışlardır.[419] 4 Temmuz 1957

---

411 Demir, **a.g.e**, s. 120

412 **Resmi Gazete**, "Neşir Yoluyla veya Radyo ile Yahut Toplantılarda İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun", S. 9339, 22 Haziran 1956

413 Albayrak, **a.g.e**, s. 285

414 Resmi Gazete, S. 9346, 30 Haziran 1956

415 Fatih Tuğluoğlu, "Demokrat Parti'nin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi (17 Ekim 1958)", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: VIII, S: 15, Nisan 2016, s. 165

416 Albayrak, **a.g.e**, s. 287

417 Tuğluoğlu, **a.g.m**, s. 179

418 Albayrak, **a.g.e**, s. 289

419 Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 256

tarihinde CHP, CMP ve HP temsilcileri bir araya gelmiş ve anayasanın değişmesi fikri etrafında ortak kanıya varmışlardır.[420] 21 Ağustos 1957 tarihinde basına ortak açıklamada bulunulmuş ve işbirliğine varıldığı açıklanmıştır.[421] Milli Muhalefet Cephesi 4 Eylül 1957 tarihinde bir bildiri yayınlamış muhalefetin iktidara gelirse neler yapacaklarını sıralamıştır. Bunlar; yargı bağımsızlığı, antidemokratik kanunların anayasadan tasfiyesi, basın özgürlüğü, grev hakkı ve ispat hakkının tanınması gibi vaatler olmuştur.[422] DP bu iş ortaklığını dağıtmak için çalışmalara başlamış ve bu doğrultuda 9 Eylül 1957 tarih ve 5545 sayılı "Milletvekilleri Seçimi Kanuna Geçici Bir Madde İlavesi Hakkında Kanuna", 7037 sayılı yasa ile geçici maddeler eklenmiştir.[423] Bu maddeye göre Her seçim çevresi için tespit edilmiş olan mebus sayısı 1954 seçiminde bu çevreler için tespit edilmiş mebus sayısından düşük olmayacağı kararı alınmıştır.[424] Ardından 11 Eylül 1957 tarihli 5545 sayılı yasanın 35 ve 39. maddelerinin 7053 sayılı başka bir yasa ile düzenlenerek siyasi partilerin ortak listeden aday çıkartmaları yasaklanmıştır.[425] Bu kanunla oluşturulan Milli Muhalefet Cephesi'nin seçimlere ortak listeyle girmelerine engel olunmuştur.[426] Tüm partilerin tam liste teşekkülüyle seçime katılabileceklerini ortaya koymuşlardır. Burada asıl amaçlanan küçük partileri seçim dışı bırakmak olmuştur.[427]

---

[420] Giritlioğlu, **a.g.e**, s. 346

[421] **Milliyet**, 22 Ağustos 1957

[422] Albayrak, **a.g.e**, s. 291

[423] **Resmi Gazete**, "Milletvekilleri Seçimi Kanuna Geçici Bir Madde İlavesi Hakkında Kanun", S. 9704, 12 Eylül 1957

[424] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem. X, C: XXXIX, 9 Eylül 1957, s. 609

[425] **Resmi Gazete**, "35 ve 39. Maddelerinin Değişikliği", S. 9705, 13 Eylül 1957

[426] Albayrak, **a.g.e**, s. 293

[427] Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, s. 256

IV. BÖLÜM

Demokrat Parti İktidarının Son Üç Yılı

1. 1957 Seçimleri ve Seçim Sonrası Atılan İlk Adımlar

Siyasi gerginlikler sürüp giderken DP, almış olduğu bir karalarla mecliste erken seçime gidileceği duyurulmuştur. Seçim tarihi olarak 27 Ekim 1957 tarihi işaret edilmiştir.[428] 1957 seçimleri ilklere imza atmıştır HP'siyle birlikte Türk siyaset literatürüne ev toplantıları eklenmiştir. Ayrıca bu seçimlerde afiş ve el ilanları da fazlasıyla kullanılmıştır.[429] Seçim kampanyaları boyunca muhalefet ekonomik sıkıntılardan ve özgürlüklerden dem vurmuşlar ancak ekonomiyi düzeltecek somut bir şeylerde ortaya koyamamışlardır. İki siyasi dönem zarfında CHP toplum içindeki baskıcı imajını silmeyi başaramamıştır. Bir türlü halkın güvenini kazanamamıştır.[430] CHP seçim kampanyası boyunca bağımsız mahkemelerden, basın özgürlüğünden, radyo ve üniversite özerkliğinden, ispat hakkının tanınacağından, işçiye grev ve toplu sözleşme hakkı verileceğinden, bir Anayasa Mahkemesinin kurulacağından, tarafsız bir cumhurbaşkanlığından, ekonomik kalkınma planlarından, nispi temsilden ve işçiye yıllık ücretli izin gibi vaatlerde bulunmuştur.[431] DP ise seçim kampanyasına çok iyi hazırlanmıştır. Sistemli bir şekilde kampanyayı götürmüşlerdir. Kırsal kesimdeki kalkınmalar ve refah düzeylerinden bahsetmiş ve ordu baskısının halk üzerinde azaldığını dile getirmişlerdir.[432] DP, seçim boyunca ağırlıklı olarak memleketin kalkınması ve ekonomik politikalardan, istikralı bir iktidarla yola devam edilmesi gerektiğinden, muhalefetin sürekli saldırgan bir tavır içinde olduğunu anlatmışlardır.[433] Seçimler karşılıklı atışmalar sahne olmuştur. Menderes mitinglerin en ağır söylemini

---

[428] **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1957

[429] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 125

[430] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çeviri: Ahmet Fethi Yıldırım, Hil Yayınları, İstanbul, 2010, s. 87

[431] Bila, **a.g.e**, s. 308

[432] Karpat, **a.g.e**, s. 504

[433] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 126-127

Trabzon'da yapmış: "İsmet Paşa hastadır." demiş ve bu hastalığı şöyle tanımlamıştır, "Hastalığının adı da iktidar hastalığıdır."[434] demiştir. İsmet İnönü ise karşılık olarak Ben hayattayken iktidarı bırakıp, çekilsinler."[435] demiştir.

27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleşen seçimlerde[436] DP, mecliste 423 sandalye, CHP, 172 sandalye kazanmıştır. CMP ve HP 4'er sandalye kazanmışlardır.[437] Mecliste 601 vekillik bu şekilde dağılım göstermiştir.[438] Sonuçların açıklandığı gece Başvekalette Fatin Rüştü Zorlu, Samet Ağaoğlu'na, Menderes için, "Adnan Bey mağlup bir kumandana benziyor, değil mi?"[439] demiştir.

Seçim sonuçları DP için hayal kırıklığı olmuştur. DP'nin kan kaybının nedenleri arasında Milli Korunma Kanunu sonucu döviz kıtlığı olmuş, temel ihtiyaç maddelerinde karaborsacılık ortaya çıkmıştır. Ekonomik sıkıntılar halkın cebine doğrudan yansımış alım gücü düşmüştür. Birtakım kanunlarla basın ve muhalefetin üzerinde baskı kurulmuş ve özgürlüklerin kısıtlanması kötü sonuçlar doğurmuştur. Tüm bu sebepler DP'nin sandıkta oy kaybına yol açmıştır.[440]

Meclis bir an evvel göreve başlamış ve programını açıklamıştır. Mecliste Adnan Menderes'in en çarpıcı cümlesi ise "manevi asayişi iade edecek tedbirler zaruri hali almıştır." demiştir. Bu cümlenin ardından bir dizi sıkı tedbirler alınmıştır. 28 Aralık 1957 tarihinde "Meclis İç Tüzüğü"[441] değiştirilmiştir. Meclis İç Tüzüğü değişikliğine göre; TBMM içindeki toplam vekil sayısının %1'i oranında vekile sahip olamayan partiler mecliste grup kuramayacaktır. Bu madde CMP ve HP için önem arz etmiş ve grup oluşturmalarının önüne geçilmiştir. Bu yasayla, saygısız ve aşağılayıcı ifadelerin kullanımı yasaklanmıştır. Komisyon önerilerinde sessizlik sağlanacak huzuru kaçıran vekiller oturum dışı bırakılacaktır. Görüşmelerde parti adına ya grup başkanı ya da tek bir kişi fikir beyan edebilecektir. Sözlü sorular sadece Cuma günleri sorulacak müzakereler 1 saatlik süreyi aşmayacaktır ve bakanlar isterlerse bu soruları kamu yararı adına yanıtsız bırakacaktır.

---

434 Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, s. 256

435 Demir, **a.g.e**, s. 147

436 **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1957

437 **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1957

438 Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, s. 257

439 Giritlioğlu, **a.g.e**, s. 360

440 Kartal, **a.g.e,** s. 214

441 **Resmi Gazete**, "Meclis İç Tüzüğü Değişikliği Hakkında Kanun", S. 9800, 6 Ocak 1958

Ayrıca milletvekili dokunulmazlığın basit bir suçla dahi kaldırılması, meclisten çıkarma cezasının üç birleşimden on iki birleşeme çıkarılması ve aylıktan kesme cezaları gibi maddeler yer almıştır.[442] İç tüzük değişikliği birçok tenkide sebep olmuştur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Prof. H. Nail Kubalı "İç tüzük maddelerinin birçoğunun hukuken katmerli bir sakatlıkla maluldür"[443] yorumunu yapmış ve bu yorum üzerine bakanlık emrine alınmıştır.

2. Ekonomik Sıkıntıları Aşmak İçin Alınan 4 Ağustos Kararları

Siyasal problemler, baskı yoluyla kısmen engellenmiştir. Hemen ardından hükümet, ekonomiyi düzeltmek için çareler aramaya başlamıştır. Milli hasılanın bu dönem için büyüme ortalaması %4,4 olmuştur. Hissedilebilir bir şekilde ekonomide daralma yaşanmıştır. Ülkenin ihraç ürünlerindeki payı 1953 senesinde 400 milyon dolarken 1958 senesinde 300 milyon dolara düşmüştür. Bu yüzden dış ticaret açığı oluşmuş ve ihracat ithalatı karşılamamıştır.[444] Ülkede ürün kıtlığı yaşanmış, karaborsa hat safhaya ulaşmıştır. Kömür, Sümerbank ve Tekel ürünlerine zamlar yapılmıştır. Ardından kağıda, demire ve ulaştırma araçlarına zamlar gelmiştir. Ancak yapılan bu zamlar iktisadi bunalımı aşmak mümkün olmamıştır enflasyon artmış halkın alım gücü çok aşağılara düşmüştür. Batı ile ilişkiler de eski sıcaklığını yitirmiş, bundan ötürü yardım kapıları kapanmıştır.[445] 1954 yılından sonra tarım ve hayvancılık kötüye gitmiş, ihracatta azalmalar meydana gelmiştir. Hızlı bir şekilde büyüyen Türkiye artık duraklamaya başlamıştır.[446] Savaş sonunda liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu, ekonomide hissedilebilir bir şekilde durgunlukların yaşandığı ihraç ürünlerine yönelik taleplerin azalması sonucu dış tıkınmaya tepki olarak ithal mallara bir sınırlandırma getirilmiştir.[447] Bu iktisadi bunalımı aşmak için IMF ve Dünya Bankası'nın dayatmalarını mecbur kabul etmiştir. Tarihe 4 Ağustos Kararları olarak geçen 4 Ağustos 1958 tarihinde hükümet bir dizi önlemler almıştır. Bu önlemler; Türk Lirası dolar karşısında daha da değer kaybettirilmiş 1 dolar kuru 2.80 TL'den 9 TL'ye

---

[442] Eroğul, **a.g.e**, s. 207

[443] Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, s.262

[444] Boratav, **a.g.e**, s. 114

[445] Eroğul, **a.g.e**, s. 209

[446] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 134

[447] Boratav, **a.g.e**, s. 109

yükseltilmiştir. Yani ülkede Türk parasının değeri düşürülmüştür. Milli Korunma Kanunu uygulamaları rafa kaldırılmıştır. Enflasyonu kontrol altına almak için kamu kuruluşlarının ürünlerine zamlar yapılmıştır.[448] Bu önlemlerle birlikte Türkiye'nin, dış borçlarının vadesi uzatılmış, enflasyon düşmüş ancak Türkiye'nin gelişme hızı gerilemiştir.[449]

3. Irak İhtilali'nin İç Siyasete Etkileri

1958 yılında Ortadoğu çeşitli halk ayaklanmalarına sahne olmuştur. Haziran'da Lübnan'da başlayan halk ayaklanması kısa bir süre sonra 14 Temmuz 1958'de Irak'a sirayet etmiş ve Irak'ta bir askeri müdahaleye yol açmıştır.[450] 14 Temmuz 1958'de Ankara'da yapılması planlanan Bağdat Paktı Toplantısına katılmak için gelecek olan Irak Kral'ı Faysal ve Irak Başbakanı Sait Nuri o gün Irak'ta gerçekleşmiş olan ihtilal sonucu öldürülmüşlerdir.[451] Bu ihtilal Türkiye adına iki sonuç doğurmuştur. İlki dış politikada ABD öncülüğünde Ortadoğu'da aktif bir rol oynayan Türkiye, Bağdat Paktı'nın oluşumunda çok etkin bir rol oynamıştır. Irak'ta gerçekleşen ihtilal sonucu paktın önemli bir sacayağı bu antlaşmadan çekilmiştir. Böyle bir durumun yaşanmasının ardından pakt Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization-CENTO) adını almış ve merkezi Ankara olmuştur.[452] İkinci sonuç ise iç politikada gerginliğin arttırması olmuştur. İhtilal kelimesi dünyanın her yerinde konuşulan bir kelime halini almıştır. Böyle bir ortamda, Güney Kore'de seçimlere şaibe karıştırdığı anlaşılan Syngman Rhee adlı siyasetçinin, halkın ve muhalefetin baskısıyla iktidarı bırakarak kaçtığı haberi gelmiştir. Bu olay muhalefet kanadında ki siyasi partiler için yeni bir örnek olmuştur. Türkiye ile Güney Kore gerçeklerini mukayese eden İnönü, devrik Güney Koreli liderini işaret ederek, "… Muvaffak olamayacaksınız. …Syngman Rhee kurtuldu mu? …Bu tedbirlere teşebbüs eden baskı tertipçileri bilsinler ki; Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir."[453] demiştir. Menderes, İnönü'ye yanıt olarak şunları dile getirmiştir: "Irak'ı misal göstererek adeta bunları öldürecek bir serseri çıkmayacak mı demektedirler. Biz, onların bu meşum maksadını

---

[448] Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 286

[449] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 134

[450] Demir, **a.g.e,** s. 167

[451] Eroğul, **a.g.e**, s. 210

[452] Aydemir, **a.g.e**, C:III, s. 319

[453] Demir, **a.g.e**, s. 172

seziyoruz. Bir zamanlar Atatürk'e dahi suikastlar tertip edilmiştir. Ama buna cüret edenleri idam sehpalarında can verdiklerini hatırlasınlar."[454] demiştir. Karşılıklı bu atışmalar iç huzursuzlukları biraz daha arttırmıştır. CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesi'nde, her gün ihtilalle ilgili fotoğraf ve haberler paylaşması üzerine Adnan Menderes tedirgin olmuş ve iktidarla-muhalefet arasında ilişkiler gerginleşmiştir.[455]

4. Vatan Cephesi'nin Kurulması

İktidarın sertlik politikasına karşı muhalefet bir kez daha işbirliğine yönelmiştir. Bu sefer kendi aralarında fiili bir birleşme gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir. Önce Türkiye Köylü Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi 16 Ekim 1958 tarihinde birleşmiş ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını almıştır. Daha sonra 24 Kasım 1958'de Hürriyet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılma kararı almıştır.[456] Muhalefetin bu güç birleştirme metotları için DP çözüm yolları aramaya başlamıştır. Adnan Menderes, 12 Ekim 1958 tarihinde Manisa'da yaptığı bir konuşmada, muhalefete karşı halktan, "Politika ve ihtirastan vareste vatandaşların karşınızda kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı, vatanperverine gayretlerle bir Vatan Cephesi" kurulması gerektiğini dile getirmiştir. DP hükümetini, kin ve ehlisalip olarak adlandıran muhalefete karşı oluşturulan kuruma Vatan Cephesi adı verilmiştir.[457] Vatan Cephesi formülünü DP, Türkiye'deki muhalif kanadı ihtilalcilikle suçlayarak dile getirmiştir.[458] Ahmad Feroz'a göre Adnan Menderes " Fransalı General De Gaulle hareketini kendisine örnek almış ve yeni bir rejim arayışına girmiştir."[459] Vatan Cephesine katılanlar her gün radyodan ilan edilmiştir.[460] Radyodan ilan edilen isimlerin çoğunun sahte, uydurma isimler olduğu ve küçük çocuklardan oluştuğu şayiaları dolaşmıştır.[461] Ülkenin ayrışmasından çekinen İsmet İnönü, ''Rejim meselesini halli, Vatan Cephesi'nin kendiliğinden tahakkuku demektir." diye demeç vermiştir. Muhalefete göre; Vatan Cephesi bir aldatmacadan ibaret olmuş, radyodan okunan üye

---

[454] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 149

[455] Albayrak, **a.g.e**, s. 479

[456] Eroğul, **a.g.e**, s. 215

[457] Demirel, **a.g.e**, s. 290-291

[458] Öymen, **a.g.e**, s. 458

[459] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 92

[460] Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs Darbesi**, s. 280

[461] Cerrahoğlu, **a.g.e**, s. 100

adlarının çoğunluğu vefat etmiş kişiler ve çocuklardan oluşmuştur. Üstelik çoğu zamanda aynı isimler tekrarlanarak okunduğunu dile getirmişlerdir. Bu iddia oldukça etkili olmuştur.[462] İsmet İnönü ülkenin ayrışmasını şöyle dile getirmişti. "Her gün radyodan isimler okunuyor Vatan Cephesi'ne katılanlar şatafatlı gözüküyor pekala sade vatandaşın gönlünde ezik oluşmaz mı?"[463] diyerek ülkenin almış olduğu hali ortaya koymuştur. Vatan Cephesi ülkeyi neredeyse kesin çizgilerle ikiye bölmeyi başarmıştır. İktidar ve muhalefet cephesinde ise gerginlikleri daha da çok tırmandırmıştır.

5. CHP'nin XIV. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi

12-15 Ocak 1959 tarihinde CHP XIV. Kurultayını gerçekleştirmek için toplanmıştır. Bu kongrede muhalefetinden birleşmesinden doğan güçten bahsedilmiştir. İktidarın karşısında daha yoğun ve güçlü bir muhalif cephenin ortaya çıktığının üstünde durulmuştur. Kurultayda İlk Hedefler Beyannamesi'ni açıklamışlardır.[464] Bu beyanname şöyle özetlenebilir:

1. Antidemokratik kanunlar ve usuller kaldırılacaktır.
2. Sosyal Devlet anlayışına sahip tamamen hukuk çerçevesinde modern, demokratik bir anayasa oluşturulacaktır.
3. Tüm haklardan herkes eşit bir şekilde yararlanacak ve Anayasa Mahkemesi kurulacaktır.
4. Partizanlık aşılacaktır.
5. Büyük Millet Meclisinden başka ikinci bir meclis açılacaktır.
6. Basın hürriyeti anayasayla güvence altına alınacaktır.
7. Üniversiteye özerklik hakkı tanınacaktır.
8. Seçim güvenliği sağlanacaktır
9. Yüksek Yargıçlar Kurulu oluşturulacaktır.
10. Yüksek İktisat Şurası kurulacaktır.[465]

---

[462] Demir, **a.g.e**, s. 166

[463] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973) Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 298

[464] Eroğul, **a.g.e**, s. 216

[465] Bila, **a.g.e**, s. 317

Bu beyanname 1950 seçiminden beri CHP'nin hak, hürriyet ve modern hukuk anlayışının gerekliklerini ortaya koyan bir bildiri niteliği taşımıştır. Bu bildiri, ekonomik odaklı düşünen bir toplum varlığını bilen iktidar için pek de dikkat çekici olmamıştır.[466] Hikmet Bila'ya göre; bu kurultay Türk siyasi tarihinde yeni bir CHP doğmasına sebep olmuştur.[467]

6. Siyasi Gerginliklere Ara Verdiren Uçak Kazası

Daha önce detaylı olarak ele almış olduğumuz Kıbrıs Meselesi için Menderes 17 Şubat 1959'da Londra'ya doğru yola çıkmıştır. Londra yakınlarında geçekleşen elim uçak kazasında çok sayıda ölümler gerçekleşmesi sonucunda ülkedeki siyasi mücadeleye ara verilmiştir.[468] Başvekil olarak izlediği politikalara karşı olan kesimlerden kimselerinde iyi dileklerde bulunması ülkedeki siyasi gerginliğin bir nebzede olsa dindiğini göstermiştir.[469] İktidar ve muhalefet kucaklaşmıştır. Ancak Reis-i Cumhur Celal Bayar bu iyi niyet gösterilerine temkinli yaklaşmıştır. ''Bu maksadın altında yatan başka bir hinlik vardır. Bunların samimiyetine inanmak saflık olur.''[470] demiştir. Siyasi iklim yumuşamış ve bunlar sözlere de yansımıştır. İsmet İnönü, mecliste Menderes için, Dirayetli Başbakan ifadesini kullanmıştır, Adnan Menderes ise İsmet İnönü hakkında Büyük Devlet Adamı sıfatını kullanmıştır. Lakin siyasetteki yumuşama havası bununla sınırlı kalmıştır. Daha da ileriye geçmeye nail olamamıştır. Kısa zaman sonra iki parti lideri tekrar eskisi gibi çatışmaya üsluplarını sertleştirmeye başlamışlardır.[471]

7. İktidar ve Muhalefet Arasındaki Gerginliklerin Sokağa Yansıması

29 Nisan 1959 tarihinde tarafından Büyük Taarruz diye adlandırılan bir yurt gezisine çıkmışlardır. Şehir gezintilerin ilk durağı olacak Uşak'ın önemi, Büyük Taarruz Savaşı'nda İsmet Paşa'nın Yunan Başkumandanı Tricupis'i esir almış olduğu şehir olduğundan dolayı

---

[466] Fatih Tuğluoğlu, "CHP'nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** S: 60, Bahar 2017, s. 307

[467] Bila, **a.g.e**, s. 313

[468] Demir, **a.g.e**, s. 176

[469] Öymen, **a.g.e**, s. 477

[470] Sarol, **a.g.e**, C.II, S. 294

[471] Demir, **a.g.e**, s. 178

bir algı oluşturmak için seçilmiştir.[472] CHP'liler Parti'nin hala güçlü olduğunu ve demokrasiyi savunduğunu duyurmak için bu yurt gezini düzenlemiştir.[473] İsmet İnönü ve kurmayları Uşak'tan ayrılırken istasyonda DP taraftarları saldırıya uğramışlardır.[474] Metin Toker olayı şöyle anlatmıştır; "İlk olay Uşak'ta cereyan etti. Üstelik Uşak Garp Cephesi Komutanlığı'nın bulunduğu yerde. İsmet Paşa, Büyük Taarruz 'da Garp Cephesi'ni oradan idare etmişti. Halk sokaklara döktürülmüştü. Sopalar, taşlar filan. Küçük bir çocuğun attığı taş, İsmet Paşa'nın başına geldi. Kanadı."[475] Bu gezinti sırasında yavaş yavaş yurtta asayişin kalmadığının ilk sesleri duyulmuştur. Uşaktan sonra Manisa ve İzmir'e geçen İsmet İnönü burada da engellemelere maruz kalmıştır. 4 Mayıs 1959 tarihinde İstanbul'a geçmiş ve Topkapı'da ağır bir saldırıya uğramıştır. Bir grup genç, İsmet İnönü'nün arabasına saldırmıştır. Polis ve asker gerçekleşen olayları izlemekle yetinmiştir. Bu sırada Binbaşı Kahraman Bey olaylara daha fazla seyirci kalamamış ve askerlere emir vermiştir. İsmet İnönü'yü bu saldırıdan kurtarmıştır.[476] 3 Nisan 1959 tarihinde Kayseri İl Kongresi'ne katılmak için İsmet İnönü Kayseri'ye gelmiştir. Kayseri'ye geleceği haberini alan Kayseri Valisi, İsmet İnönü'ye telgraf çekmiş ve gelmemesi ricasında bulunmuştur. Yeşilhisar'a ulaşan İsmet İnönü burada askeri kuvvetlerin engellemesi ve barikatlarıyla karşılaşmıştır.[477] Metin Toker'in aktarmasına göre: "Askerlerin başında bulunan Binbaşıya bana ateş mi açtıracaksın." demiştir. Binbaşı: "Size ateş açtıracağıma kendimi öldürürüm."[478] demiştir. Yaşanan bu olay üzerine İsmet İnönü yoluna devam etmiştir. Ülkede aykırı bir sese tahammülü kalmayan hükümetin iktidara gelirken vadettiği demokrasi sadece söz olarak kalma yolunda ilerlemiştir.

8. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması ve Yetkileri

Ülke içindeki huzursuzluk hat safhalara ulaşmıştır. DP hükümeti yaşanan bu olaylar neticesinde siyasi havaya daha fazla egemen olmak için sıkı tedbirlerini arttırmaya yoluna

---

[472] Eroğul, **a.g.e**, s. 219

[473] Demirel, **a.g.e**, s. 306

[474] Öymen, **a.g.e**, s. 484

[475] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 160

[476] Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs Darbesi**, s. 286

[477] Eroğul, **a.g.e**, s. 226-227

[478] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 161

gitmiştir. 12 Nisan 1960 DP Grubu Toplantısında, CHP'nin faaliyetlerini kontrol altına almak için Denizli Mebusu Baha Akşit ve Bursa Mebusu Mazlum Kayalar tarafından mecliste bir Tahkikat Komisyonu oluşturulmasını önermiştir.[479] Tahkikat Komisyonu'nun kurulma sebepleri arasında CHP'nin, parti mensuplarını silahlanmaya sevk etmek ve iktidara karşı kışkırtmak, hücre evleri kurup hükümete karşı örgüt oluşturmak, basın yolu ile halkın devlete olan güvenini azaltmak gibi nedenlerle CHP'nin memlekette huzuru bozduğu, iktisadi ve sosyal yapısına zarar verdiği gerekçeleri yer almıştır.[480] 18 Nisan 1960 tarihli 2247 sayılı "CHP'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında tatbik etmek olduğunu… Tetkik eylemek üzere meclis tahkikatı açılmasına dair kanun"[481] kabul edilmiştir. DP'li vekil Mazlum Kayalar "CHP'nin, DP iktidarını devirmek için devletin milli birlik ve beraberliğini bozacak her yolu mubah saymıştır."[482] demiştir. CHP'li vekil Hasan Erdoğan söz almış ve "DP'nin memleket üzerinde üstünlüğünü yitirdiğini, bu tahkikat komisyonuyla CHP'nin de memleket üzerindeki etkisinin kırılmak istendiğini"[483] dile getirmiştir. DP'li vekil Samet Ağaoğlu söz almış ve "CHP'nin memleketin huzurunu tehdit ettiğini"[484] söylemiştir. Bu gelişmeler üzerine İsmet İnönü söz istemiş ve ülkeye demokrasi rejimini kendilerinin tesis ettiğini, ancak iktidarın insan hakları çiğneyip baskı rejimi kurmaya çalıştığını böyle devam ederse yolun ihtilale çıkacağını açıklayıp bu durumda "Sizi ben bile kurtaramam" ayrıca konuşmanın devamında "Şartlar olgunlaştığında ihtilaller milletler için bir haktır." [485] demiştir. Tahkikat Komisyonunun ilk işi TBMM tutanaklarının yayınlanmasını yasaklamak olmuştur. Akabinde İstanbul ve Ankara'da meydana gelen öğrenci olaylarına yayın yasağı getirmiştir.[486] DP'nin çıkarmış olduğu bu kanun CHP'nin siyasi hayatını bitirecek bir hamle olduğu su götürmez bir gerçektir. DP'nin bu sert tutumu ülkede bazı dinamikleri yerinden

---

[479] Eroğul, **a.g.e**, s. 229

[480] Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı(1957-1960) Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, C: 2, S: 4, Yaz 2009, s. 137

[481] **Resmi Gazete**, "Cumhuriyet Halk Partisinin Yıkıcı, Gayrimeşru ve Kanun Dışı Faaliyetlerinin Memleket Sathında Cereyan Tarzı Ve Bunların Mahiyetinin Nelerden İbaret Olduğunu Tahkik, Tesbit ve Memleketin Her Tarafında Yaygın Bir Halde Görülen Kanun Dışı Siyasi Faaliyetlerin Muhtelif Sebeplerine İntikal Etmek, Matbuat Meselesi İle Adli ve İdari Mevzuatın Ne Suretle Tatbik Edilmekte Olduğunu Tetkik Eylemek Üzere Meclis Tahkikatı Açılmasına Dair Kanun", S. 10461, 19 Nisan 1960

[482] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem. XI, C: XVIII, 19 Nisan 1960, s. 192

[483] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem. XI, C: XVIII, 19 Nisan 1960, s. 197

[484] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem. XI, C: XVIII, 19 Nisan 1960, s. 199

[485] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem. XI, C: XVIII, 19 Nisan 1960, s. 207

[486] Albayrak, **a.g.e**, s. 534

oynatmıştır. 27 Nisan 1960 tarihli ve 7468 sayılı "Tahkikat Komisyonuna Yetki Veren Kanun" meclisten geçmiştir. Bu yetkiler; tahkikatın, sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için komisyon çalışmalarla ilgili haberlere yasak getirilmiş, tahkikat için gerekli olan tüm malzemelere el konulmasına, toplantı ve gösterilere tedbir kararı almaya, komisyonun, tahkikatı yürütmesi için gerekli olan hallerde devletin tüm imkanlarından faydalanacaktır gibi maddeler yer almıştır. [487] 27 Nisan 1960 günü tahkikat komisyonuna yetki verilmesi kanunu tartışılırken CHP'li vekil Nüvit Yetkin söz almış; "Kanunun anayasayı ihlali gerçeği ortadadır müzakereye alınmaması gereklidir."[488] diyerek Meclis Başkanı'nı eleştirmiştir. Ardından İsmet İnönü söz almış ve bu tahkikat komisyonu "Anayasaya bir darbe"[489] olarak nitelendirmiştir. Şevket Süreyya Aydemir'e göre; Tahkikat komisyonun oluşturulmasını ve geniş yetkilerin tanımlanmasıyla: "DP iktidarının, resmi olarak gayri meşru kılındığını"[490] açıklamıştır.

9. Baskıcı Tutumlara Karşı Yaşanan Öğrenci Olayları

28 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu Kanunu'nun kabulünden bir gün sonra İstanbul'da ilk geniş çapta öğrenci gösterisi yaşanmıştır. Üniversite içinde başlayan olayda öğrenciler İstiklal Marşı ve Dağ Başını Duman Almış Marşını söylemeye başlamıştır. Akabinde Hürriyet isteriz diye bağrışmalar gelmiştir.[491] Tüm bu gelişmeler üzerine polis üniversiteye girmiş ve olaylara müdahalede bulunmuştur.[492] Çok kalabalık olan öğrenciler, Kahrolsun diktatörler! ve Menderes istifa! sloganlarıyla İstanbul sokaklarına dökülmüştür. Bu büyük gösterilere kolluk kuvvetleri müdahale etmemiş, askerler ise göstericileri aleni bir şekilde desteklemiştir.[493] Askerleri yanlarına çekmek için öğrenciler Osman Paşa Marşı'nı, Hürriyet Marşına döndürmüş hep bir ağızdan söylemişlerdir. Olaylar sırasında Rektör Sıddık Sami Onar'ın başı yarılmış ve bir öğrenci polis kurşunuyla vurulmuş, bir

---

[487] **Resmi Gazete**, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun", S. 10491, 28 Nisan 1960

[488] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI, Cilt: XIII, 27 Nisan 1960, s. 275

[489] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI, Cilt: XIII, 27 Nisan 1960, s. 300

[490] Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı 1899-1960**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 360

[491] Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, C:II, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 120

[492] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 141

[493] Eroğul, **a.g.e**, s. 233

öğrenci de tankın altında kalarak can vermiştir.[494] Olayların daha da yayılması üzerine, hükümet sıkıyönetim ilan etmiştir. İstanbul Üniversitesi tatil edilmiş ve gece sokağa çıkma yasağı konulmuştur.[495]

Ankara'da ise Gazi Eğitim Enstitüsünde öğrenciler sessiz yürüyüş yapmış olay üzerine polis müdahalesi gerçekleşince Adnan Menderes aleyhine sloganlar atılmıştır.[496] DP yöneticileri adına 555K denilen hükümetin lehine bir nümayiş hazırlığı içine girişmiştir. Bu nümayişle memlekette olumlu bir hava estirilmesi ve hükümeti iyi göstermeye çabası güdülmüştür. 555K yani 5. ayın 5. günü saat 5'te Kızılay'da demektir.[497] Fakat düşünüldüğü gibi cereyan etmemiş aynı gün ve saatte muhalif partililerde yer almıştır. Celal Bayar, Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik gösteri alanına gelmiş ve olumsuz bir propagandayla karşılaşmıştır.[498] Göstericiler arasında sesler yükselmiş ve Menderes İstifa sloganları atılmıştır. Adnan Menderes bu azgın kalabalıkların içine girmiş neler olduğunu anlamaya çalışmış ancak elinden bir şey gelmemiştir.[499] 555K'nın ertesi günü DP'nin yayın organı olan Zafer Gazetesi nümayişle ilgili haberler yapmış olması üzerine 14 Mayıs 1960 tarihine kadar kapatılmıştır. DP olayı örtbas etmek istemiştir. Bundan dolayı konuyu DP Grubuna getirmemiş konu çok dillendirilmemiştir.[500]

10. 27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesi

Arapça Ezan ve CHP'ye karşı başlatılan tüm mallarının hazineye devri olaylarına karşı bir de askeri personellerin düşük maaş alması ve ekonomik sıkıntı yaşaması üzerine askeriye içinde DP Hükümeti aleyhtarı örgütlerin kurulması süreci başlamıştır.[501] 27 Mayıs 1960 darbesini icra eden ekibin temelleri Kasım 1954 tarihinde Tuzla Uçaksavar Okulunda, Yüzbaşı Orhan Kabibay ve Yüzbaşı Dündar Seyhan tarafından atılmıştır. Daha sonra askeriye içinde yayılarak önce Faruk Güventürk sonra ise; Orhan Erkanlı ve Suphi

---

[494] Demirel, **a.g.e**, s. 332

[495] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 169

[496] Albayrak, **a.g.e**, s. 538

[497] Giritlioğlu, **a.g.e**, C:II s. 131

[498] Albayrak, **a.g.e**, s. 538

[499] Aydemir, **a.g.e**, C: III s. 414

[500] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 143

[501] Albayrak, **a.g.e**, s. 541

Gürsoytrak bu ekibe dahil olmuştur.[502] 1956'da grubun yaklaşık 14 üyesi bulunduğu anlaşılmıştır. Atatürkçüler Cemiyeti ya da Komite diye işaret edilen grubun başkanlığına Güventürk, sekreterliğe Seyhan seçilmiştir. Bu arada, Ankara'da genç subaylar arasında iki farklı grup oluşmuştur. Birincisi o zaman Binbaşı olan Osman Köksal, Sezai Okan ve Talat Aydemir, ikincisi ise Sadi Kocaş ve Kenan Esengil etrafında toplanmıştır. 1957'de Aydemir, Okan ve grupların bir üyesi olan Adnan Çelik'i, Harp Okulunda kurmay eğitimi görmek üzere İstanbul'a göndermeyi başarmışlardır. Kısa zamanda Seyhan, grubuyla bağlantılı grupları ortak amaç etrafında birleştirmeyi kararlaştırmıştır. Birleşme 1957 yazında Üsküdar'da, tarihi buluşmalara uygun bir yerde, Jön Türk Devriminin 1909'daki kurtarıcısı Mahmut Şevket Paşa'nın bir zamanlar işgal etmiş olduğu evde törenle kutlanmıştır. İşbirlikçilerin ilk kaygısı güvenlik olmuştur. Önlem olarak 25 üye ile kısıtlamayı kararlaştırmışlardır. Örgütün geçici bir aktörü de, yakın zamanda İstanbul'da devrimci örgüte alınan ve korkuya kapılıp üst rütbeli bir subaya bilgi sızdıran Samet Kuşçu adında bir Binbaşı olmuştur.[503]

23 Aralık 1957 tarihine gelindiğinde Binbaşı Samet Kuşçu İç İşleri Bakanı Namık Gedik'e ihbarda bulunmuş ve askeriye içinde küçük bir grubun ihtilal planladığını anlatmıştır. 9 subayının tutuklandığı bu olaya 9 kişinin tutuklanmasından ötürü "9 Subay Olayı"[504] denilmiştir. İhbarı yapan Kuşçu: "Ordu içinde Menderes'e Sadık Subaylar Teşkilatı kurulmuştu. O teşkilatın dikkatini çektiğimi düşünüp vahamete kapıldım."[505] diye bir açıklamada bulunmuştur. Mahkeme süreci 6 ay sürmüş ve sadece Samet Kuşçu yanlış ihbar yapması suçundan hüküm giymiş diğer örgüt üyeleri serbest bırakılmıştır.[506]

Yaşanan 9 Subay Olayının ardından Silahlı Kuvvetler içindeki ihtilalci Cunta 1959'ların başına dek savrulmuş bir yer altı örgütü halini almıştır. Defaatle toplantılar yapılmış ancak bir türlü harekete geçilememiştir. Çünkü örgütü toparlayacak ve disipline edecek bir lider bulunamamıştır. İhtilalci Cunta bir lider arayışı içine girmiştir. Bu sıralarda Cemal Gürsel'in Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilmesi örgüt için bulunmaz Hint kumaşı olmuştur. Cemal Gürsel ihtilalci bir subay hiçbir zaman olmamıştır. Fakat örgüt

---

[502] Özdağ, **a.g.e**, s. 75-76

[503] William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze**, Çeviri Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s.95-97

[504] Yücel, **Demokrat Parti** s. 132

[505] Özdağ, **a.g.e**, s. 97

[506] Eroğul, **a.g.e**, s. 208

mensupları onu daha çabuk ikna edebileceklerini düşünmüşlerdir. Cemal Gürsel Paşa'ya Almanya'da bir NATO manevrasına giderken Kurmay Yarbay Sadi Koçaş tarafından ihtilal konusu dile getirilmiştir. Paşa katılmayı kabul etmemiş ancak reddetmemiştir. İlk basamakta Cemal Gürsel'den tek istedikleri bazı ihtilalcileri ordunun kilit noktalarına ataması olmuştur. İhtilalci Cuntanın bu istekleri geri çevrilmemiştir.[507]

O dönem Kara Kuvvetleri Komutanı olan Cemal Gürsel'in Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e bir mektup vermiştir. Cemal Gürsel, mektubunda çok hayati öneride bulunmuştur. Kısaca: "Adnan Menderes'i halk çok seviyor. Menderes cumhurbaşkanı olmalıdır. Antidemokratik kanunlardan vazgeçilmelidir."[508] uyarılarını yapmıştır. Fakat bu mektubun üzerinde çok fazla durulmamıştır.

İhtilalin ayak sesleri Ankara'da bir cumartesi günü duyulmaya başlamıştır. Bir süredir üniversite olayları nedeniyle zaten huzursuz olan Harbiye ayaklanmıştır. Nehru'nun Ankara'ya geleceği gün Harbiyelilerin inzibat gibi yollara dizilmesi bardağı taşıran son damla olmuştur. İhtilalin yapılacağının mesajları verilmiştir. Harbiyeliler, 21 Mayıs 1960 tarihinde Ankara Orduevi önünden, Kızılay istikametine doğru yürümüşlerdir [509] Orada İstiklal Marşı ile Harbiye Marşı'nı okuyup dağılmışlardır. Ordu ayaklanmış, iktidara aleni bir şekilde meydan okumuştur. Harbiyelilerin ayak sesleri çok kısa zamanda Çankaya Köşkü'nden duyulmuştur. Örgüt harekete geçerken iktidar Çankaya da çare aramış krizi aşabilmek için kabineden bazı bakanlar değiştirilmesi önerisi yapılmıştır. Menderes eleştiri duymak istememiştir. Tüm bu yaşananlar Adnan Menderes'i çok daraltmıştır. Moral bulmak için bir yurt gezisine çıkmıştır. Kendini hızla Eskişehir'e coşkulu kalabalıkların içine atmak için yola çıkmıştır.[510]

Menderes'in uçağı 25 Mayıs 1960 günü Eskişehir havaalanına inmiştir. Gelenler içinde bir grup hava subayı da vardır. Subaylar saygı duruşuna geçmiştir. Fakat tam Menderes önlerine gelince aniden "geriye dön!" diye bir emir işitilmiş ve bütün subaylar tek saf halinde Başvekile sırtlarını dönmüşlerdir. Eroğul'un değerlendirmesine göre "Böyle bir hakaret, ancak otoritesini yitirmiş bir hükümete karşı yapılabilir."[511] demiştir.

---

[507] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 160

[508] Albayrak, **a.g.e**, s. 546

[509] Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 404

[510] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 178-184

[511] Eroğul, **a.g.e**, s. 238

Madanoğlu ve arkadaşları ihtilal tarihi olarak aslında 25/26 Mayıs gecesini belirlemişlerdir zira Menderes resmi bir ziyaret için ertesi gün Atina'ya gitmeyi planlamıştır. Ne var ki, 25 Mayıs sabahı Yunanistan gezisinin ertelendiği ve Eskişehir'de bir davete katılmak için Başvekilin sabah Eskişehir'e ineceğini öğrenmişlerdir. O zamana kadar, Türkiye'nin en önemli hava üssünün bulunduğu Eskişehir'le hiçbir irtibatları olmamıştır. Bundan ötürü darbe 26/27 Mayıs gecesine ertelenmiştir. Cuntacılar bu arada İstanbul'dan Eskişehir'e doğru yola çıkmışlardır.[512]

Ankara'da ihtilal başlamıştır. Çekirdek kadro Harbiye'de toplanmış, dışarıyla telefon bağlantıları kesilmiş, şehir planları yerlere serilmiş artık gemiler yakılmıştır. Menderes Eskişehir'de, Bayar Ankara'da uykuya çekilirken, tanklar yavaş yavaş meydanlara doğru yürümüştür. On yıl önce Mayıs ayında sandıkla iktidarı kazanan DP on yıl sonra yine Mayıs ayında silah zoruyla iktidardan alı konulmuştur. 26 Mayıs 1960 tarihinin gecesi yalnızca DP değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin alınyazısının değiştiği bir gece olmuştur.[513]

İstanbul'daki zırhlı bölükler harekete geçmiş Ardından da Saat Tam 03.00'da Harp Okulundan dört ekip ayrılmıştır. İlk Olarak Merkez komutanlığı teslim alınmış ve ihtilale taraftar toplanmıştır. Silahlı Kuvvetler'in desteği sağlanmıştır. Şimdi sıra sivil hedeflere gelmiştir. Radyo ele geçirilip Türkiye'ye ihtilal duyurulmuştur.[514]

Başvekil Adnan Menderes Kütahya'da askerler tarafından teslim alınmış ve önce Eskişehir'e oradan da Ankara'ya götürülmüştür.[515] Celal Bayar, Çankaya Köşkü'nde direniş göstermiş ancak ikna çabalarıyla teslim olmuştur.[516] İktidar partisi komple Harp Okuluna getirilmiştir.[517]

27 Mayıs Darbesi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleşmiş ilk askeri darbe özelliğine sahip olmuştur. Darbe emir komuta zinciri içinde yapılmamış olup düşük rütbeli subayın öne çıkarak darbeyi üstlendikleri bir oluşum halini almıştır. Devlet kademesindeki önemli noktalara bu darbeci subayların elindeki asker ve silahlarla öncelikle ordu içindeki komuta kademesinin saf dışı bırakılması ile ele geçirilmiştir. Ardından Cumhurbaşkanı, Başvekil ve hükümet üyeleri tutuklanmış; 235 general ve 3500 civarında subay ise emekliye sevk

[512] Hale, **a.g.e**, s. 104

[513] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 187-188

[514] **a.g.e**, s. 194

[515] Yücel, **Demokrat Parti**, s. 157

[516] Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 426

[517] Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e**, s. 208

edilmiştir. 1402 öğretim görevlisi azledilmiş ve bazı üniversiteler kapatılmıştır. 520 hakim ve savcı görevden azledilerek, yargı dahil her şey cunta kontrolü altına alınmıştır.[518]

[518] Kartal, **a.g,e**, s. 335

Sonuç

II. Dünya savaşından sonra değişen dünya düzeninin gerektirdiği düzenler Türkiye'yi de bir hayli etkilemiştir. Tek parti ve tek adamın dikta rejiminden bıkmış olan halk alternatifler aramıştır. Durumu fark eden İsmet İnönü çok partili rejime geçmek için bir takım adımlar atmaya başlamıştır. Bir muhalif parti kurulup devleti denetleyecek mekanizmanın oluşmasını istemiştir. Bu doğrultuda şartlarda olgunlaşınca beklenen an gelmiştir. Dörtlü Takriri meclise sunan vekiller partiden ihraç edilmiş parti içi muhalefet yapmak yerine yeni bir muhalif parti kurup çok partili rejime geçişi sağlamak için bir basamak oluşturulmuştur. Celal Bayar'ında istifasıyla birlikte Demokrat Parti'nin temeli atılmıştır.

1946 yılı itibariyle keskin bir dönemece girilmiş Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti siyasete yıldırım gibi düşmüş ve siyasi ortam gerginleşmiştir. İktidarın ağır siyasi oyunuyla DP'nin girdiği ilk seçim erkene alınmış burada bariz olarak DP deyim yerindeyse dallanıp budaklanmadan, teşkilatlanmasını tamamlanmadan seçime gidilmiştir. Tabii olarak DP, seçimi kaybetmiş ancak meclise azınlıkta olsa girmeye başarmıştır. CHP meclis içinde sağlam bir muhalif sesle karşılaşmıştır. DP ülkede antidemokratik seçim kanunları olduğunu ileri sürmüş ve emin adımlarla ilerlemiştir. Uzun uğraşlar sonucu seçim kanunu değiştirmeyi başarmıştır. Bunun bir sonucu olarak da Yeter Söz Milletin sloganıyla girilen 1950 seçimlerinde iktidar koltuğuna oturmayı başarmıştır. DP, iktidara ilk geldiğinde öncelikte ekonomiye el atmıştır. 1954 yılına değin ekonomide ülkeyi refaha ulaştırmış, tarım alanında çok büyük atılımlar gerçekleştirmiştir. Milli Geliri arttırmış ve böylelikle ülkede kendini kabul ettirmiştir. Halk Demirkırat'ı bağrına basmıştır. Ekonomide bunlar yaşanırken dış siyasette büyük atılımlara girişilmiştir. Kore'ye asker yollanmış ve NATO'ya girmeyi başarmıştır. DP'nin ikinci dönemi bu kadar şatafatlı geçmemiştir. Ekonomiyi, Kore Savaşı'nın bitmesi ve kuraklık vurmuştur. Dış devletlerden istediğini pek elde edememiştir. Orta Doğu'da saygınlığı artarken Balkanlarda Rusya'nın izlemiş olduğu ılımlı politika yüzünden istediğini başaramamıştır. 1955 yılında Kıbrıs Meselesi, Rumlarla devam ederken bir yalan haberle birlikte İstanbul'da 6/7 Eylül Olayları olarak tarihe geçen bir takım olaylar silsilesi DP hükümetini aşırı derecede yıpratmıştır. Ekonominin kötü gidişatı ile halkta olumsuz tavırlar yaşanmıştır. Ekonomik kriz ülkeyi sarsmış karaborsa ve istifçilik artmış, ekmek, yağ kuyrukları oluşmaya başlamıştır. Bu ekonomik buhranlar DP'nin sonunu getirmenin başlıca sebepleri olmuştur. Ülkede devam eden iç siyasi kargaşa

da tuzu biberi olmuştur. CHP ile giriştikleri siyasi kavgalar ülkedeki gerilimi tırmandırmış ülkede asayiş ve huzur kalmamıştır. Basına uygulanan sansür, üniversitelerden alınan özerklik, memurlardan alınan bazı kısıtlamalar DP'ye karşı bir cephe oluşturmuştur. DP dikta rejimi uygulayarak sorunların üzerine bir şal örtmüştür. Fakat adım adım yaklaşan felakete kulağını tıkamıştır. Daha iktidara oturdukları ilk günlerde askeriyeden gelen ismi belli olmayan biri darbe girişiminden haber vermiştir. Daha sonra yaşanan 9 Subay Olayı felaketin çığ gibi büyüdüğünün göstergesi olmuştur. Ordu kazan kaldırmaya başlamıştır. Üst rütbeli subaylar emekliye ayrılmış yerlerine DP Hükümetine yakın isimler atanmıştır. Ancak ordunun gövdesine hiçbir işlem yapılmamıştır. DP, hiç beklemediği bir yerden tarihte Düşük Rütbeli Subaylar darbesi olarak anılan 27 Mayıs İhtilaline ordunun alt kademesi gerçekleştirmiştir. Ezanın Araplaştırılmasıyla başlayıp ekonomik sıkıntılarla devam eden ordunun darbe için teşkilatlanmasına basamak oluşturmuştur. Diğer bir taraftan da Adnan Menderes ile İsmet İnönü çekişmesi memlekette huzursuzluk ortamı oluşturmuş ve ordu da İsmet İnönü'nün tarafını tutmaya başlamıştır. 1957 seçim çalışmalarında İsmet İnönü'nün başına gelen bazı olaylar DP'ye olan tepkiyi arttırmıştır. Ordu da dahil olmak üzere; aydınlar ve diğer muhalif partiler CHP kanadında yer almıştır. Bunun üzerine Menderes'te Vatan Cephesini kurmuştur. Dış politikada, Bağdat Paktı'nın Orta Doğu'da birleştirici bir güç sağlayacağına Orta Doğu'yu bölmesi başarısızlığından dolayı Batı, Türkiye'ye karşı tavır almıştır. DP'nin artan baskısı yüzünden artık üniversitedeler de saflar belirlenmiştir. Yaşanan İstanbul olaylarında öğrenci ve asker DP aleyhine sloganlar atmıştır. 555 K nümayişi bardağı taşıran son damla olmuştur. İsmet İnönü'nün de konuşmasında darbeyi meşrulaştırmasının ardından DP için yolun sonu görünmüştür. İhtilalden kısa süre önce İzmir'de kalabalık bir kitlenin sevgi gösterileriyle karşılanmış bir ülkenin Başbakanı 27 Mayıs İhtilali'yle koltuğundan indirilmiştir. Halkın oyları ile gelen bir Başbakan silah zoruyla gitmiştir. Ülkeyi yeni bir sivil partiye devredene kadar cunta yasama ve yürütmeyi idare etmiştir. Bu sebepten profesörler yeni bir anayasa hazırlarken Milli Birlik Komitesi ülkede söz sahibi olmuştur.

Bir tarih devri böylelikle kapanmıştır. Ancak ülkede yeni tohumlar yeşermiştir. Bu tohumun adı demokrasi olmuştur. Türkiye'de artık demokrasi çanları çalacak çok partili rejim devam ettirilecektir. Türkiye, yeni bir süzgeçten geçecektir. Demokrasi emin adımlarda ilerleyecek ve halk demokrasinin tadına varacaktır. Artık tek adam, tek parti ve dikta rejimi uygulanmayacaktır. Türkiye, ağır sancılı dönemleri geride bırakmış ve demokrasiye kavuşmuştur.

KAYNAKÇA

A) Süreli Yayınlar

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Resmi Gazete

Ulus Gazetesi

TBMM Tutanak Dergisi

B) Telif ve Tetkik Eserler

AHMAD Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çeviri: Ahmet Fethi Yıldırım Hil Yayınları, İstanbul, 2010

AHMAD Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu,** Çeviri: Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012

AKANDERE Osman, **Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998

AKŞİN Sina, **Ana Çizgileriyle Yakınçağ Türkiye Tarihi 1789-1980**, C.I, Yenigün Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1997

AKŞİN Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007

ALBAYRAK Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yay, Ankara, 2004

ARMAOĞLU, Fahir **19. Yüzyıl Siyasi Tarih, (1789-1914)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013

ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1999

AVŞAR Abdülhamit, **Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Kitabevi Yay, İstanbul, 1998

AYDEMİR Şevket Süreyya, **İkinci Adam (1938-1950)**, C: II, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2000

AYDEMİR Şevket Süreyya, **İkinci Adam (1950-1964),** C: III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000

AYDEMİR Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000

AYDEMİR Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000

BAĞCI Hüseyin, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990

BAYTAL Yaşar, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** (40), (2007), s. (545-567)

BİLA Hikmet, **CHP'nin Tarihi (1919-1979)**, DMS Yay, Ankara, 1979

BİRAND Mehmet Ali, DÜNDAR Can, ÇAPLI Bülent, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2016

BORATAV Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2015

BULUT Sedef, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960) Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 2(4), (Yaz 2009), s. (125-147)

BURÇAK Rıfkı Salim, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbaacılık, Ankara, 1998

BÜYÜKKALAY Betül, **Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçişin Nedenleri**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2011

CERRAHOĞLU BİGAT Piraye, **Demokrat Parti Masalı**, Ad Yay, İstanbul, 1996

ÇUFALI, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan Dinamikler", **Liberal Düşünce Dergisi**, İstanbul, (38-39), (2005)

DEMİR Şerif, **Düello Menderes ve İnönü Demokrat Parti'den, 27 Mayıs Darbesi'ne Olaylar**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011

DEMİREL Tanel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016

DİLİPAK Abdurrahman, **Menderes Dönemi,** Beyan Yayınları, İstanbul, 1990

DİKERDEM Mahmut, **Orta Doğu'da Devrim Yılları**, Cem Yay, İstanbul, 1990

ERER Tekin, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Çınar Matbaası, İstanbul, 1966

EROĞUL Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul, 2014

GEVGİLİ Ali, **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar Yay, İstanbul, 1981

GİRİTLİOĞLU Fahir, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin** Mevkii, C: I, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965

GİRİTLİOĞLU Fahir, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin** Mevkii, C: II, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965

GOLOĞLU Mahmut, **Milli Mücadele Tarihi III-Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi (1920)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2010

GOLOĞLU Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2012

GOLOĞLU Mahmut, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yay, İstanbul, 2014

GÖNLÜBOL Mehmet, SAR Cem, vd, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, C: II, AÜSBF Yay, Ankara, 1969

GÖNLÜBOL Mehmet, BİLGE Suat, vd, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, C:I, AÜSBF Yay, Ankara, 1987

GÜNEŞ İhsan, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet**, C.I, TBMM Vakfı Yayınları No.14, Ankara, 1987

GÜNEŞ İhsan, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2009

HALE William, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze**, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1994

HAYTA Necdet, ÜNAL Uğur, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)**, Gazi Kitapevi, Ankara, 2012

HAYTOĞLU Ercan, "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)" **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** (3), (1997), s. (46-56)

İNAN Süleyman, **Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2002

KARADENİZ Yeşim, "Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8(16), (Güz 2018) s. (637-648)

KARPAT, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010

KARTAL Mehmet Abidin, **Darağacı Demokrasi Kahramanı Menderes**, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2015

KAYA Yakup, "Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri", **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, 7(3), (2018), s. (2276-2291)

KOCABAŞ Süleyman, **Saklanan Gerçekler Demokrasiye Nasıl Geçtik**, Vatan Yay, İstanbul, 2008

KOÇAK Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C:I, İletişim Yay, İstanbul, 1996

KÖMÜR Gökhan, **Türk Siyasi Hayatında Çok Partili Siyaset Uygulamalarına Geçişi Hazırlayan Sebep ve Faktörler**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015

KUZU Burhan, "Demokrasi-Resmi İdeolojisi-Sivil Toplum", **AÜSBF Dergisi**, 47(01), (1992) s. (335-369)

METİNSOY Murat, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, 2016

OKTAY H. Emre, **Adnan Menderes Nasıl Öldürüldü**, Akis Kitap, İstanbul, 2013

ORAN Baskın vd, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, C:I, Editör: Baskın Oran, İletişim Yay, İstanbul, 2008

ÖYMEN Altan, **Değişim Yılları**, Doğan Kitabevi, İstanbul, 2004

ÖYMEN Altan, **…Ve İhtilal**, Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2013

ÖZDAĞ Ümit, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınevi, İstanbul, 2004

SANDER Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1947)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979

SANDER Oral, **Siyasi Tarih (1914-1994)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996

SAROL, Mükerrem **Bilinmeyen Menderes**, Cilt I, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2014

SAROL Mükerrem, **Bilinmeyen Menderes**, Cilt II, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2014

SÖNMEZOĞLU Faruk, **Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991)**, Der Yay, İstanbul, 2016

YETKİN Çetin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Karacan Yay, İstanbul, 1982

TİMUR Taner, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yay, İstanbul, 1991

TOKER Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973) Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990

TOKER Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973) Demokrasiden Darbeye (1957-1960)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992

TUĞLUOĞLU Fatih, "CHP'nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** (60), (Bahar 2017), s. (277-310)

TUĞLUOĞLU Fatih, "Demokrat Parti'nin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi (17 Ekim 1958)", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (15), (Nisan 2016), s.(155-183)

TUNÇAY Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yay, Ankara, 2016

TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi**, C.I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988

URAN Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1958

UYAR Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Matbaacılık, İstanbul, 1998

YEŞİL Ahmet, **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 2001

YÜCEL, M. Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001

YÜCEL, M. Serhan, **Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2006)**, Alfa Yay, İstanbul, 2006

ZURCHER Erık Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yay, İstanbul, 1993